

VESZPRÉMI SZEMLE

Várostörténeti folyóirat

II. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

2.

1994. MÁRCIUS

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Veszprémi Kossuth-emlékek	3	Hudi József
Veszprém ostroma, a „tizenöt éves háború” (1593–1606) kezdete	21	Veress D. Csaba
Veszprém első történetírója, Bizvássy Pál	30	Hudi József
Petőfi Sándor életének néhány veszprémi vonatkozásáról	40	Praznovszky Mihály
Ludvig Kálmán Modern Dunántúlja a századeleji Veszprémben (II.)	50	Ács Anna
A Veszprémi Szövő és Kötőgyár Részvénytársaság története (II.)	56	Lakó István
Néhány adat Veszprém madárfaunájához (II.)	64	Bali József
Veszprém meteorológiai viszonyai 1992-ben	74	Kovács Győző
KISEBB TANULMÁNYOK		
Az első Veszprémi Szemle rövid története	85	Tóth Dezső
Az első Gizella Napok eseményei, 1992	88	Tölgyesi József
MEGEMLÉKEZÉSEK		
Dr. Borsi Lőrinc 80 éves	94	Tölgyesi József
TALLÓZÓ		
Az Ex Symposion „Talaj-vesztés” – számáról	96	Széki Patka László
Újabb várostérképünk	97	
VESZPRÉMI KÖNYVEK	98	
VESZPRÉMI SZERZŐK MUNKÁI	103	
VESZPRÉMI PANTEON		
Laczkó Dezső	110	Cs. Dax Margit

VESZPRÉMI SZEMLE

II. évfolyam, 1. szám 2. 1994. március

Negyedévenként megjelenő
várostörténeti folyóirat.

Felelős szerkesztő:
Tölgyesi József

Tervezőszerkesztő:
Bordácsné Móroczka Éva

Szerkesztőség:
8200 Veszprém, Óváros tér 9.
Telefon: 88/325-222

Kiadja:
Veszprém Megyei Jogú Város
Polgármesteri Hivatala

Felelős kiadó:
Dióssy László
polgármester

Készítette:
Prospektus GM Nyomda
Veszprém
Felelős vezető:
Szentendrei Zoltán

ISSN 1217-5358

A folyóirat térítésmentesen kérhető a
Megyei Könyvtár információs
szolgálatánál, a Polgármesteri Hivatal
és a Helyőrségi Művelődési Otthon
portáján, a lakótelepi
klubkönyvtárakban és a Szokoly
Antikváriumban.

E SZÁMUNK SZERZŐI

DR. ÁCS ANNA irodalomtörténész, múzeológus, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; BALI JÓZSEF természetkutató, újságíró-szerkesztő, Napló szerkesztőség, Veszprém; BOTÁR ATTILA költő, tanár, Bolyai János Kollégium, Veszprém; CS. DAX MARGIT igazgató, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; HUDI JÓZSEF történész, levéltáros, Megyei Levéltár, Veszprém; KELLEI GYÖRGY író, újságíró-szerkesztő, Napló szerkesztőség, Veszprém; KOVÁCS GYŐZŐ meteorológiai szolgálati főnök, Bakony Harcihelikopter Ezred, Szentkirályszabadja; LAKÓ ISTVÁN helytörténeti kutató, nyug. áll. honvéd őrnagy, Veszprém; LICHTNECKERT ANDRÁS főlevéltáros, Megyei Levéltár, Veszprém; DR. PRAZNOVSZKY MIHÁLY irodalomtörténész, főigazgató, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest; SZÉKI PATKA LÁSZLÓ költő, kulturális menedzser, Megyei Önkormányzat, Veszprém; TOLDI ÉVA újságíró-szerkesztő, Napló szerkesztőség, Veszprém; DR. TÓTH DEZSŐ könyvtáros, Vetési Albert Gimnázium, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF adjunktus, Veszprémi Egyetem; VERESS D. CSABA hadtörténész, Veszprém.

Fotók:

Bali József, Héthelyi Gyöngyvér, Nagyvári Ildikó, Radnai Róbert, Rádóczy Csaba

Címlapkép:

A vár nyugat felől

A hátsó borítón:

A Petőfi Színház és városkép a húszemeletes épülettel

TANULMÁNYOK

Veszprémi Kossuth-emlékek

HUDI JÓZSEF

Kossuth Lajos (1802–1894)

A „HAZA és haladás”, a nemzeti keretek között végbemenő polgárosodás kérdéseire Széchenyi és Kossuth adott ma már tipikusnak nevezhető választ a magyar reformkor mozgalmas éveiben. Széchenyi konzervatív modernizációs elképzelései a status quo fenntartására, a hatalmi elit irányító szerepének megőrzésére épültek, s megvalósulásuk esetén Magyarország fokozatosan zárkózott volna fel a fejlett nyugati tőkésállamokhoz. A liberális ellenzék vezére, Kossuth viszont radikálisabb módszerek alkalmazásától sem riadt vissza. Hathatósan támogatta a nemzeti függetlenségi törekvéseket, amelyek viszont a fennálló hatalmi berendezkedést kérdőjelezték meg. 1848-ban közös erővel küzdtek a polgári rend megalapozásáért.

A Habsburg hatalommal való nyílt konfrontációt Széchenyi sem morálisan, sem pszichikailag nem tudta vállalni, s a súlyos terhek alatt lelkileg összeroppant. Kossuth a „rebellisek” élére állt, a magyar szabadságharc vezére lett. Felvette a harcot, majd a katonai vereség után külföldre emigrált.¹

Széchenyit közvetve az a hatalom ölte meg, amelynek fennmaradásáért küzdött. Kossuthot, ki szembeszállt vele, ugyanez a hatalom tette világszerte ismert és ünnepeelt politikussá.

Elképzelni is szörnyű, mi lett volna, ha valami fatális véletlen folytán Kossuth a győztes császáriak és szövetségeseik kezére kerül. De szerencsére elkerülte Batthyányék sorsát. Az emigráció, a soha haza nem térés, a ki nem egyezés vállalása tette őt naggyá, halhatatlanná.

Kedvező békét kötni, vesztesre állván – kiváló stratégák érdeme lehet. Időben távozni a veszített csata színteréről – nem annyira gyávaságra, sokkal inkább politikai bölcsességre vall. Az emigráció keserveit, az egzisztenciális bizonytalanságot, a politikusi karrier féligfeladását, a család hanyattatásait vajon hányan vállalták 1849 után? S 1848 előtt, bujdosó fejedelmek híveiként? – Egy töredék. S ez a töredék adta mindenkor azt a morális érték-többletet, amellyel a hatalommal kiegyező, de a kiegyezéstől egyszersmind szenvedő többség erőt, hitet meríthetett.

Monoktól Pest-Budáig, Londonig, Torinóig, s végül Budapestig – hosszú és küzdelmes volt az út. Kossuth életpályája átívelte az egész XIX. századot, hangja pedig áthallik hozzáink, kései utódokhoz, kiket – ha szép emberségről, derűs demokráciáról álmodnának né tán –, fegyverek zaja riaszt fel álmukból. Lőporfüsttől kábán kérdezzük: van-e érvényes üzenet a XXI. századra?

A BÖRTÖNLAKÓ SZABADULÁSA

Kossuth hosszú életéből (1802–1894) összesen 47 évet töltött hazájában, 45 évet pedig külföldön. Politikai pályája az 1832–36. évi országgyűlésen ívelt magasba. A diéta idején az ország közvéleményének tájékoztatására kéziratot adott ki *Országgyűlési Tudósítások* címmel, majd az országgyűlés berekesztése után, 1836 júliusában – a nádor tilalma ellenére – megindította a megyék politikai életét szemlélő *Törvényhatósági Tudósításokat*. 1837. május 5. napjának éjjelén Budán, a Zugligetben katonai karhatalommal letartóztatták, s pert indítottak ellene. Így járt Erdélyben Wesselényi Miklós, itthon pedig az országgyűlési ifjak. A kormány, amely eddig csak figyeltette őket, s levelezésüket, az ellenzékét most börtönnel kívánta megszelídíteni. Kossuthot a Királyi Tábla háromévi fogságra ítélte, melyet a Hétszemélyes Tábla egy évvel még megtoldott.

A vezérmege szerepét játszó Pest vármegye – amely már 1837-ben is szót emelt Kossuth érdekében –, 1839. március 19-én tartott közgyűlésén feliratban tiltakozott Kossuth és Wesselényi elítélése ellen.

Veszprém, mint megyeszékhely, ezen a ponton kapcsolódott először Kossuth életpályájához. Pest vármegye 1837. május 22-én kelt átiratát, annak mellékleteit (a királyhoz intézett felirat és az arra érkezett királyi dekrétum szövegét) a vármegye szeptember 25-i közgyűlése

tárgyalta meg. Kossuth „magános levelezése” megakadályozását, „katonai karhatalommal”, „törvényes bizonyosság közbe jövele nélküli” letartóztatását „köz nemzeti sérelemnek” minősítették, s ezért hasonlóképpen feliratban kérték az uralkodót, hogy Kossuthot helyezték szabadlábra, s ügyét „a törvények s ezek által megállapított törvénykezési rend megtartásával” mielőbb intézzék el. Ugyanakkor azt is elhatározták, hogy a következő országgyűlésen a személyes „bátorságot” (biztonságot) és a „törvénytelen kicsapongásokat” megakadályozó törvény megalkotását is szorgalmazni fogják.²

Mivel az 1838 elején megérkező királyi leirat a sérelmet nem orvosolta, a vármegye nem válaszolt rá, hanem elhatározta, hogy a szólásszabadság gyakorlásában keletkezett sérelmeket a következő országgyűlésre készítendő követi utasításokba veszik fel.³

A vármegyék fellépése nem volt eredménytelen. V. Ferdinánd – József nádor tanácsára – 1840. április 29-én kelt kegyelmes leiratában amnesztiában részesítette a politikai foglyokat. Május 10-én Kossuth is szabadult börtönéből, hol felkészült politikusi hivatására: megtanult angolul, s rengeteget olvasott.

A TÁRSADALOMSZERVEZŐ

Kossuth az 1840-es években a liberális ellenzék vezéréként, a nyilvánosság fórumait felhasználva mozgósította a reformeröket. Helyi hívei – a Hunkár Antal vezette Veszprém megyei ellenzék – a veszprémi megyegyűléseken, tisztújító és követválasztó közgyűléseken vívta harcát a gróf Zichy család, az egyházi főrendiek támogatta konzervatív-aulikus irányzat képviselőivel.⁴

Nincs tudomásunk arról, hogy Kossuth valaha is megfordult volna Veszprémben. Ha Füreden járt, vagy Lókúton, rokonai látogatóban, bizonyára átutazott a városon. Sokkal

Kossuthot Pest megye követévé választó ellenzéki nemesek tüntető felvonulása a pesti Országúton (a Nemzeti Múzeum előtt) 1847. október 17-én

fontosabb ennél közvetett hatása, hívei táborának ténykedése. Ők tudósították a Pesti Hírlapot, később Kossuth Hírlapját a helyi eseményekről, ők voltak az élharcosai számos *polgári kezdeményezésnek*.⁵

Köztudott, hogy Kossuth 1842 júliusában Füreden pihent, s fürdőhelyi levelében beszámolt élményeiről a Pesti Hírlap hasábjain.⁶ Ebben nemcsak kritikáját adta a kasztszerű fürdőhelyi társadalomnak, hanem a *balatoni gőzhajózás* érdekében is fellépett. A téma nem volt új – a Balaton közgazdasági célú hasznosítását már az 1780-as évektől szorgalmazták.⁷ De jó időben hangzott el a felhívás, melyhez Széchenyi is csatlakozott. Az 1846-ban megalakult Balaton Gőzhajózási Társaság alapszabályát – Széchenyi felkérésére – Kossuth készítette el. A Kisfaludy gőzhajót 1846. szeptember 21-én, Széchenyi születésnapján bocsátották vízre... A részvénytársaságnak számos veszprémi, Veszprém megyei tagja volt, akik nagyban hozzájárultak a vállalkozás sikeréhez.

A Széchenyi elindította *egyesületi mozgalom* kezdeti szakaszában szerveződött a veszprémi úri kaszinó (1833), az *olvasótársaság* (1841), majd a *polgári kaszinó* (1842), melyek a megye és a város legjobb erőit összpontosították.⁹

Ehhez kapcsolódott 1844-ben a Kossuth hatására kibontakozó *védegyleti mozgalom*, amely – a magyar ipar védelmében – a magyar árucikkek vásárlását szorgalmazta. A mozgalom kezdeti sikereiről a korabeli lapok is beszámoltak. 1845 elején azt írta az Életképek helyi tudósítója, hogy „Veszprémben is a honi már a divat”. Az 1845. január 13-án tartott vármegyei közgyűlésen „a pápai posztból készült veszprémi attilákon kívül alig láthatánk más öltönyt fulladásig tömött nagytermünkben.”¹⁰

1845 nyarán a „... haladásnak ismét egy korszerű eszméje fogamzott meg városunkban.” Augusztusban megalakult a *Veszprémi Takarékpénztár*, amely – részvénytársasági alapon – 1846. január 1-jén kezdte meg működését.¹¹ 1845 szeptemberében a városi értelmiség kedvenc találkozóhelyévé vált Zrínyi kávéházzal író a vidéki levelező.¹²

1846-ban a veszprémi védegylet az uzorás kereskedők visszaszorítására „egy honi áru-raktár” megalapításán fáradozik. Május közepén a kibocsátott részvények már el is kéltek, s megkezdődhetett a tényleges szervezőmunka.¹³

A társadalmi érintkezés új formájaként jelent meg 1847 elején Veszprémben, Ruszek József kanonok szerkesztésében az *első megyei szépirodalmi folyóirat*, a *Társalgó*, mely nem bizonyult hosszú életűnek.¹⁴

Ekkoriban nyílt meg a helyi zsidó község által felállított *kölcsönkönyvtár*, amely szintén felkeltette az „olvasó világ figyelmét”.¹⁵

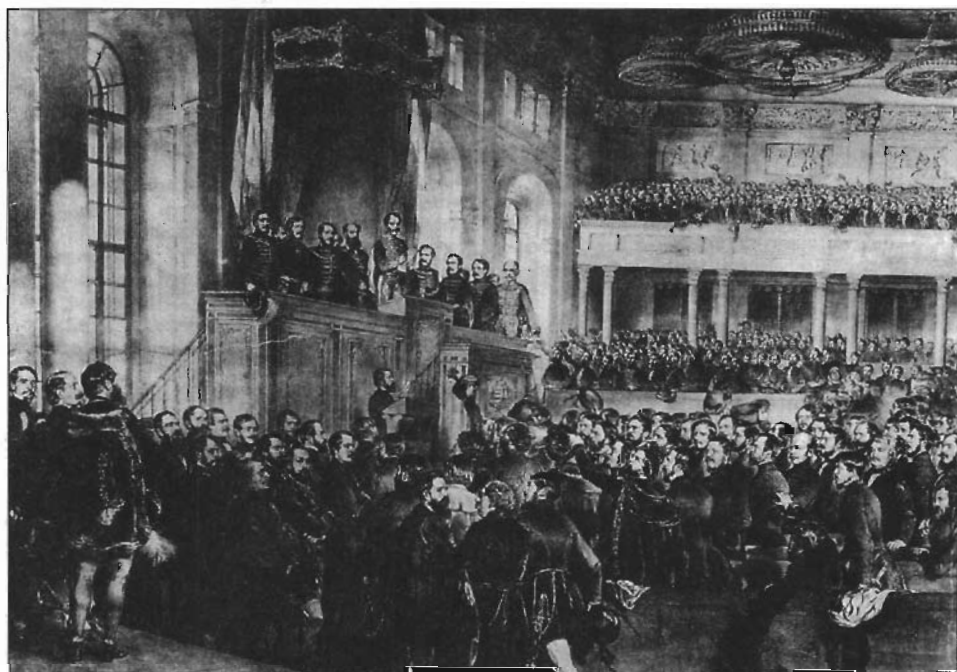
Az elkülönülés, bezárkózás nemcsak a Kossuth által bírált országos hírű fürdőhelyen volt jelen, hanem a megyeszékhelyen is, jelezve, hogy a rendi válaszfalak már meg-megroggyadoztak. De nem tűntek el teljesen, bármennyire is szerették volna ezt a reform következőes hívei.

A NAGY ÉV SODRÁBAN

1848–49-ben Veszprém kiemelkedő szerepet játszott a megye történetében. A hagyományos *megyeszékhely-funkciói* újjakkal bővültek. 1848 tavaszától, az adminisztrátor menesztésétől kezdve itt székelt a magyar kormánybiztos, melyet 1849 januárja–áprilisa között, a császári katonai megszállás idején, a császári polgári biztos váltott fel. Ezenkívül Veszprém, miként Pápa városa, a kerületi hadfogadó parancsnokság székhelye is volt.

Hunkár Antal (1783–1862) táblabíró, a megye radikális országgyűlési képviselője Veszprém vármegye, továbbá Sopron és Ruszt városok kormánybiztosaként; rokona, a később bárói címet nyert *Fiáth Ferenc* (1815–1885) Veszprém és Zala vármegyék császári polgári biztosaként tevékenykedett.¹⁶

Kossuth – az 1848. április 7-én kinevezett első független, felelős magyar kormány pénzügyminisztereként – az önálló magyar pénzügy megteremtését tekintette elsődleges feladatának.¹⁷ Május 23-án kiáltványban fordult az ország népéhez, melyben az önálló magyar bankjegy fedezetének megteremtéséhez *adakozásra* szólította fel a lakosságot. Az óriási lelkesedéssel kísért országos kampány eredményeként a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank augusztus 5-én kibocsátotta az első – kétforintos – bankjegyeket.

Az első népképviselési országgyűlés megnyitó ülése 1848. július 5-én. (Az emelvényen József főherceg nádor és a kormány tagjai)

Veszprémben is általános volt a lelkesedés. Ajándék vagy kölcsön formájában tömegesen támogatták a kormányt. A magánszemélyek százával adakoztak, de mellettük a különféle társulatok, egyletek, intézmények is gyűjtöttek adományt. A Veszprémi Takarékpénztár 10 000 ezüst forintot ajánlott fel részletutalványokon, ezt követte a veszprémi káptalan 3000 ezüst forinttal, Külley János nagyprépost és Ruszek József kanonok – az MTA alapító tagja – 1000–1000 ezüst forinttal. A városi lakosok, gimnazisták, vármegyei és uradalmi tisztviselők egymással vetélkedve adakoztak a „haza javára”. A szegényebbek néhány krajcárral, a módosabbak néhány ezüstforinttal támogatták Kossuth kezdeményezését.¹⁸

Kossuth nemcsak az önálló magyar pénzügy megteremtését, hanem az *önálló magyar haderő* felállítását is szorgalmazta. A népképviselési választások után összeülő képviselőház július 11-én – nagy beszédének hatására – közfelkiáltással szavazta meg a 200 000 újoncot, s pénzügyi fedezetül a tervezett 42 millió forintos hitelt (melyet augusztus végén 61 millióra emeltek).

Fölvívás.

Édes hazánkat ármány és árulás környezi: szabadságunk' ellenségei a hiszékeny népet gyanúsításokkal ámitják; a külön vallásukat egymás iránt gyűlöléssel töltik el: a külön nyelvű honfiakat a törvényes függés megtagadására ingerlik: a pártütöket, — urunk királyunk' és hazánk' ellenségeit, új meg új vakmerőségekre készítik; sőt azokat pénzrel, fegyverrel és mindennemű hadi készülékekkel ellátják; hogy míg e haza népei egymást marcaagolják és erőltetik, ők a régi állapotot, melyből az urbéri viszonyok' megszüntetésével, kivergődünk, — visszaállithassák, s hazánkat törvényes önállóságától megfoszthassák.

Szabadságunk' ezen ellenségei most a honban, nagyobb számmal mint eddig, mindenfelé bujtoogva kószálunk: s urunk királyunk' szentséges nevével kárhazatosan visszaélve, — haza- és felség-áruló lázasztásait, a felség' akaratának kiadni vakmerősködnék. — Ezek' műve az, hogy a rácz és horváth nép' fellázított része, a magyar és többi magyar rokon nép ellen, melyekkel hétszáz évi testvéries együttlétet kapcsolja össze, — most testvér-ölő kezeket emel: hogy a fellázítottak vad bősziúságokban a fegyvertelen magyart, úgy mint a becsületes németet, a békés oláhot, úgy mint a szorgalmas tótot kirabolják és emberiségtelen kinokkal kiégezik; a külön vallásukat kíméletlenül üldözik; az asszonyokat és hajadonokat, sőt az ártaalan gyermekeket is vakdühösségüknek feláldozzák, miszerint még ivadékkunkat is kiirtsák.

Itt az idő hazafiak! hogy vállat vállhoz vetve, fölkeljünk férfias elszántsággal, védeni vallásunkat, családunkat, birtokunkat, közös szabadságunkat, és hazánkat; ha mindent veszteni nem akarunk.

Számos testvéreink szövetkeztek már, nyelv' és vallás' különbsége nélkül, megzabolázni és visszaverni az egész mívelt emberiség' ezen ellenségeit.

A halogatás veszélyt hozhat.

Siessetek azért hű hazafiak! a hatóságokkal egyetértve a király és általa szentesített szabadságunk' támogatására. Állítsátok ki, akár egyenes besorozás', akár sorshuzás, akár toborzás útján a községre eső honvédek' számát: és ezt minden esetre haladék nélkül eszközöljétek: haladék nélkül! mert a haladékban halál rejlik.

Nem kénszerítettnek fegyverfogásra az egyetlen fiak vagy vők, kik a család' fentartására szükségesek; és általán: a haza' rendkívüli helyzete' józan belátásából eredő hazafiai készségtől van leginkább föltételezve megmaradásunk: erőnk' kimélése most gyalázat, — de oktalanság is lenne.

A kiállítandó honvédek, becsmérő testi büntetéstől mentten, a szabadság' zászlója alatt vivandanak; és azok, kik a haza' védelmében magukat kitüntetik, ha birtoktalanok; a kincstári javak' telepítésénél, különös kedvezményekben fognak részesíttetni.

A kiállítandó honvédek' számát valamint a kiállítás' módját és idejét a részletesen utasított hatóság tudomástokra adandója: kövessétek annak tanácsát, és teljesítsétek intézkedéseit, mert ezt saját érdektök, — minnyájunk közös érdeke igényli. Fel tehát ótalmára a királynak, a hazának, a szabadságunk, és a családi biztosságunk!

István Nádor, főherczeg ő Fensége vezérlendi hadseregünket.

Az ármány és vérszomj ellent nem állhat a hazafi fegyverének; mert ez az igazság' és emberiség' ügyében küzd, és azért az isteni gondviselés is megfogja áldani.

Kelt Budapesten September hó 10-dikén 1848.

A miniszterelnök fölvívása honvédcapatok állítására. 1848. szeptember 19.

Batthyány miniszterelnök lemondása után az ország kormányzását átvevő Országos Honvédelmi Bizottmány elnökeként Kossuth minden erejét a honvédelem megszervezésére, a nemzetiségek megfélemezésére fordította.¹⁹

Példátlan népszerűségének egyik magyarázata: ő volt az első magyar államférfi, aki a nép közé ment. Szeptemberi–októberi alföldi toborzókörútja során a mezővárosok népe tömegesen állt Kossuth zászlaja alá. Nem véletlen, hogy a népvész kultusza itt alakult ki legkorábban, s – szülőföldjén kívül – máig itt a legerősebb.

1848 szeptemberében – Jellačić seregének betörése után – Batthyány miniszterelnök, az OHB, a kormánybiztosok nevében számtalan rendeletet, kiáltványt intéztek a törvényhatóságok útján a néphez. A vidéki sajtó pedig ontotta a Kossuth nevében kiadott röplapokat, népdalokat, melyek harcra buzdították a lakosságot. Veszprém város 1848/49. évi levéltárában, s a Veszprém Megyei Levéltár 1848/49. évi nyomtatvány-gyűjteményében, a vármegyei iratok között számos *nyomtatványt* találunk, melyek hűen visszatükrözik a kor hangulatát.

1848. szeptember 13-án a miniszterelnök *népfelkelésre* szólította fel a horvát támadás által veszélyeztetett dunántúli megyéket. A kormányzat 16 honvédzászlóalj haladéktalan felállítását is elhatározta, de ekkor még úgy döntött, hogy a Dél-Dunántúlon, valamint Fejér, Veszprém és Zala vármegyéiben, ahol „*népfelkelés* organisáltatik, a honvédhez *újonczokat* nem állítanak”.²⁰

A Bakony-vidéki népfelkelés központjául Veszprémet jelölték ki. A *Kossuth Lajos felszólítása a néphez!* címmel Győrben 1848. szeptember 18-án kiadott röplap a következőket írta.²¹

„Akinek egy faluban, akinek egy megyében legkisebb hatása van, ragadjon zászlót! Ne halljunk más zenét Magyarhon téerein, mint Rákóczynek búskomor indulóját; gyűjtsön maga körül 10–20–50–100–1000 embert, ki mennyit tud, s vigye Veszprém felé; Veszprém táján, gyűljön össze az egész magyar nép, mint összegyülemend ítélet napkor a feltámadott emberiség, s rajta az ellenségre! (...) Az asszonyok pedig Veszprém és Fejérvár között ássanak egy irtózatot sírt, melybe vagy a magyar nevet, magyar becsületet, a magyar nemzetet – vagy ellenségeinket eltemessük...”

Jellačić báró csapatai azonban elkerülték Veszprémet; a Mezőföldön át szeptember 26-án bevonultak Székesfejérvárra. A pákozdi csata után a főváros elfoglalásának terve meghiúsult, s kénytelenek voltak Bécs irányába kihátrálni az országból.

A Honvédelmi Bizottmány 1848. december 18-án, a császári hadsereg általános offenzívájakor *ismét népfelkelést* hirdetett és gerillacsapatok felállítását is szorgalmazta. „*Keljen fel különösen Komárom, Győr, Veszprém megye, s Veszprém megyében a Bakonynak rettenthetetlen népe. (...) Veszprémnek a Bakony bevehetetlen rejtelmű biztos fedezetiül szolgálnak. Míg a Bakonyban s Bakony táján a nép őrzi a hazát, addig jaj azon ellenségnek, mely háta mögött hagyva, előre mer vonulni!*”²²

Francsics Károly veszprémi borbélymester október 27-én, Windisch-Grätz császári főparancsnok kinevezésének hírére naplójának tett vallomást: „*Nekünk minden bizodal munk Kossuth Lajosban van helyeztetve. Azt hisszük, míg ő él, mi meg nem halhatunk.*”

A veszprémi városi tanács december 31-én valóban eleget tett a felhívásnak, s fegyverbe szólította a polgárokat.

A kaszával, kapával s más alkalmi fegyverrel ellátott polgárokat – kiket csak az itt állomásozó 100 gyalogos katona és 3 ágyú erősíthetett volna meg – szerencsére nem vetették be a közeledő, állig felfegyverzett császári alakulatok ellen, melyek vér nélkül foglalták el a megyeszékhelyt.²³

A *császári megszállás* hónapjaiban sokat szenvedett a város lakossága, mely csak titkon tarthatott kapcsolatot a debreceni kormánnyal. A császári helyőrséget csak a bakonyi Mednyánszky-féle *gerillacsapat* nyugtalanította, de nagyobb kárt nem tudott okozni az ellenségnek.

Kossuth toborzóbeszéde Cegléden 1848. szeptember 24-én

4441

n. ö.

Rendelet.

A most eliktandó 16 honvéd-zászlóaljához szükséges ujonczok kiállítása tárgyában eddig kiadott legújabb rendeletek kiegészítésére, felvilágosítására következők rendelem: Az ide mellékelt aránylagos kivetésből láthatják a törvényhatóságok, mennyi ujonczot állítanak ki, az országtól megajánlott 169,611 hadsereg most kiállítandó negyedének 127 lélekre 2 ujoncz kivétési kulcs szerint, láthatják, hogy mellyik hadfoglaló állomáson történend az ujonczok beiktatása és mellyik zászlóaljhoz leendenek beosztva.

Mind azt, mit folyó septemb. hó 18 ^{napj} számalatti rendeletben a törvényhatóságoknak és a hadfoglaló parancsnokságoknak meghagytam, ujjal minden polgári és katonai előjóságnak szivére kötöm, meghagyom egyszersmind, hogy hadfoglaló tisztek a legszükségesebb ruha-nemükért azonnal biztos egyéneket ide küldjenek, kik magukat az országos nemzet őrseregi tanácsnál jelentsek.

A második negyed kiállítására is megtegyék a törvényhatóságok a szükséges lépéseket, hogy a kibocsátandó első rendeletre a kiállítás rögtön megtörténhessék. Vas, Zala, Tolna, Somogy, Baranya, Veszprém, Fejérvármegyékben jelenben népfelkelés organisáltatik, a honvédhez ujonczokat nem állítanak; Vasmegeye azonban, meddig tudniillik ellenséges invasiótól menten maradna, kiállíthatja ujonczait aránylagos számban, s azokat Sopronba a beiktatásra utasíthatja. — Pest, septemb. 26-án 1848.

Kossuth Lajos díszmagyarban

Nyílt rendelet.

Mellynél fogva a' haza minden lelkészeinek ezennel meghagyatik : hogy ezen rendelet vételétől kezdve a' reánk következő uj év ünnepeig bészárólag, minden isteni tisztelet napján : a' haza szabadsági harcában elesett lelkes hű honfiak emlékének a' catholikuskoránál a' görögökénel, szent mise áldozatot szolgáltatni, a' többi felekezettieknél pedig isteni tiszteletet tartani el ne mulasszák, 's ez alkalommal mindanyiszor a' néphez intézett itt következő proclamatiót a' szószékről a' népnek magyarázva felolvassák, 's a' népet a' haza iránti tántorithatlan hűségre lelkesítvén abban a' szabadságérzetet lelkesítsék, 's előtte megfoghatóvá tegyék : mikép a' legszebb polgári erény a' haza szabadságát védeni, mert a' szabadság a' népek legfőbb kincse, nyugalma, élete, melly nélkül az élet nem egyéb, mint egy terhes szolgáltság, — szóval a' lelkészek hivatásuk, 's egyszersmind legszen-
tebb polgári kötelességük szerint oda hassanak : hogy hiveiknek lelkében a' szabadság szent vágyát tetőpontra fokozva, azt ezekben egy törekvéssé olvassák, miszerint legyenek méltók az ifju szabadságra 's kikerülhessék — hogy a' sirhalmaikon felnö-
vendő fűszalak ntódaik átka szellemében lengjenek.

Ha találkoznék a' honlelkészei között e' rendeletet, azon szellemben, mellyet tartalmaz, fogánatosítani vonakodó, a' haza el-
lenségének fog tekintetni.

Kelt Budapesten december 22én 1848.

Kossuth nyílt rendelete a lelkészekhez. 1848. december 22.

KOSSUTH GYERMEKEI A BAKONYBAN

1848 őszén a függetlenségi harc ügye minden egyes állampolgárt hitvallásra kényszerített. A fegyveres harc vállalása családok tízezreit szakította szét, sokszor testvérek, barátok kerültek egymással szembe. S aki a harcot vállalta, vállalnia kellett annak következményeit.

Kossuth a világozi katasztrófa után, augusztus 17-én Törökországban keresett menedéket. Családját csak 1850-ben láthatta viszont.

A *néphagyomány* szerint 1849 nyarán Veszprém megyében Kisdémen, Mencshelyen, Lovászpatonán, Lókúton bújtatták Kossuth gyermekeit: Ferencet, Lajost és Vilmát.²⁴

Eötvös Károly, Hentaller Lajos, Dornyay Béla azt a hagyományt erősítik meg írásaikban, mely szerint a Marton és Zámory család *lókúti* birtokán húzódtak meg a gyermekek.²⁵ Kérdés, találunk-e olyan korabeli dokumentumot, amely hitelesítheti az írók állításait?

Splényi Béla (1818–1899), aki a kérdéses időszakban a lókúti birtoktesthez tartozó *Pénzeskút* puszta (ma: Pénzesgyőr község) bérlője volt, emlékirataiban megemlékezik az esetről. Szerinte 1848. augusztus 26-án gr. Pálffy nevű dragonyostiszt vezetésével egy csapat császári katona jelent meg a pénzeskúti kastélynál és letartóztatta édesanyját, valamint Guyon Richárd gyermekeit. Ugyanezen a napon tették tiszteletüket a Lókúthoz tartozó *Óbánya pusztán* is, a Zámory-Marton kastélynál (mely ma is áll, s falára emléktábla kívánkoznék), ahol őrizetbe vették Kossuth gyermekeit, nevelőjüket, Karády Ignácot, valamint az őket bújtató Marton Antóniát.²⁶

A zirci római katolikus plébánia háztörténetébe a lelkész latinul jegyezte fel, hogy Lókútról Kossuth három gyermekét, Pénzeskútról pedig Splényi bárónét és három lányát hurcolták el a császári katonák. A foglyokat *Zircen át Mórra*, majd onnan *Pozsonyba* szállították.²⁷

Mindkét esetben *rokoni kapcsolatok* húzódtak meg a háttérben. Lókút urai, Marton Zsigmond és Zámory Károly éppúgy kisdémi Meszlényi-lányt vettek feleségül, mint Kossuth – Splényi Béla nővére, Mária pedig Guyon felesége volt.

A pozsonyi várban – kezdetben igen nehéz, majd kedvezőbb körülmények között – öt hónapig tartották vizsgálati fogságban a két családot.²⁸ Kossuth gyermekeit csak 1850. június 18-án láthatta viszont a törökországi Kiutahiában. Ekkor még maga is osztozott az internáltak szomorú sorsában.

KOSSUTH HALÁLA, TEMETÉSE

Kossuth 1848 szimbolikus alakjává vált, s ehhez hozzájárult az, hogy 1867 előtt a forradalomról és szabadságharcról nyilvánosan nem illett beszélni. Kossuth-kalapot viselni, Kossuth-szakállat növeszteni egyenlő volt a forradalmi eszmék iránti szimpátia kinyilvánításával.

1867 után lehetőség nyílt az 1848-as hagyományok társadalmi méretű ápolására, melyre az 1867 tavaszán és nyarán alakult *honvédegyletek* az elsők között vállalkoztak. Veszprém-ben 1867 februárjában alakult meg az ideiglenes *Veszprém Vármegyei Honvédegylet*, melynek későbbi állandósulásakor Zombat István egykori honvédnagy lett az elnöke, Papp Gábor pedig a jegyzője. Zombat halála után Halasy Vilmos irányította az egyesület életét.²⁹

A társadalmi élet terén a reformkor hagyományait folytatta az 1852-ben újjáalakult veszprémi *Nemzeti Kaszinó*, amely a megyei és városi politikai elitnek volt a találkozóhelye. A polgárság érdekeit az 1876-ban alakult Petőfi Kör képviselte, amelynek a század végén már közel háromszáz tagja volt. A kereskedő és iparos polgárság közgazdasági, kul-

A városháza a századfordulón. E házban szállt meg 1848/49-ben Hunkár Antal kormánybiztos
(Korabeli képeslap)

Veszprém főtere a századfordulón (Korabeli képeslap)

turális és szellemi fejlődését szolgálták a századforduló után szerveződő társaskörök: az 1903-ban alapított *Jeruzsálemhegyi Társaskör* – mely napjainkban éledt újjá –, az 1906-ban szerveződött *Kossuth Lajos Olvasókör*, valamint az 1911-ben alakult *Cserháti Társaskör*.³⁰

Az 1867 után kibontakozó Kossuth-kultusz megnyilvánulási formái közé tartozott, hogy többhelyütt megválasztották *parlamentari képviselőnek*, majd mikor – az 1879. évi honossági törvény értelmében – hontalanná vált (1889), *díszpolgárnak*. Nyolcvanadik és kilencvenedik *születésnapján* üdvözlő táviratok tömegét vehette kézbe az agg politikus.

A kiegyezést haláláig bíráló volt kormányzó 1894 tavaszán örökre lehunyta szemét. A halál hírére gyászba borult az ország.

Veszprém város képviselő-testülete 1894. március 24-én Kovács Imre polgármester elnökletével rendkívüli közgyűlést tartott. A megjelent előljárók és képviselők – szám szerint negyvenheten –, egyetlen napirendi pontot tárgyaltak meg. „A polgármester úr elnöki székéből felemelkedvén, – melyre a közgyűlési tagok is felállottak –, bánatos szívvel és mély meghatottsággal tudatja, hogy Kossuth Lajos, hazánk legnagyobb fia, a szabadság, egyenlőség és testvériség kivívásának kiváló bajnoka, a magyar alkotmányt biztosító 1848-as törvények megalkotója s városunk díszpolgára, távol hazájától, Turinban (Torinóban – H. J.), folyó március hó 20-án éjeli 10 óra 50 perczkor, magas korban, élete 92-dik, folytonos munkásságban eltöltött földi pályáját bevégezte.”³¹

A város már 22-én *részvétőtáviratot* küldött Budapestre, a gyászoló családnak. A városi tanács pedig másnap megemlékezett a „legnagyobb hazánk fia, e nagy és dicső század egyik legjelesebb bajnokának” érdemeiről. Kossuth történeti nagyságát Szabó Imre városi képviselő méltatta, majd javasolta, hogy a város 300 forinttal járuljon hozzá a fővárosi *Kossuth-szobor* költségeihez.

A március 24-i képviselő-testületi közgyűlés nemcsak jóváhagyta Szabó javaslatát, hanem újabbakkal egészítette ki. Kossuth *érdemeit jegyzőkönyvben rögzítették*, s elhatározták, hogy *küldöttséget* menesztenek temetésére, mely koszorút fog elhelyezni koporsójánál.

Csikász Imre: Kossuth mellszobra (1907)

Ugyanakkor felhívták a hitközségeket, hogy *gyászmiséken* fohászkodjanak az elhunyt lelki üdvéért; az iskolaszékeket, hogy a temetés napján *szüneteljen* az oktatás; a kereskedőket és iparosokat, hogy a temetés idején *tartsák zárva üzleteiket*. Mindez nem jelentett mást, mint-hogy a város a maga eszközeivel hozzájárult ahhoz, hogy a temetés napja *nemzeti gyásznappá* váljék.³²

Budapest székesfőváros díszpolgárának temetésén, április 2-án, Veszprém város népes küldöttséggel képviseltette magát. A hivatalos küldöttséget Kovács Imre polgármester vezette, a képviselők közül tagja volt Balog Károly, Benkő István, Halasy Vilmos, Kenessey Móric, Klezár Ferenc, Óváry Ferenc, Rosenthal Sándor, Spitzer Mór, Szabó Imre, Takács Ádám, Véghely Dezső és Veisz Elek. A városi küldöttséghez csatlakozott több képviselő, továbbá a helyi társulatok, egyesületek kiküldöttei is.

A város közönsége nevében a *koszorút* a polgármester helyezte el az államférfi koporsója előtt, aki 1889 óta a város díszpolgára is volt. A temetéshez Veszprém városa jelképesen *egy láda földet* küldött a Taborállásról, abból a földből, „ahol Sz(ent) István Kupa (= Koppany) vezért legyőzte 998. évben.”

A temetés idejére bezártak a város iskolái, üzletei.³³

A temetés után megindították a gyűjtést a Kossuth-szobor javára. A gyűjtőíveket az április 14-én tartott közgyűlésen bocsátották ki.

A közgyűlést más is emlékezetessé tette. Pongrácz Dániel képviselő azt indítványozta, hogy a Városház terét, melyen egykor az 1848-as törvényeket kihirdették, nevezzék el *Szabadság térnek*, a város főutcáját, a Palotai utat pedig – melyen 1848-ban az első honvédcsepát bejött – kereszteljék el *Kossuth utcának*.³⁴

Pongrácz indítványát – melyhez mások is csatlakoztak –, a május 19-ére összehívott rendkívüli közgyűlésen tárgyalták meg, s módosítás nélkül elfogadták. Egyúttal utasították a városi tanácsot, hogy gondoskodjék az új utcanevtáblák elkészítéséről és elhelyezéséről.³⁵

Kossuth halála után a *Kossuth-kultusz* új fejezete kezdődött. A mozgalom – melynek kampányszerű jellege vitathatatlan –, hathatós sikereket mutatott fel. Utcanevek, köztéri szobrok, Kossuth-ereklyék felkutatása, életének egy-egy epizódját bemutató írások tömkelege jelzi, hogy az egész társadalom megmozdult. Kossuth neve rövidesen áruvédjegy lett, s még a reklámhirdetésekre is bekerült!³⁶

Az első köztéri *Kossuth-szobrot* „Veszprém vármegye egy igénytelen községe, Siómaros” (ma: Somogy megyében) állította fel 1894 júliusában, Matkovich Tivadarnak, a kerület országgyűlési képviselőjének javaslatára. A hírlapi tudósító szerint Stróbl Alajos (1856–1926), a hírneves emlékműszobrász készítette a mellszobrot.³⁷ A későbbi felmérés szerint viszont a református presbitérium szerényebb tehetségű mestereket, Gerendy Antalt és fiát, Bélát bízta meg azzal, hogy Kiss György tervei alapján készítse el a szobrot.³⁸

Siómaros példáját további három község követte a megyében: Balatonkenesén 1899-ben, Balatonalmádiban 1903-ban, Ajkán 1904-ben avatták fel Kossuth mellszobrát.³⁹ *Csikász Imre* szülővárosában, Veszprémben 1907-ben készítette el – a müncheni Magyar Egylet pályázatára – Kossuth eszményített mellszobrát, melyet ma a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum őriz.⁴⁰

A város egyszerre állítana méltó emléket a 110 éve született szobrásznak és Kossuthnak, ha a *mellszobrot* bronzba öntetve, közkinccsé tenné!

HUDI JÓZSEF

MELLÉKLET

A hazának mejen aggasztó körülmények közti fölsegélésére, ministeri fölhívás következtésében Veszprém megyében 1848-iki Junius 5-ik napjáig szedett hazafiui adakozásoknak és kölcsönzéseknak jegyzéke, melly a' Junius 7-iki állandó bizottmányi ülésnek 634-ik pontja alatt kinyomatni rendeltetett

Cseresnyés István főbiró ur járásában.

Veszprém mezővárosban: veszprémi káptalan 1000 f. ajándék, 2000. f. kölcsön. Hosszu Márton kanonok 200. f. kölcsön kamat nélkül. Külley János nagy prépost 1000. f. kölcsön. Káczer Bábi 1. f. ajándék. Szmodiss János kanonok 200. f. kölcsön. Markl Ignác 200. f. kölcsön. Szigethy Ferencz 2. f. ajándék. Czerhák Ignác 10. f. ajándék s 3. darab arany. Tóthné aszszonyaság 10. f. ajándék. Ruzsicska Lajos 5. f. ajándék. Kéry János kanonok 400. f. kölcsön, Hacza Anna 200. f. kölcsön. Szalay Imre kanonok 200. f. kölcsön, és ezüst arany s ékszereműek kölcsön pénzfejében. Somogyiné 1. f. ajándék. Ambrus Gy. káplán 3. f. ajándék. Ambrus Rozalia 100. f. kölcsön. Ambrus Rozália 2. f. ajándék. Somogyi Gy. káplán 3. f. ajándék. Köteles János káplán 1. f. ajándék. Szücs István kanonok 300. f. kölcsön. Bajomy Katalin 5. f. ajándék. Illésy Antonia 5. f. ajándék, Fülöp Borbála 2. f. ajándék. Ruszek József kanonok 1000 f. kölcsön és ezüstneműeket szintén kölcsönbe, Ruszek József kanonok 500. f. kölcsön. A következők pedig mind ajándékképpen: Kassics Béla 5. f. Márton Antal 5. f. Alexics Mária 20. f. Stojánovics Juli 10. f. Schill testvérek 1. arany. Torma Ferencz 10. f. Győröcskey György 5. f. Ferenczy János 1. arany. Ferenczy Teréz 2. f. Ferenczy Mária 2. f. Vezlerle Ignác 10. f. katonai évnegyedenként 5. f. Udvardy Ignác 10. f. Schmid Mihály 15. f. Kun Antonia 5. f. Wurda Borbála 25. f. Joannovics György 3. f. Kupricz Sándor 45 f. Veszprémi takarékpénztár 10,000. f. részletenként utalványokra ezuttal. Szalatka János 20. f. Szalatka György 10. f. Özvegy Jagasics Ignác 5. f. Végh György 1. f. Oroszlán gyógyszerár 15. f. Hergengernő özvegy 10. kr. Reischiz János 1. f. Özvegy Bauernő 2. f. Kocsi Horváth Sámuel 20. f. Halász Ignác 5. f. From János 5. f. Jákóy Zsófi 1. f. Kupricz Mihály 5. f. Somody Mózes 3. f. Hollósy János 1. f. Kielberger Károly 3. f. Szabó Antal ügyvéd ezüst kanalakát ajánlott. Hamvay-Kovács Gábor 40. f. Jursich János 1. f. Stojánovics György egy dupla puskát melly eladatott 12. ftért. Saffer János 2. f. Kovács Lajos 2. f. Hangászkar 20. f. Ferenczy György 15. f. Haffner Mihály 5. f. Ifj. Végh István 5. f. Rosos Imre 2. f. Stassik Ferencz 1. f. Töller János 5. f. Ferenczy Erzsébet 15. f. Tóth István 1. f. Szentés István 1. f. Özvegy Stumszernő 20. kr. Propper Ferdinand 2. f. Veszel 2. f. Sámson Pálné 5. f. Udvardy Ignác 12. f. Stojánovics Ferencz 4. arany. Boekmayr 1. f. Horváth Mihály 1. arany. Kun Sándor 20. f. Szigly József 1. f. Radó Leánder 20. kr. Jankó Imre tanodaigazgató 10. f. Brátka Alajos aligazgató 2. f. Raffay János költészettanító 2. f. Szillassy Ignác szónoklattanító 2. f. Zlatnyánszky János 2. f. Csákós Elek 3. f. Horváth Pius 10. f. Peska Ferencz 2. f. Költészettanulók 2. f. szónoklattanulók 3. f. 16. kr. 3-ik évi nyelvészettanulók 4. f. 54. kr. 2-ik évi nyelvészettanulók 5. f. 8. kr. 1-ső évi nyelvészettanulók 4. f. Pribék István 2. f. és egy nagyobb pápai birodalmi ezüst pénzt. Laszkalner Antal kanonok 200. f. Erdélyi Ferencz 1. arany. Kissovics József 3. f. évenként, három évre. A veszprémi növendék-papság 21. f. Bokrosy Antal 10. f. Németh János egy nagyobb szerű ezüst emléklapot, Vaszary György tisztartó 8. f. Idősb Végh István 5. f. Kavulák István 2. f. évenként, három évre. Ramasetter 2. f. Ferenczy Alajos 4. f. Pap János 2. arany. Véghely Imre 5. f. Asztalos-czéh 20. f. Német varga-czéh 20. f. Szijártó és nyergesczéh 8. f. Zekely Ferencz 8. f. Zekely Ferencz, és Végh János 2. Koller, Szemeney, Csépesy, Bolla, Stein. Dunszt timárok 19. f. Esztergálos-czéh 6. f. Magyar szabó-czéh 20. f. Szücs-czéh 20. f. Tobak-czéh 20. f. Bor János bábos 4. f. Magyar szabólegények 4. f. Veszprémi nemesség 300. f. Vázsonyi Istvánné 10 f. Horváth Edvárd 20 kr. Stojánovics András 3. arany. Pap Dénes két darab nagyobb ezüst emlékpénzt. Rászl Lőrincz 5. f. Özvegy Kielpergerné 1. f. Verner Károly 1. f. Jezerniczky Sámuel 1. f. Lukácsa József 40. kr. Erdős János 5. f. Frey Ignác 1. f. Koller Györgyné 3. f. Lőrincz János 40. kr. Lazányi András 20. kr. Tripammer Mátyás 5. f. Csirke Károly három esztendő lefolytáig havanként 1. f. már adott Május és Juniusra. – Milutinovics Lajos 4. f. Kék Ferencz 40. kr. Biró Sándor 3. f. Jezerniczky Pálné 1. f. Zsebeházy István 20. kr. Jagasics Mária 1. f. Pukolay János 30. kr. Tóth Ferencz 6. kr. Mártin Edvárd 10. kr. Miskey János 24. kr. Raksányi János 1. f. Török Mihály 10. kr. Elszásszer József 10. kr. Vörös János 20. kr. Fábian Sándorné 1. f. Galambos Pál 30. kr. Csere Pál 40. kr. Mustos István 40. kr. Kiss Antalné 40. kr. Prenner Antal 20. kr. Hayranek Lajos 3.

f. Gyalókey József 8. kr. Bognár Antal 12. kr. Szűcs Mihály 6. kr. Nagy Jánosnő 20. kr. Szarka Péternő 1. f. Pál Mihály 10. kr. Szalay József 10. kr. Tamásy István 10. kr. Tóth József 40. kr. Hajda Mihály 10. kr. Ofner Jánosnő 6. kr. Fábján Gábor 1. f. Szarka János 30. kr. Bajnóczy Sámuel 1. f. Burghard Mihály 1. f. Ór. Devecsery István 1. f. If. Devecsery István 2. f. Rigó Márton 20. kr. Pongrácz Dániel 1. f. Hajba Ferencz 5. f. Burghart János 1. f. Harczy István 15. kr. Török Lajos 30. kr. Sály Ferencz 48. kr. Stefankovics Ferencz 10. kr. Jezerneczky János 1. f. Burghard Jakab 1. f. Devecsery István maradéki 1. f. Kovács Ferencz 2. f. Fábján Károly 10. kr. Besenyő Istvánnő 20. kr. Zarnóczay Jánosnő 6. kr. Raksányi Mihály 20. kr. Nagy József 20. kr. Ór. Jó Mihály 20. kr. Horváth János 10. kr. Forster János 48. kr. Csomay József 24. kr. Márkus Sándornő 1. f. Edelpech Feencz 20. kr. Gyeney János 12. kr. Jákóy Mihály 10. kr. Jády Ferencz 6. kr. Tóth József 24. kr. Horváth János 10. kr. Németh István 1. f. Gullner Elek 1. f. Kossik István 3. f. If. Pék János 10. kr. Kreuczer Fridrik 1. f. Galamb József ügyvéd 10. f. és két ezüst sórtától, mely tesz özvesen 5 3/8 latot. Göndöcs Antal 1. f. Roboz József 1. f. 20. kr. Sziájtó Ádám 2. f. Fülöp Sándor postamester 5. f. Paletta György 5. f. Szakács József 1. f. Horváth János 20. kr. Supka József 6. kr. Árnhofer János 1. f. 20. kr. Hagenauer Mihály 5. f. Öreg Pék János 10. kr. Uhlir Károly 20. kr. Özvegy Szentgály Mihályné 3. f. Vidra Ignác 1. f. Bucher Ferencz 1. f. Özv. Kunczné asszony három darab evő kanál, és egy kávé kanál ezüst 10 3/4 lat, Eötvös Károly 2. f. Bucskó József 20. kr. Bresztyenszky János 20. kr. Rothfischer József 1. f. Herdlicska Károly 5. f. Sós Pál 1. f. Györy Benjáminnő 40. kr. Császáz Józsefnő 20. kr. Sós András 20. kr. Mészáros István 20. kr. Pongrácz József 2. f. Pongrácz Mária 10. kr. Szeles József mérnök évenként 2. f. Tamásy Istvánnő 20. kr. Miklós György 1. f. Suly Antal 2. f. Mozzay Sámuel evang. predik. 2. f. Acsády Sándor ügyvéd 2. f. Dunst Ferencz 2. f. Sáy Sándor orvos 2. f. Megyesy Mihály 1. f. Özvegy Oszlányinő asszony 1. f. Hénes János 1. f. Márton József 1. f. Pongrácz Sámuel 20. kr. Súlyomváry Ferencz ügyvéd 5. f. Márkus Lajos ur három darab arany: Fehér Sándor 2. f. Puchly Katalin 4. f. Varga Ferencz 1. f. Pápay János 12. kr. Török István 40. kr. Eisenbart Károly 1. f. Böcskey György 1. f. Kecskés Mihály 20. kr. Szarka Sándor 2. f. Major Péter 1. f. Stampa Augustz 1. f. Tallián Pálnő asszony 20. f. Mustos János ügyvéd 10. f. Cseh Sziájtó István 2. f. Sós István 2. f. Udvardy József 24. kr. Nászados Ferencz 20. kr. Jády Pál 1. f. Horváth Zsuzsánna 1. f. Cseresnyés István 30. f. Rippel Mihály 15. f. Biró Eleknő 5. f. Bóday József 3. f. Kádarczéh 24. f. 4. kr. Zekel Ignác 5. f. Namjeczky Ignác 5. f. Csutorászéh 10. f. Kalaposzéh 12. f. Csizmadiaczéh 100. f. Bognárczéh 10. f. szürszabóczéh 10. f. Kopácsy György 3. darab ezüst emlékpénz: 2. Rudnay. 1. XVI. Gergely pápától. Izer Aloyzia 2. f. Bizonyos izraelita 2. f. Fodor János 5. f. Márkus Vajda Anna 20. f. Szalmay Antal 2. f. Szabó Antal 10. f. Balassa Ferencz 20. kr. Pócza Mihály 1. f. Csolnaky Ferencz 2. f. Göcz Mihály 10. kr. Heinzl Józsefnő 20. kr. Takács József 2. f. 48. kr. Keresztes Gábor 20. kr. Kun Nagy József 20. kr. Györgyi Lajos 40. kr. Kleczár Dani 2. f. Vácsky Ferencz 10. kr. Hetesy András két nagyobb, és öt kisebb ezüst kapsok. Csirke Lajos 4. f. Rotfischer Antal 2. f. Simoga Mihályné 1. f. Ruttner János 15. f. Rohonczy István 5. f. György Ferencz 20. kr. Husvéth József 1. f. 40. kr. Horváth Ferencz 20. kr. Szelmayer József 1. f. Bauer József 20. kr. Szántó István 20. kr. Stefanics György 10. kr. Rózsás Lajos 20. kr. Nunkovics János 5. f. Simon Rudolf 2. f. 6. kr. Szinay Ferencz 30. kr. Szinay Gábor özvegye 10. kr. Rajky István 20. kr. Kober János 1. f. Schmid Mihály 12. kr. Kehy János 20. kr. Medvenics Józsefnő 1. f. Jákóy Ferencznő 6. kr. Imrech György 1. f. Németh Ferencz 40. kr. Sranz György 30. kr. Ányos Pál 1. f. Tatay Sámuel egy körmöczi arany. Nagy András kapitány 1. f. Szent-Gály László 5. f. Majorovics Andrásné 4. kr. Fenyősy József 1. Boda László 5. f. Tóth Mihály 20. kr. Til Antal 10. kr. Számmer Alajos 5. f. Vizner János 20. kr. Haiszler Károly 5. f. Kötéljárto, szítás, kefekötő czéhek 7. f. Német szabóczéh 15. f. Sütőczéh 50. f. Lakatos, órás, puskászéh 20. f. Ferenczy Károly 1. aranyt. Fősüsczéh 3. f. Polgári casinó 60. f. Kőműves-ács-czéh 12. f. Korpácsy Mihály 20. kr. Kanizsary József 10. kr. Spreizenbart János 2. darab aranyt 1. dupla 1. szimplát 13. f. 30. kr. Úgyanaz 1. ezüst czukorszelenjét ajánd. Somogyi Mihály 2. f. Dávidárvaintézet nevendékei 1. f. Peidl János 3. f. Baks Dóri 1. f. Tolnay József 40. kr. Kolossváry József 25. f. Farkas János számtartó 5. f. Kis Károly kasznár 5. f. Tomsics Mihály 30. kr. Csikász István 1. f. Girisics József 7. kr. Lovas János 10. kr. Pap Pál 10. kr. Kajdy Pál 1. f. Jósá Ignác 20. kr. Ifj. Nagy József 20. kr. Tóth Antal 14. kr. Illés István 20. kr. Baráth Ferencz 20. kr. Dombay Mihály 4. kr. Nyers György 10. kr. Büky Pál 15. kr. Hole János 10. kr. Pongrácz Dániel 20. kr. Jánosik Pál 10. kr. Ifj. Szabó József 8. kr. Gyursánczky Gáspár 6. kr. Ifj. Farkas Sándor 10. kr. Fata József 20. kr. Büky Ferencz 10. kr. Molnár János 20. kr. Böcskey György 10. kr. Cseh Pálné 4. kr. Csomay Gábor 10. kr. Horváth György 2. kr. Igonda József 10. kr. Zsolnay Pál 10. kr. Suránczky János 1. f. Böcskey Ignác 20. kr. Takácszéh 6. f. Posztósczéh 4. f. Fazekaszéh 40. f. Csapóczéh 200. f. Kovácszéh 10. f. Magyar vargaczéh 40. f. Stoll János 5. f. Petkó Ignác 2. f. Megyesy Pál 2. f. Knau Babet 3. f. Pinthér Sámuel 1. f. Mészáros József 10. kr. Kollár Mihály 10. kr. Csonka István

István 10. kr. Zsolnay Károly 1. f. Dömölky József 20. kr. Nemcsik Sándor 20. kr. Ifj. Onody József 20. kr. Ugrik János 40. kr. Godina Mihály 1. f. Török Márton 6. kr. Néhay György 10. kr. Hidegkuty Jánosné 20. kr. Frang János 10. kr. Surmán János 10. Molnár Pál 3. f. Diósy Mihály 40. kr. Keresztes István 1. f. Ör Szabó Ignác 2. f. If. Zarnóczy János 20. kr. Özv. Széél Jánosné 1. f. 20. kr. Vidra György 20. kr. Özv. Horváth Jánosné 2. f. Segesdy Ignác 10. kr. Király János 10. kr. Piker Ferenc 10. kr. Fehér József 10. kr. Ör. Fehér András 30. kr. Jánosik József 40. kr. Kőrösy György 20. kr. Fehér György 20. kr. Szabó János 30. kr. Gvárdián József 1. f. Ör. Zarnóczy János 10. kr. Néhay József 10. kr. Horváth Pál 10. kr. Vörös Sándor 8. kr. Ivány Dávid 10. kr. Galambos Ferenc 12. kr. Medveczky János 12. kr. Lutor Ferenc 10. kr. Vidra István 20. kr. Gyursánczky Mihály 24. kr. Gvárdián István 10. kr. Czifra János 10. kr. Szlanyinka János 10. kr. Széél Péter 2. f. Széél Pál 1. f. Rohonczy János 20. kr. Rozs István 6. kr. Rostásy Sándorné 20. kr. Garay János 20. kr. Bobonics János 30. kr. Özvegy Eszterhay Ignác 1. f. 20. kr. Pfíl András 20. kr. Polczer Amánt 1. f. Halász György város bírja 5. f. Vörös András 16. kr. Meszlenyi Károly 20. kr. Jánosik András 2. f. Farkas Sándor 40. kr. Koszler József 10. kr. Tuza Gáspár 40. kr. Hermán Imre 20. kr. Gresnyer István 20. kr. Dombay János 20. kr. Bakos Ignác 12. kr. Rostásy István 10. kr. Gvárdián János 10. kr. Honecz Pál 8. kr. Ör. Gvárdián Jánosné 40. kr. Gasparez János 8. kr. Nyikovics György 10. kr. Farkas János 40. kr. Mikhalecz György 20. kr. Jósza János 2. f. ajándék.

JEGYZETEK

1. A könyvtári Kossuth-irodalomból hiányzik a hiteles és korszerű Kossuth-monográfia. Fontosabb irodalom *Lukács Lajos–Mérei Gyula–Spira György*: Kossuth Lajos. Bp., 1952. Életének egy-egy szakaszáról *Barta István*: A fiatal Kossuth. Bp. 1966. *Kosáry Domokos*: Kossuth Lajos a reformkorban. Bp., 1946. *Deák István*: Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben. Bp., 1983. *Lukács Lajos*: Magyar politikai emigráció 1849–1867. Bp., 1984.
2. Veszprém Megyei Levéltár (VeML) IV. 1. a. Veszprém vármegye kis- és közgyűlésének jegyzőkönyvei 1893/1837. (IX. 25.) közgy. sz.
3. Uo. 243/1838. (III. 12.) közgy. sz.
4. *Lukinich Imre* (közli): Hunkár Antal emlékiratai. = Hadtörténelmi Közlemények, 1926. 92–108., 229–248., 352–380. p.
5. *Kun Sándor* vármegyei másodaljegyző (1843–1847), majd első aljegyző (1847), 1848. július 3-tól főjegyző tudósította rendszeresen a megyegyűlésekről a fővárosi lapokat. Ő lett 1848-ban a kormány hivatalos lapjának, a Közlönynek is a tudósítója. 1848 júliusában-augusztusában, míg a veszprémi nemzetőri zászlóaljjal – annak tisztjeként – a Dráva-vonal védelmében teljesített szolgálatot; ekkor Kolossváry József ideiglenes főjegyző helyettesítette. Az 1840-es években hol álnéven, hol a saját neve alatt, *Tarczy Lajos* pápai főiskolai professzor is gyakran tudósította az újságokat a pápai és veszprémi eseményekről.
6. Kossuth füredi fürdői levelét az eredeti kézirat alapján Lukács Károly közölte. *Lukács Károly*: Kossuth Lajos a Balatonért. (Siófoki füzetek 5.) Siófok, 1948. 1–5. Egy részét újra közölte a füzetesorozat egykori szerkesztője, *Zákonyi Ferenc*: Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig. Veszprém, 1988. 188–191. p. A 191. oldalon a szerző Lukács szövegéből is közöl két hosszabb bekezdést, anélkül, hogy ezt jelezné!
7. Az első fürdői tudósítás az első magyar nyelvű hírlapban, a Magyar Hírmondóban jelent meg 1786-ban. A fürdői levelekből idéz *Zákonyi is* (i.m. 139–142. p.). Gróf Festetics György az 1790-es években pedig bebizonyította, hogy a Balatonon lehetséges a teherhajózás.
8. Erről bővebben a levéltári források alapján *Hudi József*: Széchenyi István és Veszprém megye. = Új Horizont, 1991. 4–5. sz. 59–61. p.
9. Uő.: A Veszprémi Olvasótársaság története 1841–1844. (Adalékok a Veszprém megyei reformkori egyletek történetéhez.) = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 18. 1986. 451–475. p.
10. Életképek, 1845. 6. sz. (II. 8.) 193–194. p.
11. Uo. 1846. 3. sz. (I. 17.)
12. Uo. 1845. 13. sz. (IX. 27.)
13. Uo. 1846. 20. sz. (V. 16.)
14. *Hudi József*: A Társalgó. = Élet és Irodalom, 1993. május 7. 14. p.
15. Életképek 1847. 4. sz. (I. 23.)

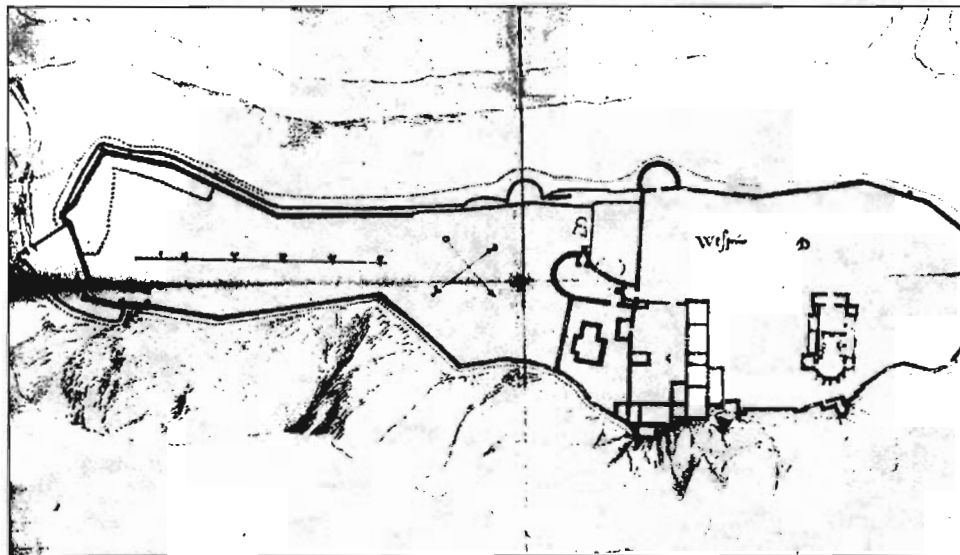
16. Hunkár működéséről, az emlékiratain kívül, Szócs Sebestyén: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban. Bp., 1972. 25–27. p. Fiáth is megírta és kiadta visszaemlékezéseit, melyben előadja a „maga mentségét” is. *Fiáth Ferenc: Életem és emlékeim. I–II. Bp., 1885.*
17. Az előzményekre Nagy István: A magyar kamara 1686–1848. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III/3.) Bp., 1971. A pénzügyminisztérium megszervezésének és működésének történetét részletesen és elemzően bemutatja F. Kiss Erzsébet: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III/7.) Bp., 1987. 268–310. p. Kiss kimutatja, hogy – Nagy István megállapításával ellentétben –, a pénzügyminisztérium nem gyakorolta a teljes pénzügyi hatáskört; bizonyos pénzügyigazgatási feladatokat más minisztériumok is elláttak. Figyelemre méltó az a megállapítása is, hogy a pénzügyminisztérium segédhivatalai alkalmazottainak többsége – a helyén maradt régi hivatalnoki kar – nem támogatta a Kossuth-kormányt.
18. VeML V. 102. b. Veszprém város tanácsülési iratai 600/1848. sz. A haza javár begyűlt adományok nyomtatott jegyzéke.
19. Veszprémben Pintér Mihály, Pápán Laluk Ferenc és Farkas Ferenc – Kossuth nevében is – buzdító versei, népdalai, beszédei láttak napvilágot 1848 őszén.
20. VeML 1848/49. évi nyomtatványgyűjtemény. Batthyány Lajos miniszterelnök 4441/nő. sz. rendeletéből vettük az idézetet. Pest, 1848. szeptember 26.
21. Uo. Kossuth Lajos felszólítása a néphez! Győr, 1848. szeptember 18. Mivel Veszprém és Pápa hadfogadó-parancsnoksága is a győri hadmegyéhez tartozott, igen élénk volt az összeköttetés a három város között. Ennek köszönhetően számos győri nyomtatvány került a veszprémi gyűjteményekbe.
22. Uo. A magyar néphez. Budapest, 1848. december 18.
23. Franciscs 1848 év végi naplójegyzeteit – a szerző nevének említése nélkül – a Veszprémben kiadott római katolikus egyházmegyei lap, a Veszprémi Hírlap tette közzé először: *Az 1848–49-iki tél Veszprémben. Egy veszprémi iparos följegyzéseiből.* = Veszprémi Hírlap 1902. december 21. 6. p. A Franciscs-napló válogatott szövegét a Magvető Kiadó jelentette meg. *Franciscs Károly: Kis kamorában gyertyát gyújték.* (Vál. és sajtó alá rend. Vörös Károly.) Bp., 1973.
24. *Bándi László: Történelmi emlékek Veszprém megyében.* Veszprém, 1980. Mencshelynél említi, hogy a hagyomány szerint Blajsza János evangélikus lelkész – a Kossuth-gyermekek nevelőjének egykori iskolatársa – fogadta be a bujdosókat, s rejtegette őket a parókián. Egy másik változat szerint a szőlőhegyen az egyik préházban húzták meg magukat. A néphagyomány szerint a gyerekeket kísérő huszárcsapatot Dávid Ferenc helybeli evangélikus tanító vezette a faluba. (I.m. 81.)
25. *Eötvös Károly: A Bakony.* Bp., é.n. A mű Zámory Kálmánról szóló fejezetében (A Bakony ura) emlékezik meg a történekről. *Hentaller Lajos* a Kossuth Ferencet bemutató írásában (Vasárnapi Újság, 1906. 11. sz. 166. p.) említi a Zámory-birtokon való tartózkodásukat.
26. Splényi Béla emlékiratai. (Sajtó alá rend. Fábri Anna) Bp., 1984. II. 136–139. p.
27. A Zirci Római Katolikus Plébánia irattára, *Historia domus*, 1849.
28. *Splényi: i.m. II. 147. p.*
29. *Mikár Zsigmond* (összeáll.): *Honvéd-évkönyv az 1848/49-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól.* Bp., 1891. 349. p.
30. *Réthy Ede: Veszprém város kulturális és társadalmi intézményei.* = Veszprém város múltja és jelene. Veszprém, 1912.
31. VeML V. 171. Veszprém város képviselő-testülete közgyűlési jegyzőkönyvei 14/1894. (III. 24.) közgy. sz.
32. Uo.
33. Uo. 16/1849. (IV. 17.) közgy. sz. A begyűlt 343 forint 32 krajcárt augusztus elején továbbították a budapesti szobor-bizottságnak: Uo. 1348/1894. (VIII. 1.) közgy. sz.
34. Uo. 17/1894. (IV. 14.) közgy. sz.
35. Uo. 69/1894 (V. 19.) közgy. sz.
36. A Veszprémi Hírlapban 1894 nyarán rendszeresen reklámozzák a Kossuth-szapant! Pl. Veszprémi Hírlap, 1894. 33. sz. (VIII. 17.)
37. Az első Kossuth-szobor = Veszprémi Hírlap, 1894. 27. sz. (VII. 7.) 5. p.
38. *Ádámfy József: A világ Kossuth-szobrai.* Bp., 1980. 37., 52. p.
39. Uo. 39., 41–42. p.
40. *É. Takács Margit–Péter Márta: Csikász Imre (1884–1914). Emlékkiállítás.* Vp., 1964. *László Péter* (szerk.): *Csikász Imre (1884–1914).* Veszprém, 1984. 47 p.

Veszprém ostroma, a „tizenötéves háború” (1593–1606) kezdete

VERESS D. CSABA

A DRINÁPOLYI BÉKÉT (1568) követő huszonöt esztendőn át hivatalosan nem volt háború a Habsburg és a Török Birodalom között. Azonban a két világbirodalom határvidékén – elsősorban a balatoni végeken, a győri főkapitányság területén –, szakadatlanul dúlt a „kisháború”. Veszprém és Palota várainak magyar katonasága – az Udvari Haditanács és a győri főkapitány tilalma ellenére (elsősorban a nyomasztó zsoldhiány miatt!) – szakadatlanul folytatta portyázó-fosztogató betöréseit az usztolni-belgiradi (székesfehérvári) török szandzsák területére. Ugyanakkor – hasonló okok miatt! – Usztolni-Belgirad (Székesfehérvár) török katonasága a Rábáig fosztogatta-dúlta a falvakat a győri főkapitányság területén.

A végvidéki csatározások ellenére a legmagasabb politikai vezetőkörök fenntartották a két birodalom közti békeség látszatát: 1590. november 29-én III. Murad török szultán és Habsburg I. Rudolf császár-király megújították az 1568. évi drinápolyi békét. A végvidéki török pasák, akárcsak Szinan pasa, az Üngürüs Vilajet (a magyar tartomány) beglerbégje, *Haszan pasa* boszniai beglerbég sem vette komolyan a magas kormánykörök látszatintézkedéseit, s 1591 augusztusában a boszniai török csapatokkal több támadást intézett a horvátországi Sziszek város környéke ellen. Az ürügy az volt, hogy Erdődy Tamás horvát bán a boszniai vilajet ellen intézett több pusztító portyázást.

A vár alaprajza 1572-ből

A boszniai és horvátországi végeken kibontakozó hadakozások 1592 április – 1593 júniusa között *fokozatosan helyi háborúvá szélesedtek ki*. A horvát–szlavón rendek 1593. április 12-i zágrábi gyűlésén kiderült, hogy az elmúlt két év hadakozásai során a boszniai török csapatok huszonhat várat foglaltak el és 35 000 embert hurcoltak rabságba!

A sikereken vérszemet kapott Haszán pasa boszniai beglerbég 1593. június 13-án huszonkétezer harcosával újra betört Horvátországba (amely ekkor a Habsburg Birodalom részeként a Magyar Királyság társult része volt), és megkezdte Sziszek várának ostromát. Kilencedik napja folyt a város ostroma, amikor az egyesült horvát, osztrák, cseh és magyar hadak megtámadták és szétverték a Sziszeket ostromló török sereget.

A török csapatok kudarca felborította a 25 éve tartó látszatbékét, s 1593 augusztus első napjaiban III. Murad török szultán hivatalos hadüzenetet küldött Bécsbe, Habsburg I. Rudolf császár-királynak.

*

Belgrád körzetében megkezdődött a török hadak gyülekezése, mikor a török szultán parancsban adta ki Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek, hogy a török függőségben lévő Erdélyi Fejedelemség csapatai is csatlakozzanak a török főerőkhöz, s vegyenek részt a Bécs elleni támadásban. Báthori Zsigmond azonban – titokban – megkezdte tárgyalásait a Habsburg császár-királyal, s felajánlotta katonai szövetségét a törökök ellen.

1593. szeptember 27-én – a Szinan pasa nagyvezér parancsnoksága alatt álló – *török fősereg Eszéknél átkelt a Dráván, s néhány napos pihenőt tartott a hajdani (1526. augusztus 29-i) nagy török győzelem színhelyén, a mohácsi csatatéren. Szinan itt fogadta Sennyei Pongrá-*

A vár 1593-ban, az ostrom évében

cot, az Erdélyi Fejedelemség követét. Közölte vele a török hadvezetés haditervét, amely a következő hadműveleti szakaszokból állt. Még az ősz beállta előtt – Veszprém és Palota várainak elfoglalásával – áttöri a Magyar Királyság területén, a győri főkapitányság körzetében a végvári rendszer első védővonalát. A török csapatok ezt követően Veszprém, Palota és Székesfehérvár térségében teletnek, majd a következő, 1594. évben folytatják támadásukat, s Pápa, Gyórszentmárton (Pannonhalma), Győr várak elfoglalásával áttörik a végvári rendszer második védelmi rendszerét is, s csak ezt követően indítják meg Bécs elleni támadásukat.¹

*

A győri főkapitányságnak alárendelt Veszprém várának ezekben a napokban *Fernando Samaria de Specie Casa* ezredes volt a parancsnoka. A kémek jelentéseiből Fernando Samaria megtudta, hogy a török hadsereg első csapását Veszprém várára szándékozik mérni. Ezért őt – törökül is beszélő – veszprémi gyalogos katonáját kiküldte a várból a török hadakkal szembe. Az öt veszprémi katona Bátánál érte el a felvonuló török csapatokat, s ott megtudták, hogy a török csapatok valóban Veszprém ellen vonulnak!² Miután visszatértek Veszprém várába, s jelentették a híreket, Fernando Samaria azonnal erősítést kért a várba. Ugyanis a várban mindössze hétszáz magyar gyalogos katona volt. A vár tűzérési ereje ismeretlen. Az erre vonatkozó utolsó összeírás az 1577. évből maradt fenn. Akkor Veszprém várában tíz darab „falkonet”, azaz „sólýmocska” elnevezésű ágyú volt, melyek egytől hat fontig terjedő súlyú (azaz: féltől három kilogramm súlyú) vasgolyókat lőttek ki. Volt még a várban egy „scharfetindl”, más néven „szerpentin” ágyú, melynek lövedéke egy fontnál (fél kilogrammnál) kisebb vas- vagy ólomgolyó volt. A vár tűzérési felszereléséhez tartozott még egy „haubitc”, vagy „tarack” is, amely – mai szóval élve – felső szögcsoporttal is tudott lőni, de ennek úrméretét nem tudjuk. A vár védelmében igen jelentős volt a 150 db „gátpuska”, vagy „szakállas” puska, illetve a 263 db egyéb – kisebb úrméretű – puska. A tűzfegyverekhez tartozott 61 mázsa (50 kg-os bécsi mázsában számolva) puskapor és 22 bécsi mázsa ólom. Nagyjából hasonló lehetett a helyzet 1593-ban is.³

Fernando Samaria ezredes még időben levelet küldött Győrbe gróf Hardegg Ferdinánd generális főkapitányhoz, melyben segítséget kért a vár védelmére. Hardegg azonnal elindította báró Georg von Hoffkirchen ezredest ötszáz (más adatok szerint négyszáz) német gyalogos katonával, valamint két hónapra elegendő élelmiszerral. Közben – a védelem hatékonysága érdekében – Veszprém várának parancsnoka az asszonyokat és gyermekeket eltávolította az erősségből, s azokat biztonságos helyre szállíttatta.

Alighogy beérkezett a 400–500 német katona Veszprém várába, már feltűnedeztek a török előrevetett és felderítő lovacsapatok.

*

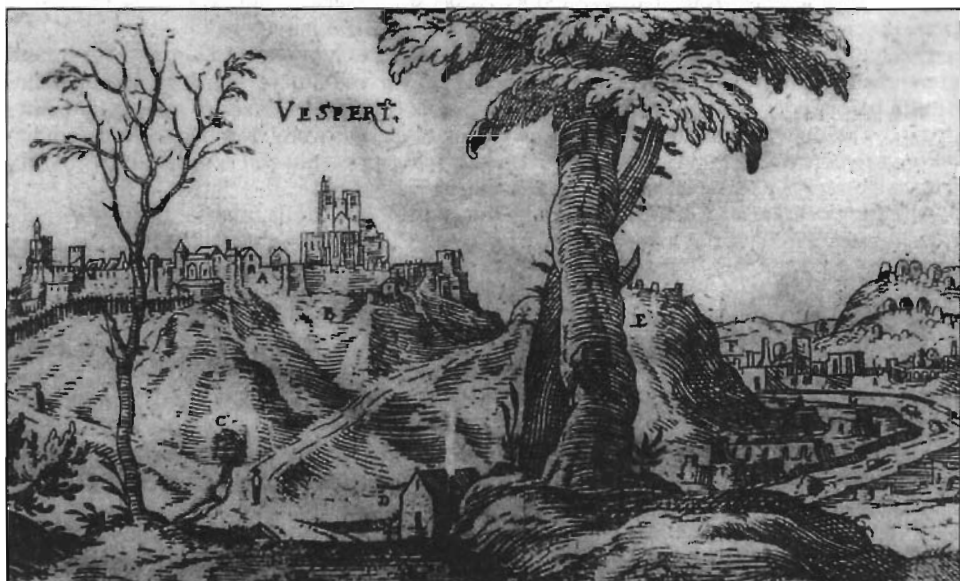
A Szinan pasa nagyvezér által vezényelt török csapatok 1593. október 1-jén Eszék felől érkeztek meg Székesfehérvár alá. A nagyvezér egy korábbi parancsára a budai pasa és magyarországi beglerbég csapatai már ott várakozta, hogy csatlakozzanak a török fősegreghez. Az egyesült török csapatok erőiről igen eltérőek a korabeli adatok. A Veszprém várából megmenekült német tisz, Eytzing zászlótartó később azt jelentette, hogy a török sereg ötvenezer emberből és 30 db ágyúból állott.⁴ A spanyolországi Simancasa levéltárában őrzik San Clemente spanyol követ jelentését, amely szerint a Veszprém ellen felvonuló török csapatok összesen 80 000 emberből állottak, de ezek zöme „szemét csöcselék volt, katona mindössze tizenkétezer fő volt köztük!” Ugyanezen jelentés szerint Veszprém várában 1200 német és magyar katona volt, kéthavi élelemmel ellátva.⁵

A török csapatok Székesfehérvár alatt mindössze egy napot pihentek, majd 1593. október 2-án megkezdték előnyomulásukat Veszprém vára ellen. A felvonulás pontos útvonala ismeretlen. Minden valószínűség szerint az ősi hadiúton vonultak: Székesfehérvár D., Szabadbattyán, Nádasdladány, Ósi, Berhida, Litér, Szentkirálysabadja, Meggyespuszta, s így közelítették meg déli irányból Veszprém várát.

A török csapatok közeledtének hírére az 1593. október 2-ről 3-ra forduló éjszaka Veszprém várának lovassági parancsnoka, Fekete Mátyás (mások szerint Fekete Benedek) tucatnyi veszprémi huszárral egy „templom” (vagy kápolna) mellett lesállást foglalt el. A kápolna helye a forrásokból ismeretlen. Miután a török csapatok déli irányból közelítették meg Veszprémet, feltehetően a vártól délre – a mai megyei múzeum és megyei rendelőintézet között magasodó kis dombon épült Szent Miklós templomról lehet szó. Decsi János krónikája szerint „... az éjszaka beálltával Fekete Benedek néhány válogatott lovassal kilopakodott a várból, s egy kápolnába vetette be magát...” , s amikor egy csapat török lovas a közelbe ért, „... Fekete Benedek... rájuk törve úzte, kergette őket, végezetre ujjongva visszavonult a várba!” A másik korabeli krónikás, Istvánffy Miklós arról írt, hogy október 3-án hajnalban néhány török tiszt lovagolt el a kápolna mellett kis kísérettel, és a templom melletti szőlőket nézegették. A veszprémi huszárok ekkor rontottak rájuk, egy részüket levágták, más részüket pedig megfutamították.⁶

Október 3-án a fokozatosan felvonuló török csapatok a „... várat mindenfelől szoros ostromgyűrűvel vették körül” (Decsi J.). Miközben lovasscsapataik a Veszprém felé vezető utakat elállták, megkezdték táboruk megerősítését, illetve az ostromsáncok kiépítését.

Közben Szinan pasa nagyvezér – két fogságukban lévő kecskeméti polgárembert – küldött hadikövetekként a vár kapuja elé. Nagyon valószínű, hogy a vár őrsége nem védte a mai Óváros tér körzetében körülsáncolt külsővárat, az ún. „Palánkot” (melynek kapuja a mai Sörházlépcső vonalában volt). Így a két hadikövet a vár déli főkapuja előtti mély szakadékig ment előre. Decsi János szerint a hadikövetek „... szóval biztatták az ostromlottakat a megadásra. Ha ezt megteszik, mielőtt ágyúkkal lőnék a várat, sértetlenül elvonulhatnak övéikhez. A

A vár a XVI–XVII. századból

kapitány utasítására azt válaszolták, hogy inkább áldozzák életüket, mintsem hogy gyalázatosan megszegjék Istennek és császáruknak adott hitüket!”

A felszólítás visszautasítása után a törökök megkezdték a vár ostromát.

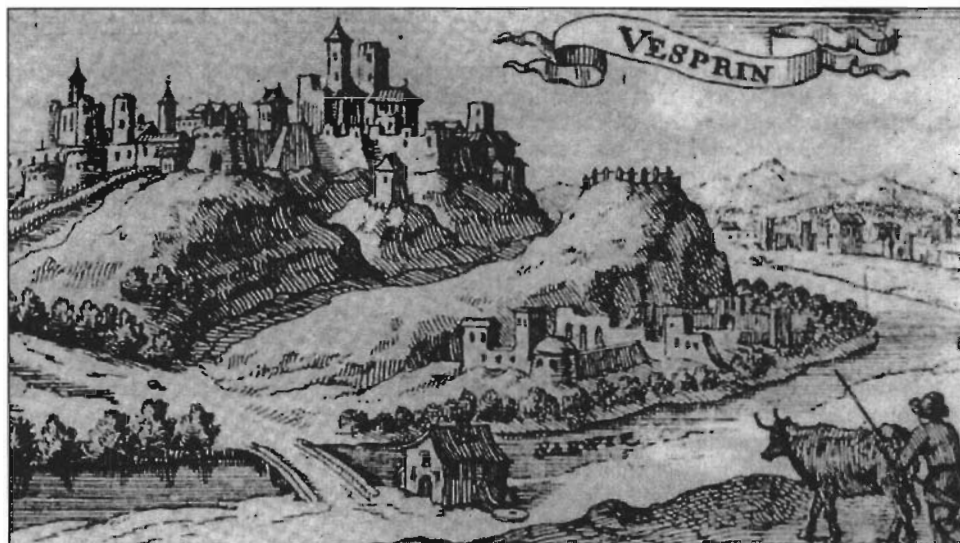
*

A török Kjatib Cselebi leírása szerint Szinan pasa nagyvezér elsőknek 23 db ágyút vontatott fel Veszprém vára ellen. Ezek közül „.... Négy badzsaluska ágyút (17,8 kg-os golyókra – Szerző) és hét sáhi ágyút (21,5 kg-os golyókra – Szerző) a kapunak irányítottak...” – azaz, a mai Óváros téren vontattak tüzelőállásba, a vár déli kapujával szemben. „.... Négy sáhi-ágyút a janicsárok ostromsáncába állítottak...” (helyük meghatározhatatlan – Szerző), „.... két kolumburna ágyút (6,5 kg-os golyókra – Szerző) és négy sáhi-ágyút az ingovány és nádasból a nagy toronynak szegeztek.” Ezek az ágyúk a vártól keletre – a Séd ingoványos kanyarulatai felett emelkedő magaslaton, a mai Árpád utca körül lehettek.

Az elsőknek – a vár kapujával szemben – felvonuló tizenegy (mások szerint tizenkét) török ágyú már október 3-án megkezdte a vár lövetését. Olyan erősen tüzeltek, hogy a vár falain életveszélyes volt mutatkozni. A vár első hősi halottja a várbeli tüzérség vezetője volt. Október 3-án délután azonban egy hirtelen jött záporosó a török tüzérséget elnémította.

A török tüzérség tüzét a várbeli ágyúk hevesen viszonzták. Mint érdekességet jegyezte fel Decsi János, hogy a várbeli ágyúk golyói eltalálták és szétszaggatták Szinan pasa nagyvezér sátrát is, melyet még az apja kapott ajándékba Szulejmán szultántól 1566-ban, Szigetvár ostromakor. A sátrát már akkor is több – a várból kilőtt – magyar ágyúgolyó szaggatta meg.

Az ostrom második napján, 1593. október 4-én a török katonák ágyúkat vontattak fel a vártól északra húzódó Benedek-hegy legmagasabb pontján álló kis kápolna köré, s most már hat irányból lőtték a várat. A nap folyamán egy záporosó újra megzavarta a török tüzérséget, de ugyanakkor a török gyalogság már hat alkalommal indított rohamot a vár ellen. Az

Várbrázolás a XVI–XVII. századból

omlásokat megmászó török katonákat azonban a vár magyar és német katonái mindenkor visszaverték.

Az október 4-ről 5-re forduló éjszaka – mivel a vár falai helyenként már omlásnak indultak! – ötszáz török gyalogos katona rejtve megközelítette az egyik részt. Azonban az omlásnál ötven magyar és német katona állt lesben, s visszaverte a törököket.

*

A katasztrófa első előjele október 5-én következett be. Ugyanis a nap folyamán Székesfehérvárról beérkezett két nagy török faltörő ágyú, melyek mindegyikét száz-száz ökör vontatott. A két nehéz ágyút azonnal tüzelőállásba helyezték, s löni kezdték a várat. Rövidesen összeomlott az egyik torony, s egyre több rész tátongott a falakon.

Október 6-án egész nap bömböltek a török ágyúk, s a vár több pontján tüzek gyúltak ki. Estére már tűzvész tombolt a várban, lángokban állt a nagy kaputorony és a várban lévő szinte minden ház és palota. Istvánffy arról tett említést, hogy a tüzeket oltani sem lehetett, mert a vár kútjában nem volt víz! Kjatib Cselebi török krónikás szerint: a török ágyúk „... réseket nyitottak, az ellenség lőpor nélkül volt és zavarba, rendetlenségbe jutott!”

Miután a vár védelme a továbbiakban reménytelennek látszott, 1593. október 6-án este 10 órára Fernando Samaria ezredes várparancsnok tiszti gyűlést hívott össze. Ott közölte, hogy a vár tarthatatlan. A tisztek utasítsák a katonákat az éjszakai órákban végrehajtandó kitörésre, s a Pápa várába való visszavonulásra. A tisztek közül egyedül Tarnóczy Farkas másodkapitány tett ellenvetést. Szerinte a vár még védhető és kíséreljék meg a további ellenállást! *A vár tisztikara végül is a kitörés mellett döntött, s a gyűlés után megkezdték a katonák felkészítését a várból való távozásra.*

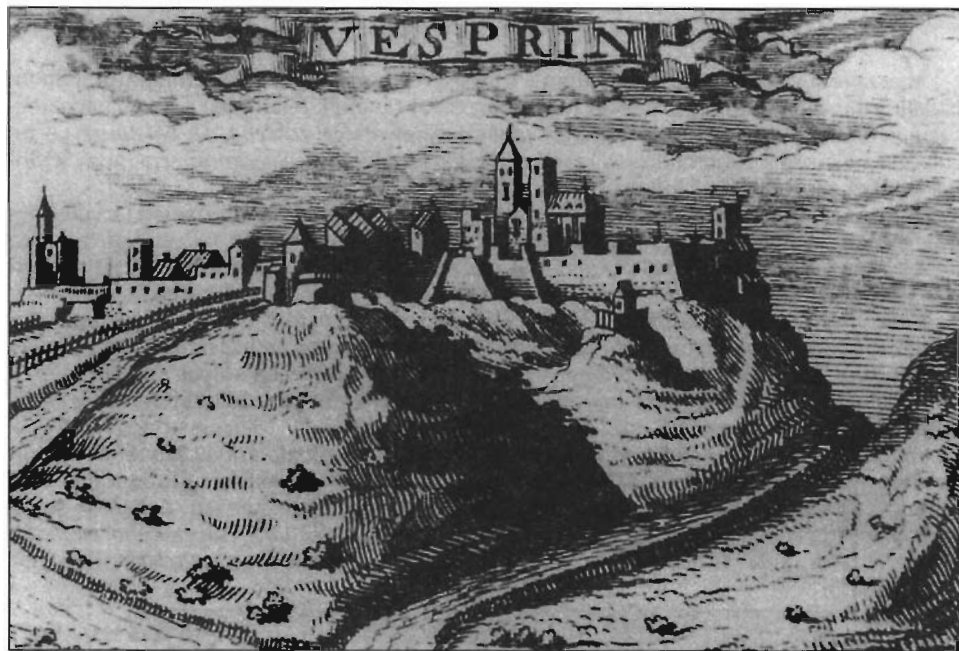
*

Az egyik bástyánál, „... amely az erdő felé nézett...” részt nyitottak, de csak akkorát, amelyen egy lovas katona kifér. Sajnos, hogy ez a hely hol volt, nem tudjuk. A rés egyébként két török csapattest csatlakozásának irányába nézett, s ez reményt keltett a menekülésre.

Az 1593. október 6-ról 7-re forduló éjszaka (amely nap szerdára fordult), Decsi János szerint 600 magyar és 400 német katona megkezdte a kitörést. Az adat hitelesnek mondható, hiszen Decsi János a vár papjától, Miskolczi Pétertől kapta a híreket, aki túlélte az eseményeket.

Nem mindenki hagyta el a várat: Tarnóczy Farkas vicekapitány és néhány magyar katona a házak padlásain keresett magának rejtekhelyet. A vár német tüzérei pedig a vár piacán egy pincében 70 bécsi mázsás puskaport (mázsánként 50 kg) ástak el időzített gyújtózsinnal.

A résen kivonuló katonák élén Ferdinand Samaria ezredes lovagolt (sic!), lovának kantárszárát Széplaki Márton nevű apródja tartotta az éjszakai sötétben. Utána Hoffkirchen ezredes német gyalogos katonái vonultak, hátukon cipelve zsákjaikat. A kitörő sereg – ezer katona – szerencsésen elhagyta a várat, anélkül, hogy azt a török előőrsök észrevették volna! Már elértek a közeli erdő szélét, amikor valami okból láрма keletkezett. Kitért a pánik, s mindenki arra menekült, amerre tudott. A zűrzavar teljessé vált! Eytzing német zászlótartó írta jelentésében: „... Én a hold erős fényében láttam, amint két ember Samaria Ferdinánd kapitányra lőtt, s miután ő lebukott a lováról, azt hittem, hogy meghalt. Hoffkirchen György báróval később az erdőben találkoztam, de az erdő sötétjében három órai bolyongás után újra elvesztettem őt szemeim elől. Később két magyar hajdú tört rám, s megragadták lovam kantárját, amitől nagyon megijedtem. Azt hittem, hogy törökökkel van dolgom! Midőn a hajdúk látták, hogy én német katona vagyok, nem bántottak, csak azt akarták, hogy szálljak le lovamról. Midőn ezt megtettem, egy magas hegyre vezettek fel és le...”

Veszprém vára a XVI–XVII. századból

Decsi János leírta Miskolczi Péter várbeli pap menekülését, annak személyes elbeszélése alapján: „.... Amikor ő a többiekkel együtt csatába bocsátkozott, vállán puskagolyó találta, ezért a menekülés fáradalmát többé nem tudta elviselni, és a közeli erdő sűrű bozótjába húzódott, majd egy német katonával együtt bevetette magát a fák közé. Közben váratlanul megjelent néhány barbár (t.i. török katona), észrevették, hogy a német, Péter társa ott rejtőzik, és hosszú lándzsáikkal keresztül akarták döfni. Ez azonban férfias tette szánta el magát: az egyik rá támadó barbárt (törököt) pisztolyával megölte, mire a többi ijedtében elszaladt. A (német katona) megragadta annak a lovát, akit leterített, nagy hirtelen felpattant rá, és sebes vágatással megmenekült...” Miskolczi Péter pap egy darabig még a bozótban lapított. Azonban a törökök összecsdültek, hogy eltemessék lelőtt bajtársukat. Ekkor „.... csak rábukkantak a sebe miatt félholt Péterre, és fogságba vetették!”¹⁷

Még folyt a vár alatti völgyekben az öldöklés, amikor nagyszámú török katona bonyult be a vár déli nagy-, és északi kiskapuján. Már ellepték a vár utcáit és házatai, amikor váratlanul felrobbant a német tüzérek által otthagytott 70 bécsi mázsa puskapor. A robbanás súlyos veszteségeket okozott a török katonák között. Állítólag a vár ostromával együtt a törököknek mintegy kétezer emberük vált harcképtelenné.

Az éjszakai és hajnali harc zűrzavarában végül is fogságba esett Fernando Samaria de Specie Casa ezredes várparancsnok, báró Hoffkirchen György német ezredes, valamint Fekete Mátyás, a lovasság parancsnoka (aki azonban rövidesen török szolgálatba állt!). A harc befejeztével a török katonák kétszáz hadifoglyot és százötven levágott fejet vittek Szinan pasa nagyvezír sátra elé. Eytzing német zászlótartó jelentése szerint Pápa várát csak 48 magyar és 40 német katona érte el. Ha a felsorolt számokat összeadjuk, úgy 434 ember létszámot kapunk! Hogy a többi, kb. 566 magyar és német katonával mi történt, nem tudjuk!

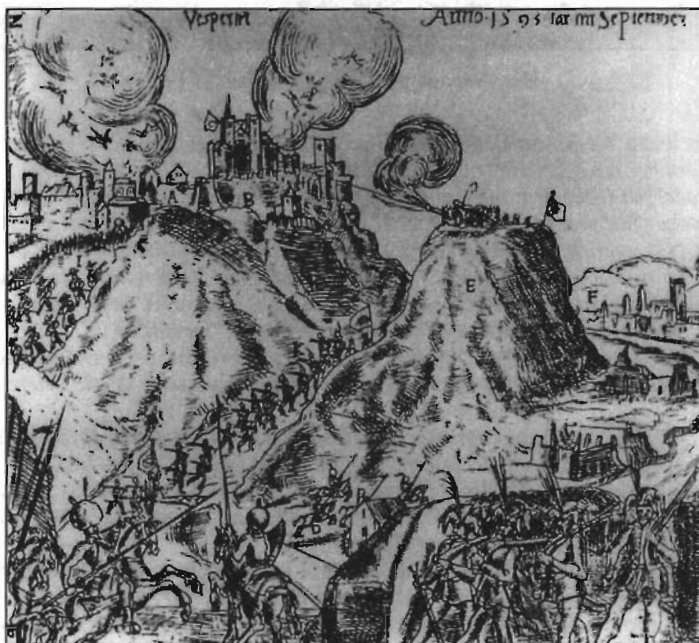
*

Veszprém várának elfoglalása után a török sereg két napig a vár alatt maradt. Ezután Szinan pasa nagyvezér két török béget (amely ezredesi rangnak felelt meg a török hadseregben), nevezett ki Veszprém várának élére, s jelentős számú őrséget rendelt a vár védelmére. (A török őrség létszáma ismeretlen.) A két bég és a várőrség parancsot kapott arra, hogy azonnal kezdjék meg a rommá lőtt erősség helyreállítását.

Veszprém várának elfoglalása után a török csapatok folytatták hadműveleti terveik végrehajtását. Október 9-én Veszprém alól Palota (Várpalota) ellen vonultak, melyet a vár parancsnoka jelentősebb harc nélkül átadott a török hadseregnek. Így a török csapatok – teljesítve előírt feladataikat! – 1593. október 10-re Buda alá vonultak vissza, ahol téli táborba szálltak.

A Habsburg hadvezetés 1593. október 27–28-án – gróf Hardegg Ferdinánd generális főkapitány vezetésével – támadást indított Székesfehérvár visszafoglalására. A várat ugyan nem tudták elfoglalni, viszont Zámoly, Borbálapusztá körzetében súlyos csapást mértek az ostromlott Székesfehérvár felmentésére felvonuló Haszán pasa budai begrberég török csapataira (1593. november 3-án).⁸

Az 1594. évben a török hadsereg Pápa és Győr várainak elfoglalásával folytatta hadműveleti terveinek végrehajtását. A Bécs elleni támadásra azonban nem került sor, mivel 1595 június végén a Habsburg hadsereg nagyarányú ellentámadásba kezdett. A harcok során 1598 augusztus első napjaiban egy vallon regiment közelítette meg a török csapatok által megszállt Veszprém várat. Rövid tűzharc után a vár török őrsége – rettegve az általános roham után a hír-

A vár ostroma 1593-ban (Előtérben török katonák, a kép baloldali középső részén a várból elvonuló német katonák láthatók. A kép bal felső részén jól látható az október 7-i robbanás füstje, a levegőben török katonákkal. W. P. Zimmermann korabeli rézkarca)

hedt vallon katonák által várható kegyetlenkedésektől! – átadta Veszprém várát és ennek fejében szabadon elvonulhatott Székesfehérvárra.⁹

*

A Veszprém ostromával megkezdődött és 1606 novemberéig elhúzódó „tizenöt éves”, vagy „hosszú háború” több pusztulást zúdított Magyarországra, mint azelőtte volt ötven- és az utána bekövetkezett nyolcvanéves hadakozások összesen.

Éz a háború volt az, amely szinte teljesen megsemmisítette a Magyar Királyságot, megyényi területeket elpusztítva és elnéptelénítve. Különösen súlyos veszteségeket szenvedett el az Esztergom, Győr, Pápa, Veszprém, Palota és Székesfehérvár körzet, amely a török hadsereg fő csapásirányában terült el, s amely az 1595 nyarán meginduló Habsburg-hadsereg fő elmentámadási irányát is képezte.

JEGYZETEK

1. Baranyai Decsi János magyar története (1592–1598). Bibliotheca Historica. Európa Könyvkiadó – Helikon Kiadó. 1982. 101 p.
2. Uo. 102. p.
3. A tüzérség és hadiszer állomány Magyarországon 1577-ben. Hadtörténelmi Közlemények. 1894. 708–709. p.
4. Gömörly Gusztáv: Veszprém és Palota eleste 1593-ban. Hadtörténelmi Közlemények. 1895. 254–258. p.
5. Az adatot közölte a Veszprém Vármegye c. lap 1937. március 26-i számában.
6. Baranyai Decsi János i.m. 103. p.
7. Uo. 104. p.
8. Veress D. Csaba: Székesfehérvár, a királyok városa. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990. 111–118. p.
9. Lovag Fehrentel-Gruppenberg László dr.: Mecoeur lotharingiai herceg magyarországi szereplése. Hadtörténelmi Közlemények. 1937.
10. Veszprém várának 1593. évi ostroma részletesen Veress D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 136–141. p.

Veszprém első történetírója, Bizvássy Pál

HUDI JÓZSEF

1895-BEN az egyik veszprémi hentesüzletben különös esemény történt. A hentes éppen „szagatni kezdett” egy kézírásos füzetet, hogy lapjait csomagolópapírként hasznosítsa, amikor odalépett hozzá egy ismeretlen férfi. *Thury Etele* egyháztörténész volt az, aki a hentes legnagyobb megdöbbenésére megvásárolta a „haszontalan írást”. Így menekült meg az enyészettől a **Veszprémi krónika**, melyet Thury a pápai református főiskola könyvtárának ajándékozott, miután szövegét közzétette a Történelmi Tár 1905. évfolyamában.¹

A KRÓNKA ÉS SZERZŐJE

A hentes bizonyára sosem tudta meg, mi lett a számára értéktelen kéziratnak a sorsa. A város értelmisége viszont a Magyar Történelmi Társulat folyóiratának hasábjairól értesülhetett arról, hogy a város történetét feldolgozó krónika szerzőjét valahol a XVIII. században kell keresni. Thury szentkirályszabadjai *Győrffy József* veszprémi ügyvédre, a XVIII. századi „politikai irodalom jeles bajnokára” gyanakodott, de a bizonyítékkal adós maradt. Feltételezését arra alapozta, hogy a szerző „krónikaszerű feljegyzésében” „olyan forrásokra hivatkozik, melyeket (...) olvasott, vagy arról hiteles tanúk előadásából értesült”.²

Miután a forrásközlő tovább nem nyomozott, az utókorra maradt a kérdés megválaszolása: vajon tényleg *Győrffy József*, vagy pedig valaki más volt a **Veszprém városának történetei** főcímmel közzétett kézirat szerzője?

Thury két lényeges megállapítását érdemes kiindulópontnak tekinteni. Az egyik az, hogy a „város jogait” érintő feldolgozásról van szó. A másik: alkotója olyan személy volt, aki közelről ismerte a város történeti forrásait és korának viszonyait. Szerencsénkre fennmaradtak a város XVIII–XIX. századi tanácsülési-közgyűlési jegyzőkönyvei, továbbá peres iratai, így a siker reményében kísérlehetjük meg a választást a nagy kérdésre: *ki, mikor, milyen céllal, milyen körülmények között állította össze a város történetét?*

Győrffy József – bár alkalmas lett volna rá –, nem kapott megbízást a várostól, méghozzá azon egyszerű oknál fogva, mert amikor ő alkotott, a kézirat már elkészült.³ *Hungler József*, a város történetének kiváló ismerője figyelt fel arra, hogy *Bizvássy Pál városi jegyzőt 1776-ban bízták meg a várostörténet megírásával*, de a munka elkészültéről neki sem volt adata.⁴

A VÁROS ÉS JEGYZŐJE

Mi is történt valójában?

A történet 1772 tavaszán kezdődött. *Nemes Tassy József* – megúnva, hogy a tanácsban „mindenben némellyek ellenkezők” –, 1772. március 17-én, háromévi szolgálat után lemondott jegyzői hivataláról.⁵ A tanács, látva eltökéltségét, nem is marasztotta, hanem *Rádi Ádámot* kérte fel a jegyzői teendők ideiglenes ellátására.⁶

Az ideiglenes notarius helyébe a városi tanács Bizvássy Pál veszprémi születésű ifjú „hazafit” – annak távollétében – június 15-én választotta városi jegyzővé.⁷ Az új „protocollans notarius” 1772. június 20-án tette le a hivatali esküt.

Fizetése évi 80 rhénes (rajnai) forint készpénzből és három szekér tűzifából (vagy annak megváltásaként 3 forintból) állt. Ezenkívül a első városházánál szolgálati lakást is kapott.⁸ Konvencióját 1775-ben újabb 20 forinttal javították, hogy „... eő kegyelme is, a városnak atyai voltát megismervén, job(b) kedv(v) áldozná föl magát tovább(b)ra is a városnak”.⁹

Város a Farsangnak is követel-
-sege léren ezen hárs. Pó Személyek.
minden a leg inkább szorgos, is szorgos
dolgos a városnak közele, selyes vöröses,
mely nélkül senki folyó is való nyíltálos
nem is ablegatongent, sőt a város, sőt a
valamint a városnak jara is Bódogalás,
a községek városnak közele le selyes mellek
keres, is szorgos, sőt a város selyes is
selyes szorgosok elmeneseli, selyes is selyes
is selyes, selyes is selyes, selyes is selyes
közele keresgél.

Magyar me Pankim Bizvássy
Pál selyes Veszprém város,
1772. június 20. Pál Bizvássy

[Handwritten signature]
1772

A nevezetes 1774. október 31-iki tisztújítás jegyzőkönyvének utolsó bekezdése Bizvássy aláírásával

Az ambíciózus Bizvássy megválasztása után teljes energiával vetette bele magát a munkába. Régi szokás szerint a *jegyző* egyben a *város ügyvédje* is volt, a hivatali adminisztráción túl rá várt a város jogi képviselője. Bár Bizvássy nem volt „főlesküdtött prókátor”, hanem csak jogvégezett ember, mindkét területen maximálisan igyekezett helyt állni.

Az 1773. év a tapasztalatszerzés, a helyzetfelmérés, az erőgyűjtés esztendeje volt. Bizvássy számára rövidesen világossá vált, hogy a város földesuraival, a püspökkel és káptalannal csak akkor tudja eredményesen felvenni a harcot, ha annak vezetése egységes. A széthúzás és megosztottság megszüntetéséhez a *városigazgatás gyökeres reformjára* volt szükség.

Szauer János főbíró és Bizvássy hosszú előkészítés után, 1774. október 31-én *városi közgyűlést hívtak össze azzal a céllal, hogy a polgárok konszenzusával olyan határozatokat hozzanak, melyekkel megállíthatják a város évek óta tartó „romlását”.*

Első dolguk a *12 tagú tanács* megtisztítása volt az „arulóknak” tekintett, földesurakkal összejátszó és a hivatalviselésre alkalmatlanná vált tanácsnokoktól, s vezetőjüktől, *Kazó István* volt bírótól. A megvesztegethetőségről, a hivatali titkok megsértéséről, hanyag munkavégzésről, visszaélésekről személyre szólóan előterjesztett vádpontok meggyőzték a sokaságot. A tisztújításon a *régi tanács kétharmadát cserélték le, s helyükre Szauer Jánost, Bizvássyt és hat hívéket választották meg.*

Ezzel Bizvássyék bombát robbantottak, mert korábban a tanácsot – mely életfogytiglanig tartó hivatalnak számított –, csak akkor egészítették ki, ha valamely tanácstag elhunyt, tartósan megbetegedett, s emiatt képtelen volt ellátni feladatát. Hivatali visszaélés vagy megvesztegetés miatt csak nagyritkán függesztettek fel valakit az állásából.

A személycserén kívül a tanácstestület reformjához tartozott az a *statutum* is, amely szabályozta, hogy ezentúl háromévenként a tanácstagok is kötelesek „búcsúzni”, vagyis formálisan lemondani hivatalukról. Megerősítésre, újjáválasztásra csak a közszolgálatra alkalmas egyének számíthattak. Ezzel véget ért a tanács kikezdehetetlennek vélt hatalmi monopóliuma.

A „város táblája”, tanácsstermi asztala mellett kinek-kinek meghatározták a *székét*. Az ülérendben tükröződő hatalmi hierarchia nemcsak a városháza falain belül volt érvényes, hanem a nyilvánosság előtt, a „processiókban, temetési pompákban” is érvényesült.¹⁰

A konzervatív típusú hatalomgyakorlás megtörését szolgálta a külső tanács funkcióját ellátó „60 személy”, a *hatvanasok testületének* felállítása. A „város javát és akárminemű boldogulását” szolgáló testület *lehetővé tette, hogy a polgárság szélesebb köre közvetlenül részt vehessen a város ügyeinek intézésében.*

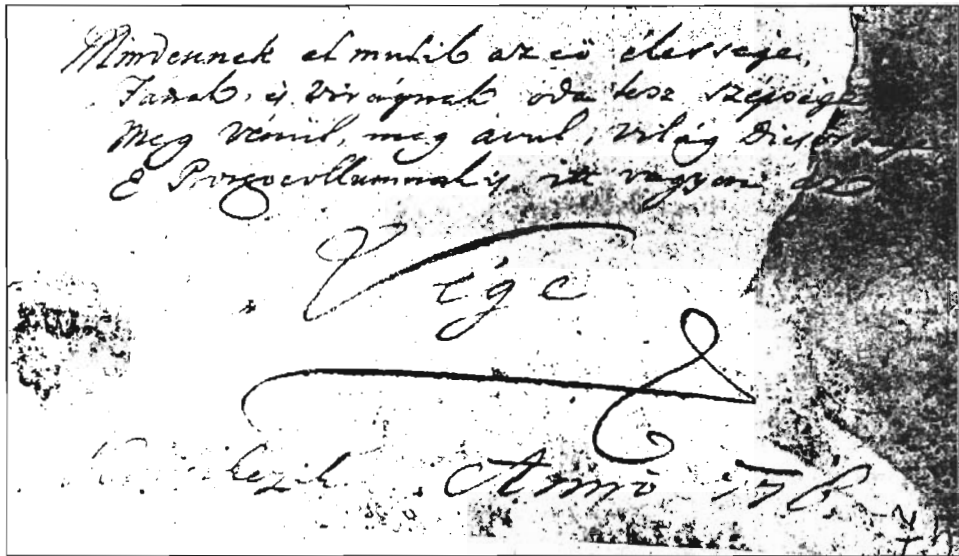
Hogy ezt komolyan vették, mutatja az a *statutum*, amely előírta, hogy a rendes tanácsüléseken (sessiokon) 3–4 szavazati joggal bíró hatvanos mindig legyen jelen, s képviselje a polgárság érdekeit. Ugyanekkor a tanácsot kötelezték arra is, hogy kérje ki a hatvanasok véleményét.¹¹

A kormányzati hatalom megosztására, demokratizálására irányuló reform kiterjedt a *városgazdaságra* is. Az 1774. október 31-i tisztújításon ugyanis *arról döntöttek, hogy az okszerűbb gazdálkodás érdekében a városi gazdaságot irányító szabad vajdát nem egy évre – mint eddig –, hanem hosszabb időre választják.*

A hatvanasok testületének megválasztása után, november 18-án a szabad vajda ügykezelését is szabályozták. A kezelése alá adott eszközöket összeiratták, s őt rendszeres számadásra kötelezték.¹²

A *hivatali titok védelmére* 1774 őszén két jelentős intézkedést hoztak. Az október végi tisztújításon elhatározták, hogy a jegyzőt és tanácsot átköltöztetik az *alsó városházába*, hogy a tanácskozásokat, ügyintézését nyugodtabb körülmények között folytathassák. A felső városházánál ugyanis a földesúr tisztjeinek mégcsak kémkedniük sem kellett: a nyitott ablakok mellett folyó tanácskozásokon elhangzott javaslatok kihallatszottak az utcára... Ezenkívül a tanácsban is mindig akadt egy-két bíróságra vágyó ember – mint Kazó István –,

aki szorgalmasan referált a káptalannak, a püspök tisztjeinek. A tanácsi végzéseket még végre sem hajtották, amikor a földesúr mindenről értesült. E lehetetlen helyzet megszüntetésére 1774. november 18-án megtiltották, hogy a város előljárói „magánosan” döntsenek a „város dolgában”, vagy egyedül járjanak az „urasághoz”.¹³ E statutumnak azonban szinte lehetetlen volt érvényt szerezni.

Bizvássy verssel zárja le Veszprém 1775. évi tanácsülési jegyzőkönyvét
(Mindennek elmulik az eö ékessége,
Fának és virágnak oda lesz szépsége,
Meg vénül, meg avul világ dicsősége,
E Protocollumnak is itt vagyom az Vége
Következik Anno 1776)

Bizvássy reformtörekvései óriási vihart kavartak. A jegyző egyszerre került szembe a leváltott előljárókkal, a földesurakkal, s a vármegyével. Kazó és társai bepanaszolták az úriszék-nél és a vármegyénél is, mondván, hogy a „városi kösség” az ő felbújtására vetette ki őket a tanácsból.¹⁴ Az úriszék nem hagyta kihasználatlanul az alkalmat, s mindenáron a „felbújtó” megleckéztetésére, s a város megosztottságának elmélyítésére törekedett.

A vármegye november végén „simpliciter” megtiltotta, hogy a város a vármegyei kvártélyházként használt házába berendezkedjen. Azzal fenyegette meg a tanácsot, hogy erővel fogja onnan „kihányattatni”. Bizvássy indokait, magyarázatát a vármegyei tisztviselőknek eszük ágában sem volt meghallgatni és elfogadni.¹⁵

A nyílt küzdelem előjátéka következett. A főbíró 1774. november 26-án délután két órára rendkívüli közgyűlést hívott össze. A népgyűlésen, melyen az „egész város, szegén(y), gazdag, boldog vagy boldogtalan” jelen volt, Bizvássy teljes meghatalmazást kapott a város összes peres ügyének képviseletére.¹⁶ A megbízólevélre azért volt szüksége, hogy megvédhesse magát a „felbújtás” vádjá ellen.

Ekkor már látszott: a város a vármegyével szemben meghátrálásra kényszerült. Bizvássy 1774 december közepén visszaköltözött a felső városházára. A szűkösebb körülmé-

nyek között a tanács gondoskodott állatai megfelelő elhelyezéséről, szénájának tárolásáról.¹⁷

A város, látva, hogy a földesúr „fejeitől” meg akarja fosztani, s akkor „utolsó romlásra jut”, *Adami Mihályhoz*, a bécsi Magyar Udvari Kancellária ágenséhez fordult tanácsért. Adami azt javasolta, a város panaszait terjessze „őfelsége” elé.¹⁸ Arleth József és Keresztessy Miklós tanácsosok azonban érdemi eredmény nélkül tértek vissza 1775. január 15-én. „*Semmi (...) haszna nem lett az egész ablegationnak, amely (...) az úti költséget meg nem érdemlette*” – állapíthatták meg keserűen.¹⁹ A gyors siker reménye szertefoszott.

Thuránszky Jób, a veszprémi püspöki uradalom ügyésze most már *nyíltan megfenyegette* Bizvássyt: ha a város továbbra is makacsodik a Kazó-féle ügyben, keményen meg fogja fenyeíteni. De Bizvássy nem ijedt meg a „vesszővel, és ferulával (pálccával), gyermeki büntető eszközökkel” való fenyegetéstől, különösképpen azután, hogy 1775. január 21-én a közgyűlés (concurus civilis) megerősítette Kazóék kivetését és támogatásáról biztosította a tanácsot. *A polgárok véd- és dacszövetséget kötöttek*. Megfogadták, hogy „*egy mást minden erőszak tételek ellen bátortíjják, egy másnak új szívet, és lelket adnak és fogaadnak.*” Ugyanakkor a tanács megerősítésére elrendelték, hogy a városi tisztségviselők közül azok, akik tagjai valamely *hegyközségi* eljárásnak, mondjanak le külső hivatalaikról, mert „*egyaránt két urat nem szolgálhatnak*”.²⁰

Az óvintézkedések nem voltak alaptalanok, mert 1775 *elején a püspöki úriszék is támadásba lendült*. A város borcenzusáról számadást követelt, ami egyértelműen jelezte: beleavatkozik a városigazgatásba.²¹ A város leszögezte: „*régi, és előbbi ususához (szokásához) ragaszkodik*”.²² Nem ismerte el a város intabulációs jogát (a kölcsönügyletek jegyzőkönyvben történő rögzítését),²³ s oly értelmű tanúvallomásokot vetetett fel, melyek aláírták a bíró és Bizvássy ellen felhozott „*bujtogatási*” vádat.²⁴

A város újabb felségfolyamodványt szerkesztett, melyet Bizvássy és *Arleth József* tanácsos személyesen vitt fel Bécsbe, az Udvari Kancelláriába. Több referenssel, így többek között *Kollár Ádámmal* is beszéltek, aki azt tanácsolta nekik, hogy a város „*jussaiból*” ne engedjen, ne engedelmeskedjen, „*hanem minden sérelme eránt a (fő)székes*” cancellárián *zörgessen*”.²⁵

A városi tanács megfogadta a javaslatot. Annál is inkább, mert látta, hogy a földesúr emberei, *Thuránszky Jób* uradalmi fiskális és *Simoga György* ügyvéd – később a város nagy védelmezője! – „*jönnek mennek Pozsonyban és Bécsben*” és minden erejükkel a város ellen „*munkálkodnak*”.²⁶ Bizvássy egymás után szerkesztette a beadványokat és szinte állandóan úton volt. Pozsonyban a Királyi Helytartótanács, Bécsben az Udvari Kancellária tisztségviselőit próbálta megnyerni a város számára. Nem sok sikerrel, mivel vele egyidőben a földesúr emberei is eljárak: velük szemben a város nem tehetett semmit, *sikerült elérniük, hogy a cancelláriai referensek nem terjesztették elő tárgyalásra a város folyamodványait*. 1775 októberében, amikor Bizvássy 53 napi távollét után ismét hazatért, nemcsak arról számolt be megbízóinak, hogy a beadványok elolvasatlanul hevernek a cancellárián, hanem arról is, hogy „*nagy tűz támasztatott ellene*” és „*ötet egyedül bujtónak, és közönséges békeség és csendesség háborítójának neveztek*”.²⁷

A „*minden felől veszedelmes környüálló... készülöteket*” észlelő város *Csuzy Gáspár* pápai ügyvédől kért tanácsot.²⁸

Csuzy azt javasolta, hogy Veszprémnek – Pécs példájára – ki kell használnia a püspöki székesedést és *kezdemenyeznie kell a szabad királyi várossá nyilvánítását*.²⁹ *Koller Ignác* halála (1773) után ugyanis Mária Terézia négy évig nem töltötte be a püspöki széket. Az egyházmegyét ezalatt *Dravec* József káptalani helynök kormányozta.³⁰

A város először „*szorongattatása*” kezdetén, Padányi Biró Márton püspöksége alatt, 1746-ban folyamadott a szabad királyi városi rang elnyeréséért. De sem ekkor, sem 1764-ben, *Koller* püspöksége alatt nem járt sikerrel.³¹ A harmadik követjárás 1775 decemberében több sikerrel kecsegtetett. *Cseke János* és *Arleth József* tanácsosokat a királynő személye-

sen fogadta, s az audencia végeztével kijelentette: „Véletek is azt köl(l) cselekednem, amit a pécsiekkel.”³² Reménykedett is a tanács, hogy a „város pedig ar(r)a a boldog statusra, a melyben volt, midőn Szent István hitvese Gysela asszony ab(b)an lakván, királyi lakó hely volt, szerencsésen vi(s)szajuthatna”.³³ A továbbiakban rábízták magukat a pécsiek „emberére”, Keresztúri József udvari ágensre, akinek meghatalmazólevelet és az 1776. évre 100 forint honoráriumot küldtek.³⁴

A KRÓNIKÁT ÍRNI KEZDIK

Bizvássy ebben a reményteli légkörben kezdte 1776 elején a régi oklevelek felkutatását, kivonatolását, lefordítását, hogy az ágens által beterjesztett kérelemhez szükséges dokumentumokat is mellékelni tudják. Munkáját számos nehézség akadályozta. A káptalan nem volt hajlandó a hiteleshelyi levéltárából a városra vonatkozó oklevelek másolatát kiadni. Számos oklevelet a vármegye levéltárosától szerzett meg. A város leggazdagabb könyvtárait – a püspököt és káptalanit – nem látogathatta. A városnak és a vármegyének szerény könyvtára volt, ezért, hogy hozzáférhessen a forráskiadványokhoz, fel kellett vennie a kapcsolatot azokkal a köznemesi értelmiségiekkel, akik szenvedélyes könyvgyűjtők voltak.

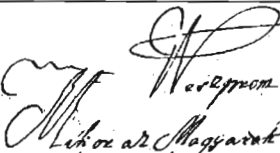
Néhány hónap leforgása alatt a városi jegyzőből és ügyvédből történetkutató vált. Bizvássy 1776. április 10-én, miután állásában ismételten megerősítették, kifejtette, hogy a bécsi udvari kancellárián akkor járnának sikerrel, ha a város „eleitül való statusát,” megismernék.

„Látván azt – tette hozzá –, hogy a közönséges városban majd egy se találkoznék, a ki a városnak eleitül fogva való statusát, és állapotját, ah(h)oz képest az egész históriáját tudná; hogy azért, mindenik tudná, és értené, született magyar nyelven le írni kezdette minden hozzá tartozandó próbáival együtt, amellyek is voltaképpen el készülvén, akkor tudná meg a város a maga jussát, s igazságát, akkor tudhatná azt, ha kívánt boldogulására és szabadságára amint el kezdette, mozdulhat-e tovább is, vagy nem?”³⁵

Mivel a város az audencián benyújtott felségfolyamodványtól várta „szabadulását”, örömmel nyugtázta Bizvássy vállalkozását. A város históriájának összeállítását „helyesnek, sött általlyában szükségesnek” ítélték és *Bizvássyt a munka mielőbbi befejezésére ösztönözték.*

A földesúri függés megszüntetésére törekvő Bizvássy a földesúr előtt végképpen persona non grata lett. A püspökség fölmelegítette helytartótanácsi kapcsolatait, s elérte, hogy a helytartótanács a jegyzőt 1776 májusában **felfüggesztette állásából.**³⁶ A város azonban nem kívánt megválni legjobb emberétől. Bizvássyt augusztus 30-án, zárt ülésen „titkos notariussá” választották.³⁷

A „közelharc” megkezdődött. A káptalan a vármegyegyűlésen letiltotta a várost a „privilegizált város” titulus használatától.³⁸ Thuránszky Jób fiskális ezután július 10-én reggel 6 órára a vármegyeházba rendelte a városiakat tisztújításra. Az „egész városi sokaság” „mindenestül fogva” népgyűlést tartott reggel fél hatkor a városházán. Bizvássy hivatalosan **lemondott jegyzői és tanácsi hivataláról.** „Végbúcsúját vette és végezte ezen szomorú szavaival: Veszprém városa isten hozzád!” Ezután jóváhagyták a tanácsi hivatalra jelölendő személyek lajstromát és fölmentek a várbeli megyeházára. Itt Thuránszky ügyész *Perczel Ferenc* járási szolgabíró és *Végh János* járási esküdt jelenlétében megmagyarázta a „városi népségnek”, hogy a helytartótanács Bizvássyt „zendülés szerző goromba embernek (tartja), aki minden személy válogatás nélkül pennájával az uraságon keresztül megy”. Nem különb nála *Keresztessy Miklós* sem, akinek a „vármegye most is 25 pácztát ígért”. Végül azt ajánlotta, hogy a város a saját érdekében az „efféle zűrzavar embereket előljárójának, tanácsának... ne választaná”.³⁸

 Wesspremen Városának Története

Mikor az Magyarok Amos az Annak Fej Szeged Helység
 alatt, az Akkora egyenletlen földi által elvették Szannonai felekben
 nyarakt, vitéz foglalatok a székelyek által megindultak.
 Nagy erkölcsű főúr, hogy valamint a vöröselmekben, egy a nyugos
 felekben is minden tagjas az kéve szövetkezett Városgyarmat a
 fograk inni, Melly igazságban gyökeresített székelyek által határozta
 ez szentesi volt, hogy nagy győzelemmel a Dunán vitéz
 lakhat, az edes előző alkalmán kéve, az egyenletlen egyenlített a
 felle tartományokat, ez máz Szeged az O. Hódmezővári Lakókat Szam-
 boriában, vagy is Budában, kelhetett, a Romaiaknak, ez Totok
 talora pedig minden országot Wesspremen Városához határozták, ez
 magak ott mint a további ellent állapít, mind pedig a jó módok
 az ábrákra is Batakorokra kéve tartotta, ez mivel ezen nagy
 kéve mevetései egyenleten Rájírták a vitézűk Város Rájírták Szam-
 boriának, éppen a Hódmezővári Rájírták Doctorumnak, vagy is igazság
 szolgálatára, ez a Tartomány kormány Városának fellelített, ez
 az ott lakó Romai Fő Úr az ezekkel vitézűk által mind egy
 nagy győzelemmel Rájírták székelyek a Szalonyi vitéz, ez a Szeged
 edes köztől mint egy kéve pontos építetett, ez a terméket a
 tot Rájírták kéve nagy "Mélregi" mevetésként vitézűk köztől
 vitézűk, ez az ott lakó Szalonyi Totok Rájírták által is a többi Város
 tot Rájírták meg is ezetett, ebben volt minden bédolatna, hogy ez nagy
 a Romai birodalomnak főúrnak, ez a Magyarok ellen éke békéjére
 lenni. Szeged Hódmezővári egy vasút az O. Városának W. S. W. B. W. Fej
 gyanúnak Városára alatt f. Rájírták egy vitézűk mevetésként, hogy az vitéz
 nagy vitézűk volt, ez a vitézűk által W. S. az általa nagy győzelemmel
 W. S. W. B. W. az a Szeged, egyenlített a W. S. W. B. W. Rájírták f. Rájírták, ez a
 Szeged, hogy a Romaiak az Totok W. S. W. B. W. Rájírták, ez a Romaiak által
 nagy vitézűk is, mint a Magyarok nagy vitézűk Rájírták, ez a W. S. W. B. W.
 Rájírták is nagy vitézűk W. S. W. B. W. Rájírták, ez a Romaiak által
 nagy, ez a Szeged vitézűk Rájírták vitézűk nagy győzelemmel, ez vitézűk,
 ez a Szeged a Romaiak által f. Rájírták, ez a Szeged vitézűk Rájírták,
 így nagy vitézűk Rájírták, egyenlített a Szeged vitézűk Rájírták, ez a
 vitézűk, a Szeged vitézűk Rájírták, mint a Magyarok leg győzelemmel
 vitézűk Szeged vitézűk, a Szeged vitézűk az Szeged vitézűk vitézűk
 vitézűk kéve tudották.

Hód nagy vitézűk a Szeged vitézűk Szeged Hódmezővári
 nagy W. S. W. B. W. Rájírták kéve Rájírták az Szeged Hódmezővári
 ez Szeged vitézűk Annak vitézűk Szeged Hódmezővári
 minden Szeged vitézűk nagy győzelemmel, ez a Szeged vitézűk Rájírták
 mevetésként Szeged vitézűk, ez a Magyarok vitézűk vitézűk is békéjére

Csirke János főjegyző másolatának első fél oldala Bizvássy várostörténetéről, amelyet
 megváltoztatott címmel, de változatlan tartalommal csatolt 1807-ben az Országgyűléshez
 benyújtott, a város sereimel tagláló folyamodványhoz (A másolati példány Veszprém város
 rendezetlen anyagú peres iratai között maradt fenn)

A városi polgárság Szauer János főbírói megerősítette tisztségében, Bizvássyt és Keresztessyt pedig újra tanácstaggá választotta. Ezen az uradalmi tisztek földühödtek. Paraicz József káptalani ügyész Bizvássyt a „magistrátuális táblánál” az utolsó helyre ültette, s a tanácsot arra kötelezte, hogy a város összes számadását 1771-ig visszamenőleg negyedéven belül mutassák be az úriszékeknek. Thuránszky ezt megettezte azzal, hogy Bizvássy helyére ideiglenesen „alkalmas csendes embert” válasszanak jegyzőnek.³⁹

A város nem nézte tétlenül az uraság „puszta bo(s)szú állását”, s alig hogy visszatért a nép a városházára, Bizvássyt közakarattal visszaiültették az első helyre.

Helyettes jegyzőnek Keresztessy Miklóst és Hoszpodár Györgyöt bízták meg. Elhatározták azt is, hogy az „uraság előtti” tisztújítás miatt tiltakozni fognak a vármegyénél, sérelmeiket az udvari ágensnek is megírják.⁴⁰

Ilyen körülmények között született meg 1776 nyarán a „névtelen jegyző” tollából a veszprémi krónika, amely a honfoglalástól kezdve 1767-ig követte nyomon a város történetét, amely a két egyházi földesúrral folytatott szakadatlan küzdelemben telt el. (A Thury által közzétett szövegben az utolsó szakasz már kiegészítés, amely az 1770–80-as évekből érdemleges adatokat nem tartalmaz. A város ebben a formában – folyamodványa mellékleteként terjesztette – 1791-ben és 1807-ben is az országgyűlés színe elé.)

Bizvássy – Anonymus, Istvánffy és más történetírók művei, a kiadott és általa felkutatott oklevelek alapján dolgozta fel a város középkori történetét. Alaptétele az volt, hogy Veszprém városát Szent István alapította, lakói királyi udvarnokok voltak. A püspök és káptalan mindenkor csak részbirtokos volt, a város csak egyházkormányzatilag, „lelkileg” tartozott hozzájuk. A török uralom idején a káptalan és püspök elmenekült, a lakosok teljes szabadságot élveztek. A káptalan csak 1628-tól kezdve vásárolgatott vissza házakat és telkeket. A „káptalanbeliek ekképpen befészkeltek magukat, hogy a régen vágyódott uraságot annál könnyebben elérhessék...”⁴¹ A püspökkel együtt királyi adománylevelet szereztek, melyre hivatkozva fokozatosan függésbe hozták a várost, különösen azután, hogy az 1715. évi 42. tc. megszüntette annak véghely jellegét.

Bizvássy a XVIII. század eseménytörténetét a történeti források mellett részben személyes élményei, részben visszaemlékezések segítségével írta meg. Ebből olyan összefüggésekre is fény derül, amelyekre az írásos forrásokban nyoma sincs. Így pl. megtudjuk azt, hogy Esterházy Imréné a városban élő s vármegyei hivatalra vágyó egyetlen ügyvéd, Demkovics József segített abban, hogy szerződést kényszerítsen a lakosokra. Ennek nyomán Bíró Márton urbárium alá vetette a várost.

Amikor ezt Demkovics látta, „megilletődött s azt kiáltozta, hogy sohasem gondoltam, hogy az a konkoly, a melyet én ifjúkorombeli meggondolatlanságból az Esterházy Imre püspöknek való tetszéséből hintettem, ilyen nagy romlást szülhessen (...) vétettem, elárulván az ártatlan várost...”⁴² Bizvássy gyermekként még láthatta a „köldökig szakállat eresztő” bűnbánót Veszprém utcáin bolyongani, aki az „ő vétkét egész világ előtt nyilvánosan megszánta s bánta: de a Veszprém városának okozott kárt helyre nem állíthatta, sem az általa okozott tüzet el nem olthatta”.⁴³ Friss élményei lehettek még Zádori Mihályról († 1741), aki „a káptalan levelestárjában lévő régi szabadságlevelét Veszprémnek részszerént tüzzel megégette, részszerént az árnyékszékbe vékákka hordatta, hogy így soha még csak ne is mozgolódhassanak az ő régi jussaik iránt a veszprémiek.”⁴⁴ A régi oklevelek elégetése miatt Zádorit nagyréposti méltóságától is megfosztották.⁴⁵

Több mozzanatot is megörökített Bíró Márton püspök (1745–1762) város elleni erőszakos fellépéséből, s fölillantotta utódja, Koller Ignác (1762–1773) várospolitikájának jellemzőit. Koller ugyanis irányt váltott, s nem „fegyveres kézzel”, hanem „szépszavakkal és biztatásokkal” győzte meg a városiakat.⁴⁶

Epilógus

Bizvássy a várostörténet összeállítása után támadások keresztútjába került. A földesúr rendszeresen úriszék elé idéztette és zaklatta, de támadások érték a tanácsnon belül is, akárcsak elődjét. 1776. december 18-án lemondott a tanácstagságról: „... már innen túl nem látván tanácsosnak azt, hogy tanács adásával ez után is ezen városi szegén(y)ségnek igazgatásában használhasson.”⁴⁷ 1776 szilveszter napján – miután a tanács a tudta nélkül, több Bizvássy-párti tanácsnok távollétében – megválasztotta az új notariust, nemes Csutor Lászlót, Bizvássy elbúcsúzott a városi elöljáróságtól és „a tanácsházbul kilépett”. Nem vállalta utódja betanítását sem. „Jó vég, szándék, és szeretet nélkül, merő gyűlölség(g)el” körülvéve nem szolgálhatta többé szülővárosát.⁴⁸

Keserű szívvel hagyta itt a dimbes-dombos, szélfúttá várost, boldog gyermekkorának színterét, s indult új állomáshelyére, Palotára.⁴⁹

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

V. 101. a. Veszprém Megyei Levéltár
Veszprém város feudális kori levéltára
Közgyűlési jegyzőkönyvek
V. 101. e. Veszprém város perei

V. 102. a. Ugyanott, tanácsülési jegyzőkönyvek

Mivel az 1770-es években vezetett jegyzőkönyvek vegyesek, a jegyzetekben a levéltári törzsszáma nem hivatkozunk, s az egyszerűség kedvéért egységes rövidítést használunk: t. jkv. = városi tanácsvagy közgyűlési jegyzőkönyv; sz. = szám, számú.

JEGYZETEK

1. *Thury Etele*: Veszprém városának története. (Veszprémi krónika.) = Történelmi Tár 1905. 13–32. p. *Thury Etele* (Zánka, 1861 – Pápa, 1917) református lelkész volt Zánkán, majd Vámoson, 1896-tól a veszprémi református egyházmegye főjegyzőjévé választották. 1900-tól Pápán élt, a főiskolán tanított teológiát. Számos egyháztörténeti munkát írt. A forráskritika nem volt erős oldala.
2. *Thury*: i.m. 13. p. *Györfly József* ügyvéd vitairatai, műfordításai 1781-től kezdve láttak napvilágot. V.ö. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái, IV. Bp., 1896. 83. p. Egyébként Györfly József az 1770-es közepén a földesurak szolgálatában állott, így eleve nem lehetett a város történetírója. V.ö. t. jkv. 3/1775. (II. 24.) sz.
3. E tényre a későbbiekben szeretnénk is bizonyítani.
4. *Hungler József*: A veszprémi helytörténetírás és kutatás kialakulása, I–II. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17. (1984), 293–317. p. 18 (1986), 535–562. p. Bizvássyról *Hungler*: i.m. (1984), 310. p. A szerző – bár ismerte Thury forrásközlését –, nem sejtette, hogy Bizvássy megbízása és a „veszprémi krónika” között valamiféle kapcsolat van.
5. T. jkv. 4/1772. (III. 17.) sz.
6. T. jkv. 1/1772. (VI. 15.) sz. Rádi munkaszerződése április 24-től június 24-ig szólt, így volt még egy hete arra, hogy Bizvássyt hivatalába bevezesse.
7. T. jkv. 1/1772. (VI. 15.) sz.
8. T. jkv. 1/1772. (VI. 20.) sz. Az esküszöveget a város 1755. évi statutumában rögzítette.
9. T. jkv. 2/1775. (XII. 12.) sz.
10. T. jkv. 1–3/1774. (X. 31.) sz.
11. T. jkv. 1–4/1774. (XI. 18.) sz.
12. T. jkv. 4/1774. (XI. 18.) sz.
13. T. jkv. 1/1774. (XI. 18.) sz.
14. T. jkv. 1/1774. (XI. 23.) sz.
15. T. jkv. 2/1774. (XI. 23.) sz.
16. T. jkv. 1/1774. (XI. 26.) sz.

17. T. jkv. 3/1774. (XII. 16.) sz.
18. T. jkv. 1/1774. (XII. 19.) sz.
19. T. jkv. 11/1775. (I. 17.) sz.
20. A január 21-i concursusról t. jkv. 1/1775. (I. 21.) sz., a külső hivatal tiltásáról t. jkv. 2/1775. (I. 21.) sz.
21. T. jkv. 1/1775. (I. 27.) sz.
22. T. jkv. 1/1775. (I. 28.) sz.
23. T. jkv. 1/1775. (II. 4.) sz.
24. T. jkv. 2/1775. (II. 4.) sz.
25. T. jkv. 2/1775. (II. 24.) sz.
26. T. jkv. 3/1775. (III. 10.) sz.
27. T. jkv. 1/1775. (X. 18.) sz.
28. T. jkv. 1/1775. (X. 23.) sz.
29. T. jkv. 3/1775. (X. 30.) sz.
30. Pfeiffer János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII. Görres Gesellschaft, München, 1987. 90–92. p.
31. A kérdéskört feldolgozta *Solymosi Erzsébet*: Veszprém harca a szabad királyi városi jogállásért. = Veszprém megyei honismereti tanulmányok, XIV. (Szerk. Hadnagy László.) Veszprém, 1990. 7–27. p.
32. T. jkv. 4/1775. (XII. 9.) sz.
33. Uo.
34. Uo.
35. T. jkv. 6/1776. (IV. 10.) sz.
36. T. jkv. 1/1776. (VIII. 30.) sz. „Eő Fölsége a maga királi kegyes resolutioiban de dato 28 May 1776 Bizvássy Pál tanács úr(na)k notarialis pennáját meg állétotta...”
37. T. jkv. 1/1776. (VIII. 30.) sz. Ugyanekkor „kedveskedésü!” 2 kila búzát is kiutalnak számára. T. jkv. 2/1776. (VIII. 30.) sz.
38. T. jkv. 1/1776. (VII. 10.) sz.
39. T. jkv. 6/1776. (VII. 10.) sz.
40. Uo.
41. Thury: i.m. 22. p.
42. Uo. 30: p.
43. Uo.
44. Uo. 28. Zádori (Zádory) Mihály notórius „égető” volt. 1718-ban „átírás” céljából önhatalmúlag Győrbe vitt egy sereg káptalani és püspöki oklevelet, melyeket ott „véletlen” tűz hamvasztott el. Kanonokok tanúsították, hogy 1726-ban is számtalan „hártyás oklevelet” égetett meg. Ezeket nyilván a káptalan országos levéltárában őrizték. V.ö. Pfeiffer: i.m. 222–223. p.
45. Pfeiffer: i.m. 223. p.
46. Thury: i.m. 30–31. p. A város XVIII. századi jogviszonyait, a Széchenyi Pál-féle (1702), az Esterházy Imre-féle (1723, 1725) szerződéseket, Bíró Márton és utódai várospolitikáját jól összegzi Lukcsics József: Veszprém város újkori története (1526–192). = Veszprém múltja és jelene. Veszprém, 1912. 52–63. p.
47. T. jkv. 5/1776. (XII. 18.) sz.
48. T. jkv. 1/1776. (XII. 31.) Bizvássy a városi jegyzőkönyvek adatai szerint 1778-ban már palotai jegyző, 1780-ban pedig Pápa szabadalmas mezőváros főjegyzője volt. V.ö. Hudi József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). (Kandidátusi értekezés. Kézirat. MTA Könyvtára) Budapest, 1993. 72. p. Későbbi sorsáról egyelőre nincsenek adataink. Szerencsésebb körülmények között jeles író vagy költő válhatott volna belőle. Írói vénával megáldott, képzeletgazdag, ma is élvezhető stílusban író tollforgató volt, aki szívesen és ügyesen verselt a maga és mások mulattatására.

Petőfi Sándor életének néhány veszprémi vonatkozásáról

PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Az irodalmi kultusz jelenségeinek sajátos esete azon topográfiai kutatás, hogy vajon a nemzeti literatura egyik vagy másik jeles megfordult-e egy bizonyos településen, felkapaszkodott-e egy rombadőlt várhoz, megpihent-e egy tölgyfa alatt, ivott-e a forrás vízből. Ezekből lesznek aztán azok a kultikus helyek, ahová jeles évfordulók alkalmával elzarándokol majd a hívők mérhetetlen nagy serege.

Ne csodálkozzunk hát, ha *Petőfi Sándor minden lépése nyomát is az elmúlt 150 esztendőben szorgalmas fűrkészők kíváncsi tekintete követte*. Valóban a lába nyomát, hiszen ő minden poétánknál többet gyalogolt, – s többet is látott – ebben az országban. Szinte könyvtárnyi az az irodalom, amely Petőfi adott helyi kapcsolatát vizsgálja.¹

Ha nem is a helyi hagyományokat, de Petőfi életútját kutatta az 1940-es években egy számunkra ismeretlen nyugalmazott polgári iskolai igazgató, *Ránzai H. Péter*. Túlzás kutatásról beszélni, hiszen rövid írásai a Veszprémi Hírlapban – amelyeket különlenyomatként ki is adott –, egyébként sem Petőfi és a város kapcsolatával foglalkoztak, másrészt nem is új kutatási eredmények, hanem a Petőfi-életmű népszerűsítő cikkekcséi.²

Petőfi és Veszprém megye kapcsolatának egy területéről, pápai vonatkozásáról is számos publikáció, önálló kis összefoglaló jelent meg.³ Volt életének azonban olyan szakasza, amelyet elsőként *Könczöl Imre*, a várpalotai könyvtár néhai igazgatója mutatott be, s ez: kapcsolat e kis dunántúli településsel, illetve magával Veszprém városával is.⁴

Hozzájuk mi is csatlakozunk azt a sorsdöntő kérdést vizsgálva: *végül is megaludt-e a költő Veszprémben a Stingli fogadóban 1848. március 5-én éjjel, vagy sem?*

Kétségtelen tény, hogy *Petőfi többször járt Veszprémben*, noha egy alkalmat kivéve semmi lényeges nem történt vele itt, illetve nem maradt nyoma látogatásának. Az első megmaradt emlék egy vers, amely alá odaírta: Veszprém 1842. A filológus kiegészítette a pontos dátummal: november 3., de írt mögé még egy kérdőjelet. Ez a vers:

A vadonban

*Éj leng alá a mély vadonra,
S az út majd jobb-, majd balra tér;
Lépteim hollyongva tévedeznek –
Ki lesz előttem hú vezér?*

*A menny ívén ugyan fölöttem
Ragyognak égő csillagok,
De vajh talál-e célra pályám,
Ha lángjaiknak hinni fog?*

*Az égi fények ezredénél
A lyányszem tündöklőbb vala,
S még is, ki hittem sűgarának,
Hajh engem még is megcsala!*⁵

Petőfi 1842. november 2-án hagyta el Pápát, s úticélja ezúttal Székesfehérvár volt. November 7-én már Szabó József színtársulatának tagja, ahol egyik színésztársa a később még említendő Szuper Károly is. A vers alapján feltehető, hogy Petőfi a Veszprém és Pápa közötti mintegy 50 kilométert egyhuzamban tette meg, s már ráesteledett, amikor még mindig a Bakony rendezetében járt. November 3-án pihenhetett meg Veszprémben, majd folytatta az útját, s érkezett meg Fehérvárra.⁶

Az irodalomtörténészek kérdőjele azonban többszörösen is a vers mögött van. Azt ugyan senki nem vitatja, hogy Veszprémben írta, vagy legalábbis veszprémi átutazásához köthető, de lehet, hogy még Pápará menet, október végén fogalmazódott meg benne ez az élmény. Ugyanis ekkor tartott Mezőberényből indulva Debrecen felé, nagyot kerülve Pápara, s ment át Veszprémen is. De az is lehet, írja Kiss József és Martinkó András a vers stílusselemeinek magyarázatába mélyedve, hogy „olyan korábbi kíséreltetével van dolgunk, amelyet ez útja során egy már régebben átélt életrajzi-lélektani-hangulati szituáció megismétlődésével újra felidézett.”⁷

Marton László Petőfi-szobra a Színházkertben

Mindenesetre ezt a látogatást tényként fogadhatjuk el, s ennek az emléket őrzi *Marton László* szobra a színház előtt, amely végül is egy idealizált Petőfi képet ábrázol, az adott pillanat és szituáció visszavetítését senki ne keresse benne.

Másik, s valamivel hosszabb látogatásának három főszereplője van: ő maga feleségével, öccse, *Petőfi István*, valamint Szuper Károly színész.

A költő 1848. május 1-jén jelentette meg „*Lapok Petőfi Sándor naplójából*” című röpiratát, amelynek bennünket érintő textusa így szól:

„*Oh mikor én meghallottam, hogy Lajos-Fülöpöt elűzték s Franciaország republica!...
Egy Pesttől távol eső megyében utaztam, s ott egy fogadóban lepte ... rohanta meg e hír szívetemet,
fejemet, lelkeimet, idegeimet.*

Vive la république! kiálték föl, aztán némán merően álltam, de égve, mint egy lángoszlop.

*A mint eszméletemet visszanyertem, egy aggalom kezdett bántani – a jelszó ki van kiáltva, gondolám, ki tudja, mi nem történt vagy történik, míg én haza érek! nélkülem kezdődjék a forradalom?
hah!*

Nyakrafőre siettem a fővárosba... reszketve, lélekzet nélkül értem haza...

Általános volt a lelkesedés, de még semmi nem történt...

Nagyot lélekzettem, mint a bűvár, midőn a víz alól felmerül.’’⁸

Petőfi látogatásának emléktáblája az egykori Stingli fogadó (ma Gourmandia) falán (Csikász Imre alkotása)

Adataink – és a hagyomány – szerint ez a megye Veszprém volt, a város Veszprém, a fogadó a Stingli, jelenleg a Gourmandia, amelyen emléktábla idézi a látogatót.

Második szereplőnk Szuper Károly színész, aki ekkor Veszprémben szerepelt társulatával. Szuper Károly igen jelentős és szép sikereket ért el vándorszínész volt, aki – mint láttuk –, Petőfivel már hat évvel ezelőtt egy társulatban játszott. Veszprémben most január 22-én tartották az első előadásukat, s itt maradtak március közepéig. Egy esztendő múltán tértek vissza újra a városba, akkor március 26-tól játszottak május végéig. De már egészen más hangulatot találtak Veszprémben: *„a közönség most is olyan művészetpártoló mint azelőtt, a hazafias lelkesedés azonban már le van nyűgözve.”* Érti ezt úgy, hogy nyűg alatt, félelemben élnek a városiak, sok közöttük a besűgő, akik „öt forintért eladják embertársaikat.”

Május 19-én jegyezte fel, hogy a németek menekülnek az országból, de viszik magukkal a foglyikat is. Így ezen a napon Veszprém mellett állt meg az a század, amely Batthyány Lajos volt miniszterelnököt kísérte. Ő is kiment a többi veszprémivel, hogy legalább intsen a fogolynak.

Visszatérve a számunkra fontos évre és napra, 1848 március két napjának eseményeit így rögzítette naplójában:

„Veszprém március 5. Kellemetlen fergeteg dühöngött egész nap, a szobát nem is lehetett elhagyni s ezen rút időben toppan be hozzám Petőfi Sándor barátom, hazánk kitűnő lyricusa. Igen nagy örömömre szolgált e meglepetés, annál inkább, mert már rég találkoztam vele Pesten és akkor is csak futólag. Most nevével utazik itt keresztül s együtt látogatták meg színi előadásunkat, hol a nagy közönség közt nagy sensatiót keltett megjelenésük. Indítványozták éjjezenél való megtiszteltetését is, de bíz az csak a tervezetnél maradt, én nem forcsírozhattam. A színházban pedig oly kevesen voltak a rossz idő miatt, hogy abból nem nőhetett ki magát az entusiasták serege.

Veszprém, március 6. Korán keltem, hogy még egyszer találkozhassam Petőfivel és a Stinglibe si-ettem. Jókora érkeztem, nevével megismertetvén, egy kellemes órát töltöttem körükben, míg ők útra nem keltek, azon vígaszt hagyva számomra, hogy jobb kedvvel látta Petőfi az én baráti látogatásomat, mely ifjúsága emlékeit megnyitá, mint azt, ha egész Veszprém városa tiszteletére hozzá rohant volna. Bizalmasan közölte, hogy körútját némileg politikai szempontból is teszi. A sár miatt nem tudunk Pécsre kocikat kapni.”¹⁰

Ezek szerint tudjuk tehát, hogy 1848. március 5-én Veszprémbe szállt meg Petőfi Sándor és itt hallotta a francia forradalom hírért, találkozott régi színésztársával. Látogatásának célja öccsének, Petőfi Istvánnak a felkeresése volt, aki a közeli Palotán (Várpalotán) volt mészároslegény.

Petőfi öccse húszesztendőskorában, 1845 novemberében került Palotára. November elsején járt le apjának bérleti szerződése, amelyet 1842. július 20-án kötött a kunszentmiklósi „Marha Szék és Juh Szék” működtetésére, s ahol valójában fia, István dolgozott. Novembertől pedig már Palotán találjuk őt.¹¹

Hogy miért éppen Palotára jött, nem tudni pontosan. Egy általa is terjesztett változat szerint már csecsemőkorában megegyezett az apja egy mészáros társával, hogy a kis István, illetve annak lánya ha nagyok lesznek, majd összeházasodnak, s tán most érkezett el az idő e kapcsolat szentesítésére.¹² E túl romantikusnak tűnő mende-monda ellen szól az is, hogy Petőfi István 1848-ig Palotán lakott, de mégsem házasodott meg. Akkor pedig miért utazott ilyen messzire a szülőktől, végleg egyedül hagyván őket?

Könczöl Imre az F. E. kezdőbetűkből a helyi anyakönyvek átnézése alapján megtalálta, hogy ez a lány nem lehet más, mint Fábri Erzsébet, egy helyi hentes lánya, akit verseiben Petrovits István a „Bakony rózsájának” nevez.¹³

Petőfi öccse verselgetett is, ám ezek kivétel nélkül bátyja műveinek utánérzései, sőt, nem egyszer annak szöfordulatait, kifejezésformáit is átveszi. Első verse Palotán 1845 no-

Petőfi István

vemberében–decemberében keletkezett (a filológusok pontosan behatárolták az időpontot), s amelyben bemutatkozik a helyieknek:

*„Sokan kérdezték már tőlem:
Petőfi az én testvérem?
Büszkén feleltem meg erre:
Én vagyok az egyetlen öccse.”¹⁴*

Palotáról keltezve több versét is ismerjük ezekből az évekből: *Hogyha meghalok*, *Az én lovam*, *Hull a levél*, *Betyár élet*, *Elmegyek én*, *Sír a rózsám*. Majd 1857-ben még egyszer eszébe jut Palota, s az otthagyt leány.

A *Sokszor* című verse kulcsversnek is tekinthető, amennyiben egy lírai emlék felfogható annak. Brünmben írta, ahol katonai szolgálatát töltötte 1848–49-es szerepe miatt.

*„Miért tagadnám, volt szeretóm,
Szép volt ő mint angyal,
Szép mint tiszta nyári napon
Az ébresztő hajnal.*

*Nem hiába nevezték őt
»Bakony rózsájának,«
Beillet vón a kéklő ég
Egyik csillagának*

*Bölcsőjében jegyezte el
Édesapám mátkámnak,
A gyermek vó meg is tetszett
Ipának és napának.”¹⁵*

Mindenesetre tény, hogy Petőfi István Várpalotán élt, s 1848-ban innen vonult be katonának. Veszprémben 1848. július 12-én kelt levele nemcsak azért érdekes dokumentum,

mert egyike leveleinek, amelyet bátyjának írt, hanem, mert vázlatot rajzol a forradalom Veszprémjéről is:

„Kedves bátyám!

Veszprém, július 12. 1848.

kívántalak egy pár héti ittlétünk alatt tudósítani, valamint elmenetelünk előtt elvárom szinte tudósítást. Ha azt mondanám, hogy megbántam tettemet, miszerint katonává lettem, bűnt követnék el lelkiismeretem ellen; nem bíz én, nem bántam meg, s úgy hiszem, nem is fogom megbánni, ha közlegény maradok is. Kijelölve altisztnak ugyan már vagyok, de kijelentve még nem. Egy kissé furcsán tetszik, hogy idejöttünkör már az itt levők között az altisztek ki voltak nevezve, s minket azok alá adtak, holmi 15–16 esztendő mesterlegények kormányzata alá, kikben kevés az értelem; ez bizony sokunknak, a kik jobban megérdemlenénk, visszatetszik... de az idő s a tettek majd megváltoztatnak mindent. Hát urammal (!) mire mentél? Mi az újságokat bizony nem igen szemlélhetjük, mert ide nem jár, csak a cassinóba, ott meg az urak vagy is úrfornák lenézik az önkényes katonát... sokan azt hiszik, hogy ezek az önkényesek afféle ügyefogyott emberek, kiknek nem volt életmódjuk, holmi csavargó mi egymás, pedig igen csalatkoznak uraimék, ha azt hiszik. A hazaszeretet vezérlet minket tiszta érzéseket e pályára, sokan közülünk szerencséjüket, boldogságukat hagyták el a haza szent ügyéért, azért megkívánok, hogy egy kissé udvariasabban bánjanak velünk, s ne tekintsek sok becsületes fiúnak foltozott ruháját, csizmáját, mert azt már öt hét óta jól megviselgettük, s az országtól még nem kaptunk prófónt s hűsz krajcárnál egyebet. Szállásaink is igen rosszak, holott Veszprémben jobb helyekre is szállásolhatnának bennünket, nemcsak olly helyekre, ahol a katonától sóra és isztre valót kérnek... én úgy hiszem, rövid ittlétünk alatt a jobb módú házaknál is szívesen adnának szállást. Főbb tisztjeink igen becsületesen bánnak velünk, nyíltan mondhatjuk, illy egyének vezérlete alatt szívesen szolgálunk hazánknak s örömmel és bátran megyünk bármi veszély ellen (...)

Petőfi István¹⁶

Petőfi Istvánra nagy hatást gyakorolt bátyja műveltsége, sikere. Ez nemcsak a verselgetésében nyilvánult meg, de érdeklődésében, olvasási igényességében is. Petőfi írja Kovács Pálnak Győrbe 1847 április elsején, hogy a Hazánk című lapot ezentúl a testvérének küldje, majd hozzáfűzi: „Mészáros legény az öcsém, de végtelenül szeret olvasni.” Leírja a címét is: „Petőfi Istvának Palotán, utolsó posta Veszprém.”¹⁷

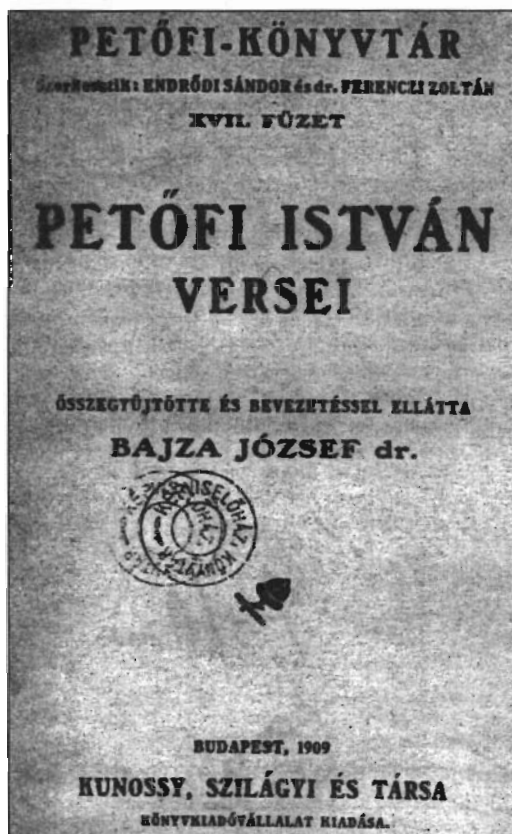
A gondoskodó szívé Petőfi minden bizonnyal többször meglátogatta testvérét, miként az öccse is néhányszor felkereste Pesten. E látogatásoknak a legnevezetesebbje volt az a bizonyos, 1848. március 5-i, noha azonnal feltehetjük a kérdést: miért járt Veszprémbe, amikor a testvére Várpalotán élt?

Könczöl Imrét is ez a kérdés izgatta, s több magyarázatot talál, ráadásul megzavarta őt egy számára fellelhetetlen levél, illetve annak borítékja, amelyet Szendrey Júlia írt 1848. február 1-jén sógorának, s azt a levelet Városlődre címezte!

Könczöl Imre így okoskodik: „A címzés eredeti kéziratának az ismerete nélkül nem lehet érdemben véleményt mondani arról, hogy nem a két azonos kezdetű helységnév esetleges elírásáról, illetve félreolvasásáról van szó.”¹⁸

Véleménye szerint ez a látogatás csak Várpalotán lehetett, hiszen valakit meglátogatni csak ott lehet, ahol lakik, s ebben megerősíti őt Hatvány Lajos vélekedése is, aki pedig azon csodálkozik, hogy Szuper Károly egy sort sem ír arról naplójában, hogy Petőfi miként fogadta a francia forradalom hírét. Ráadásul, ez a hír – mégha éppen Veszprémbe is járt volna –, nem érthette őt itt utol, hiszen a francia eseményről a beszámoló csak a március 5-i pesti lapokban jelent meg.

Mind ezek ellenére az a véleményünk, hogy Petőfi kétségkívül járt e két napon Veszprémbe a Stingli fogadóban. Még akkor is, ha egyetértünk Hatvány Lajossal, aki szerint ez a napló inkább „kicifrázott emlékirat”, mintsem valódi napló.¹⁹ Ugyanis Petőfi öccse ekkor való-

ban Városlődön tartózkodott, s Petőfiék március 6-án Veszprémből ide utaztak, majd visszatérve megálltak újra csak Veszprémben, s Petőfi ekkor hallhatta a francia forradalom híreit, hogy aztán percet sem veszítve hajtasson gyorsan Pestre. Mindezt egy levélboríték alapján állítjuk, amely ugyan kevés bizonyíték, de több nem maradt ránk.

Szendrey Julia 1848. február elsején írta ezt a levelet sógorának. Kedves dohogással kezdődik, amelyben panaszolja, hogy „*azt mondtad, sőt meg is írtad, hogy a múlt hónapnak ez s ezen napján valami alkalmatosság jön tőletek melly nekünk gyönyörűséges füstölt nyelveket hoz*”. De még ez sem bántja igazán, hanem ő készülve erre a napra sógorának egy sapkát varrt s még mindig nem tudja átadni. A kedves, helyenként dévaj hangú levélben emlegeti Sas Pistát, aki Sándorral szüleit látogatta meg Vácott. (1847-ben költöztek ide a Petőfi szülők.) És ezt a levelet címzi Szendrey Júlia Városlődre.

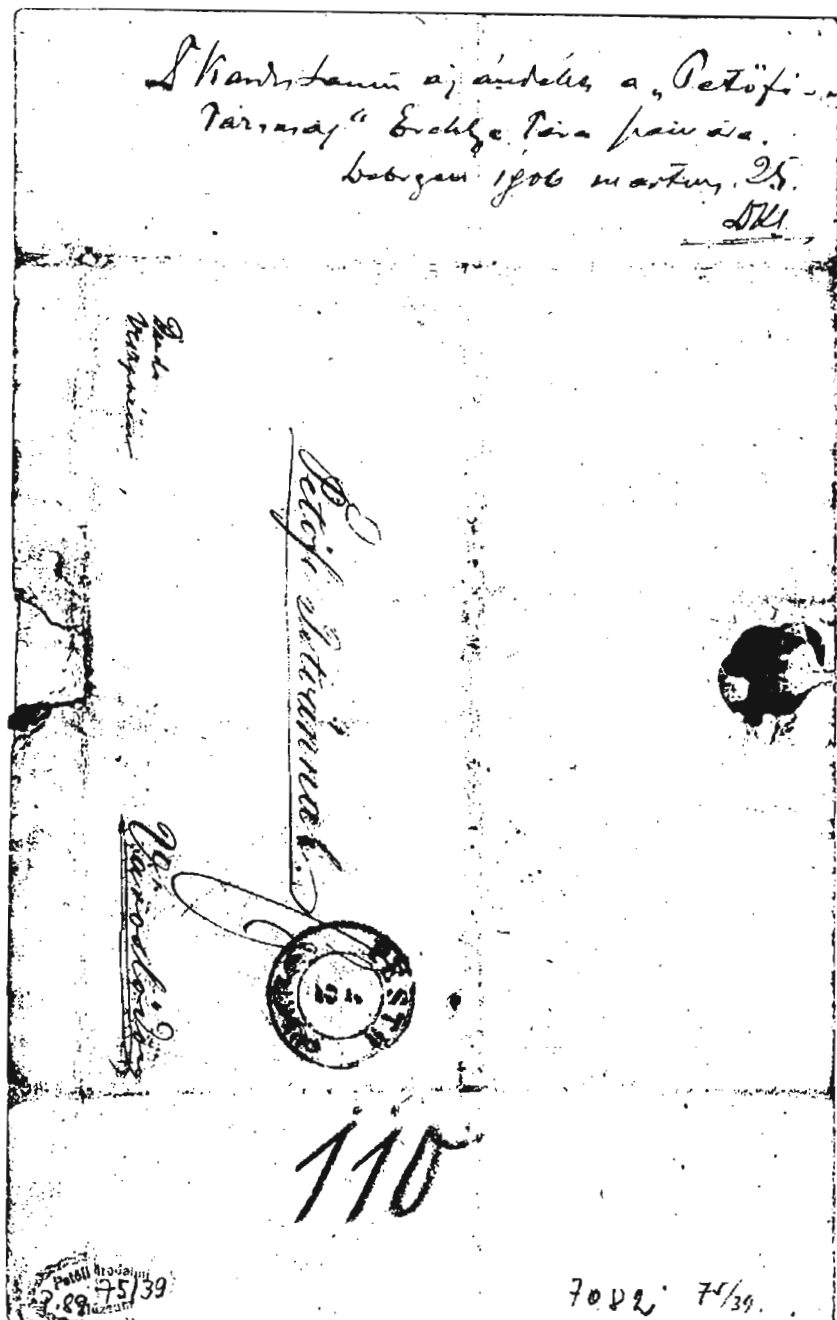
A borítékról látszik, hogy szó sincs városlódi tévesztésről. Egyébként is akkor Várpalotát csak Palotának nevezték. Mi több, a Városlőd szó ugyan Szendrey Júlia írása, de az útvonal megjelölése: Buda, Veszprém már Petőfi kezeírása. S ő bizony figyelmeztette volna nejét, hogy eltévesztette a címzést!²⁰

Feltehető, hogy Petőfi Istvánt, aki a fenti levél szerint január elején meglátogatta testvérét és sógornőjét Pesten, s

akkor ígérte meg a finom csemegét, palotai gazdái még januárban átküldték Városlődre. Innen írhatott testvérenek (ez a levél nincs meg, hiszen tudjuk, összesen két levele maradt fenn, amelyet bátyjához intézett), majd sógornője levelét is itt kapta meg. Bizonyára hosszabb ott-tartózkodás volt ez, de az is lehet, hogy megbetegedett, s testvére feleségével együtt ezért sietett hozzá Városlődre. Mert ugyan mi másért ment volna el a fővárosból Petőfi, amikor már a politikai helyzet egyre izgalmasabbá, drámaibbá vált, a pozsonyi országgyűlés hírei pedig az azonnal cselekvés készenléti állapotát követelték tőle?

Lehet tehát, hogy Petőfi István beteg volt. Erre utal *Sas Istvánnak* egy, sajnos, keltezetlen levele Sas Károlyhoz, amelyben ezt írja testvérenek: „*Petőfiék egészségesek. Ambátor öt cse múlt hetekben rosszul volt. Meglátogatták őt. Már mint hallom felgyógyult.*”²¹

Petőfi március elején még Pesten van. Ezt tanúsítja egy március harmadikán kelt, küldöncön keresztül történt levéltáltása *Bernát Gáspárral*.²² Március 5-én Veszprémben éjszákázik, itt találkozik régi színésztársával, Szuper Károllyal, akivel jól elbeszélgetnek ifjúkori színészi élményeikről. Másnap indulnak tovább Városlődre, ahonnan egy-két napi ott-tartózkodás után érnek vissza Veszprémbe. *Itt értesülnek a francia forradalomról*, s Petőfi szinte száguld Pestre, hogy részese legyen a nagy eseményeknek.

Szendrey Júlia Városlódré címzett lborrtékja (1848. február 1.)

Left, apr. 1. 1847.

Kedves Pálnak!

Írvesem vettem mind a pörst mind pedig
a Left. Közlönyben. Egyre keletkezik, hogy
meg aron költeményeim irimét, melyek
málad vannak, nehogy kivededestét
kövülöt valamellyiket. Franczem
burgnak a djam; mert mást elfeledés
sem, mit küldtem. Aztán meg egyet
móft elfő apritástól legy szives a
Karánt nekem járó példányát össze
mek küldeni, s címezd így: Petőfi
Sándornak Pálnak, titkos postán
Debreczenre. Mészáros keziny az össze
de megfelenül jereb olvasni. Az
Clatréperin is neki járnak. En' mást
hol is megolvashatam a Karcántat
astán meg a könyvben küldöben
is elhagyjam képet. Azar majd el
feledtem a példányot. A mennyire
kelet, örökredjet olyan egybeli
silány postaként kövüli, mint
a márnajó Brugovszky is. Hallo van
ki fene vessei voltak. A mint el
vartam, hit fositt kaptam, ahán
a kasarnbe kelike jött, aschöngbe
effen is három irben ütöte meg a güt.
Ha kedves elöted eletem, vélofod
meg jobban a veszet. Anélkül jenn
mit, mint vore veszet. Jffeen
veler; isólot

igaz barátom
Petőfi Sándor

Petőfi Sándor levele Kovács Pálnak Győrbe (1874. április 1.)

JEGYZETEK

1. Pernesz Gyula: Petőfi és Győr. Győr. 1974.; Dávid Gyula–Mikó Imre: Petőfi Erdélyben. Bukarest. 1972.; Itt születtem én ezen a tájon. Petőfi és Bács-Kiskun megye. Kecskemét. 1973.; Jakus Lajos: Petőfi Pencen. Penc. 1972.; Szalatnai Rezső: Petőfi Pozsonyban. Pozsony. 1954.; Jeszenák Rafael: Petőfi Losoncon. Losonc. 1899.; Rexa Dezső: Petőfi és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. Bp. 1922–1923.; Csatkai Endre: Petőfi Sopronban. Sopron: 1948.; Petőfi Aszódja – Aszód Petőfije. (Szerk. Asztalos István), Aszód. 1975.; Horváth Ödön: Petőfi Eperjesen. Eperjes. 1899.; Asztalos István: „Vándorlom e világot” – Petőfi nyomában a Galga és a Rákos mentén. Aszód. 1985.; Dienes András: Petőfi útján 7 falun, 7 városon át. Bp. 1970.; – s nem szerénytelenség megemlíteni e sorok szerzőjének azon unikumszámba menő írását, amelyben azt bizonyította, hogy Petőfi egy adott településen miért nem járt. : Miért nem járt Petőfi Szécsényben? = Palócföld, 1978. 3. sz.
2. Petőfi és Puzder Gyula. Vp. 1943.; Egy elveszett Petőfi költemény nyomában. Vp. 1943.; Petőfi sírjai, Vp. 1943.; Petőfi első nyomtatott költeményének 100. évfordulója. Vp. 1942.; Petőfi „Szózat”-a és a „Farsangi dal”. Vp. 1944.; Petőfi nevének feltüntetése és eredete. Vp. 1942.
3. Petőfi pápai vonatkozásaival minden fontos biográfia részletesen foglalkozik. A helyi szerzők művei közül említsük meg Bodola Gyula: Miért hagyja el Petőfi Pápát? Pápa. 1914., Heitler László: Petőfi emlékek Pápán, Pápa. 1972., és a jeles összeállítást: Harmath István–Katsányi Sándor: Veszprém megye irodalmi hagyományai. Vp. 1984.
4. Könczöl Imre: Petőfi és Várpalota. Várpalota. 1972., Uő.: Petőfi útjain Veszprém megyében. Vp. 1973.
5. Petőfi Sándor összes művei. Kritikai kiadás. 1. Költemények. Akadémiai kiadó. 63. p. (A vers megjelent az *Atheaenumban*. 1843. I. 6. füz. ápr. 1. 285. p.)
6. Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. Bp. 1955. 1. k. 413. p.
7. Petőfi Sándor összes művei. Költemények 1951. 378. p.
8. Petőfi Sándor összes művei, V.k. Vegyes művei. Bp. 1956. Akadémiai Kiadó 80. p.
9. Szuper Károly színészeti naplója. Bp. 1889. Aigner kiad. 63. p., 68–69. p.
10. Uo. Hatvany Lajos minden megjegyzés nélkül fogadja el Szuper naplójának ezt a közlését. I. m. 2. k. 237. p.
11. Petőfi adattár, III. k. Bp. 1992. Akadémiai–Balassi kiadó. 226. p.; Mezősi Károly: Újabb adatok Petőfi kunszentmiklósi kapcsolatairól = Közelebb Petőfihez. Bp. 1972. Szépirod. 201–205. p.
12. Petőfi István versei (Szerk. dr. Bajza József). Bp. 1909. Petőfi könyvtár 17. füzet. 15. p.; Kéry Gyula: A költő öccse = Friss nyomon. Bp. 1908. Petőfi könyvtár 1. füzet. (Csak az 1848 utáni évekre vonatkozóan tartalmaz adatokat Petőfi Istvánra.)
13. Könczöl Imre: Petőfi és Várpalota. 24–27. p. (Fábi Erzsébet Fábri József palotai mézárós lánya volt és 1850. május 16-án kötött házasságot Dukovics József csapómesterrel. Petőfi István ekkor kényszersorozta katona volt.)
14. Petőfi István versei, 41–42. p.
15. Uo. 43., 48–53., 126–128. p.
16. Petőfi Sándor összes művei, 7. k. Levelezése. Bp. 1964. Akadémiai Kiadó. 156–157. p.
17. Uo. 55. p. Eredetije Petőfi Irodalmi Múzeum Kzt., P-lev. P/14 P 14/3.
18. Könczöl Imre: Petőfi és Várpalota... 14. p. Másik művében: Petőfi útjain Veszprém megyében, Vp. 1973. már ezt a lehetőséget is felveti, mondván, ha címzésben „nincs elírás vagy félreolvasás, akkor lehetségesnek tarthatjuk, hogy átmeneti ott-tartózkodása idején Városlődön látogatták meg.” 85. p.
19. Hatvany: i. m. 1. k. 424. p.
20. Szendrey Julia levele Petőfi Istvánhoz. Petőfi Irodalmi Múzeum Kzt., P-lev. P. 89.
21. Sas István levele Sas Károlyhoz. Uo. V-lev., V 604. (1–6.)
22. Petőfi Sándor levelezése... 134–135. p.

Ludvigh Kálmán Modern Dunántúlja a századeleji Veszprémben (II.)

A hetilap első száma, a szerkesztői program megvalósítása

ÁCS ANNA

A Modern Dunántúl első, valóban terjedelmes, 47 oldalas számában¹ az ifjú szerkesztők azonnal bizonyíthatták, miként képesek valóra váltani az *L. Diegó* (Ludvigh Kálmán), azaz, a szerkesztőpár egyik tagja, valamint a *Halasi Andor* és *Zigány Zoltán* által meghirdetett programot. *Bizonyítaniuk is kellett a lapalapítást élénk figyelemmel kísérő megyei megyei lapotársak² és az új szellemi áramlatokra fogékony olvasóközönség számára, hogy létjogosultságukat igazolják s megalapozzák olvasói bázisukat.* Az első szám tétje mindig nagyobb, mint a következő, tudták ezt jól a szerkesztők és a munkatársak. Annak fogadtatása dönthet is a lap jövőjéről, illetve erősen befolyásolhatja profilját, tartalmi-formai attribútumait. Az első szám, különösen az új koncepciót meghirdető lapoknál, mindig kísérlet is, szakmai-anyagi kockázatvállalás. A bátor, előítéletektől mentes, lázadó, a kezdők hitétől vezérelt fiatal emberek jellemzője az olyan tett, mint Ludvigh Kálmáné és *Próder Lászlóé* volt a századelőn, fokozott társadalmi-gazdasági függőségben a Dunántúl e meglehetősen konzervatív kisvárosában.

A Modern Dunántúl első száma még nem közöl előzetes tartalomjegyzéket az olvasói tájékozódás megkönnyítésére, ám rovatai kellően elkülönülnek. A társadalmi hetilap rovatainak élén a *Szépirodalom* áll.³ *Diego: Az én nászom* című verse indítja az irodalmi művek sorát. A vers a modern líra tipikus alkotása, szimbolista képek tobzódása. Sejtelmes erotikája mintegy előhangolja a verset követő *Nagy Lajos*-novellát. *A csukott ajtó* című novella ügyvédírnoka könyvélménye hatására múltja elérhetetlen asszonyát idézi, majd a kívánt jövőt, leányszerelmet kísérti meg álmában. Nagy Lajos alapvetően realista stílusa a szelíd iróniát sem nélkülözi. Írása ma is emberközelségben van. A pesti barát, az ugyancsak lapszerkesztő Hangay Sándor kiadás alatt levő kötetéből két verset mutatott be a lap. Aztán az európai modern prózából válogatva ismét novellát közölt, *Fred Fokler: A virágáros lányka* című novelláját veszprémi fordító, *Fózy Gyula* tolmácsolásában. A színház bővületében élő tizenhat éves lányka történetére rimel *Ribó Zoltán* veszprémi fiatalember verse, a *Parfum d' Amour* a keserűdes szerelemről. Majd részleteket hoztak a Modern Könyvtár sorozatban frissen megjelent Kosztolányi-kötetből, *A szegény kisgyermek panaszaiból*. Válogatásuk ugyancsak időtállóan bizonyult: a Modern Dunántúlban Kosztolányitól közölt versek, mint a *Már néha gondolkodok a szerelemre* és a *Mostan színes tintákról álmodom* kezdősorúak klasszikusak, nemzeti poézisünk ritka becsú darabjai.

A lap második rovata a *Krónika* címet kapta.⁴ Azonban tartalma jóval több a címből vélhetőnél. A Modern Dunántúl szerkesztői és külső munkatársai nem csupán tényszerűen ismertették az eseményeket, a régióknak közvéleményét foglalkoztató eseteket, hanem erős társadalomkritikát gyakoroltak a jobbítás szándékával, a változtatás igényével. A szerkesztők maguk is érezték, hogy magyarázat kívánkozik ezen rovatuk elé. Feltehetőleg *Próder* írta az Y betűjellel szignált bevezetőt. Ebben kifejtette: hetilapként nem az „utóla-

gos újságot” tekintik feladatuknak, hanem azoknak a híreknek a kiemelését, amelyekhez szociális tanulság fűzhető s az elemzéssel az olvasó számára a „helyes életfelfogás szempontjait” nyújthatják. A rovat első cikkéhez mottót kényszerült előlegezni az „o” betűjelet használó szerző, Diego, azaz maga Ludvig: *„Nem támadni, de segíteni vágyom. Nem harcot, de megértést keresek.”* Álláspontjának illetően előrevetítése nem véletlen, mert a megye érdeklődését kiváltó eset, egy fiatal tanítónő Bródy darabjába illő vagy azt meghaladó kálváriája kapcsán vetette papírra véleményét s tárta az olvasók elé. Igazságszolgáltató szándékkal marasztalta el az ügyben illetékes egyházi tanfelügyelő méltatlan eljárását, túlkapását. A nyilvánosság erejében bízva fordult a szerző a méltóságos úrhoz, hogy felébressze „közismert humanizmusát és tiszta látását a dolgok magasabb szempontból való szemlélésére.” Tehát nem eleve egyházellenes Ludvig, erre utalnak cikkének befejező mondatai: *„Mi nekünk egyéni érdekeink ez ügyben nincsenek, de programunkhoz az utolsó betűig ragaszkodunk s ha kell, késhegyig menő harcot kezdünk, a Dunántúl, vagy ha kell, az egész ország közvéleménye előtt minden ügyben az igazságért.”* Utolsó mondata figyelmeztetés: *„Vigyázzanak tehát azok, kik szeretnek suba alatt paktálni.”*

A Veszprém megyei krónikahírt egy nagykanizsai és egy kaposvári tudósítás követi. A „w” betűjelű tudósító Nagykanizsa társadalmi-gazdasági-kulturális stagnálása okait vizsgálja, féltve a város jövőjét. A „d” betűjelű szerző Kaposvár fejlett atlétikai életéről számol be és felhívja a figyelmet a középiskolai tornatanítás színvonala emelésének szükségességére. Majd ismét veszprémi ügyet boncolgatnak.

Egy helyi polgár királyi kitüntetésének jogosságát kérdőjelezi meg „Y”. Rothauser Lipót lisztkereskedőt aranyéremkeresztrel tüntette ki az uralkodó a „játékonyság és emberszeretet körül szerzett érdemeiért”. A cikkíró alaposan érdeklődött a kitüntetett személye felől és megbizonyosodott arról, hogy Rothauser úr érdemtelenül részesült a kitüntetésben, mert *„életében játékonyságra nem áldozott soha egy fillért ... munkáját, idejét az emberszeretet oltárán nem fecsérelte soha.”* Viszont sokakat ismer a városban, akik játékos intézményekben munkálkodnak s kitüntetésre valóban méltók. Őket név szerint sorolja és a névtelenül említettekre is ráismerünk ma is. Nem haragja diktálta Rothauser úrhoz intézett mondanóját: *„Az ünnepelt férfiúhoz, a ki most zsinórt varrat a szalonkabátjára, van egy szózatunk: Kérem, Rothauser úr, ne engedje, hogy magából ilyen figurát csináljanak! Igaz, hogy eddig nem volt játékos soha, de akármilyen nehéz kereszt is önnök ez a kereszt, mutassa meg, hogy súlya alatt nem roskad össze, nyissa ki a bugyellárisát, tegyen valami okos célra valami nagy alapítványt és korrigálja vele ezt a királyi kegyet, a mely mindmostig méltatlanul esett önrre.”*

A komoly témájú és hangvételi írás után a Modern Dunántúl vidám, élcelődő hangú tudósítást közölt az almádi Szent István napi játékonysági népünnepélyről. A lap nem feledekezett meg Hornig Károly születésnapjáról sem.

E néhány köszöntő sort azért idézzük most, mert jellemzi az ifjú szerkesztők biztos értékítéletét, emberismeretét, stílusbeli egyszerűségét, tisztaságát: *„Báró Hornig Károly veszprémi megyéspüspök betöltötte hetvenedik életévét. Nemcsak a katolikusoknak, de mindazok ünnepe ez, kik őt örömmel látták a királynét koronázó püspöki székben. Felesleges tán az üdvözlések nagy kertjébe a mi szerény virágunkat is berejteni, de szükségét érezzük érzéseink kifejezésének, mikor olyan ember üdvözléséről van szó, kinek vallási és politikai bölcsessége, a közélet terén való szereplése, saját egyháza erősödésén kívül a felekezetek békéjét is biztosította.”* Egyházi személyiségről irtak elismerően, ismét bizonyítva: antiklerikalizmusuk csak indokolt esetben jelentkezik.

A Krónika rovat cikkeinek – pontosabban: glosszáinak – sorát két Zala megyei hír és annak tanulságai zárták a marhavészről és az Amerikába való kivándorlás magyar parasztokra gyakorolt negatív hatásáról.

A mai olvasó számára talán szokatlan, hogy a Modern Dunántúlban a Szépirodalom és a Krónika rovat után a *Pedagógia* jelentkezik önállóan.⁵ Ha visszagondolunk a lap programadó cikkeire, érthetővé válik, miért kapott kiemelt helyet a pedagógia: a modern élet, a

modern kultúra kifejlesztésében, terjesztésében játszott fontos szerepe okán. A lap első számában a Pedagógiai rovatban mindössze egyetlen cikk jelent meg. Ez is átvétel egy Bécsben kiadott folyóiratból, a Monatshefte für Pädagogik und Schulpolitik-ból. *Philipp Frey Sexuális kérdés az iskolában* című tanulmányát „-o-” vagyis Ludvig fordította nyelvéinkre.

A közlést a szerkesztők előljáróban kifejtett kettős célja külön indokolta: a cikkben feltett kérdésekre adott válaszok alapján össze kívánták hasonlítani a két szomszédos ország gyermekeinek véleményét és ennek eredményéből következtetni a két ország tanítószátságának műveltségére. A statisztika hiteltelenség és a felvetett kérdéskör tisztázása érdekében az olvasók szíves közreműködését kérték. A tanulmány a korabeli Európa, benne Magyarország egyik tabutémájának, illetve kényes témájának taglalata. Frey az iskolai nemi nevelést az orvosok és tanárok közös munkájának tartotta. Három kérdést fogalmazott meg, hogy felmérést készíthessen. Ezekre várták a választ a Modern Dunántúl olvasóitól is. A kérdéseket citálnunk kell, így is éreztetve a szerkesztők merészségét a századeleji Veszprémben s hogy érthessük a dühödtt sajtóvisszhang kiváltó okait: „1. Hogy elégítheti ki a tanító vagy tanítónő a gyermek kívánságát, ha felbredt benne a «születés-talánya» iránti érdeklődés? 2. Melyik eszközt tekinthetjük a legjobb védelemnek az onania ellen? feltéve, hogy az illető népkisiskolai vagy polgári iskolai tanuló még nem eléggé érejt szociálhygieniai ideákra. Az önfertőzés következményeitől való túlságos óvatst előre vissza kell utasítanunk, mert ideges gyermekeknél a lelki aggodalom még károsabb lehet, mint maga az önfertőzés. 3. Milyen lehetőség egy egész osztályt és egyeseket, munka, játék vagy sport révén a nemi élet veszélyeitől megőrizni?” Frey tanulmánya a megoldandó társadalmi, nevelési és mentálhigiénés problémák tömegét vetette fel, néhol szinte sokkolóan. A téma, úgy látszik, nem vesztett vagy alig vesztett aktualitásából napjainkban és az írás kissé „avult” stílusán sem mosolyoghatunk igazán...

A lapban közös rovatban foglalkoznak a művészet és színjáték dunántúli helyzetével.⁶ A vidéki művészi ízlésről kirokit írtak a szerkesztők *Holló Géza* pesti szerzővel. A vidéki művészi ízlés típusait elemző írása keserűre kerekedett. Kritizálni kényszerült a főként nagyvárosból frissiben hazakerülő ifjú moderneket is, akik „természetszerűleg lenéznek mindent, a mi vidéki, a mi régi, főleg a mi nem divatos és noch nie dagewesen”. A Modern Dunántúl ifjú, a fővárosból nemrégiben hazaköltözött szerkesztői bizonyára egyetértettek ezzel a sommás megállapítással, bírálattal, ha közölték lapjukban s nem érezték magukra vonatkozóknak. *Holló Géza* a vidéki művészi ízlésről valójában nem krokiszinten érkeztetve leírja, hogy „ez a szó «vidék» nem is annyira a szélességi fokot jelöli, a hol valaki lakik, mint inkább a kulturális nivót, a min áll. Kultúra pedig – édes istenem – de kevés adatott minékünk! Azt nem lehet megtanulni, se könyvesboltban venni, se lapokból kiböngészni, az nem az elolvasott, bemagolt és vakon elfogadott klasszikusokból vagy modern íróból csöpög az emberbe mint a nürnbergi tölcseren a bölcsesség, hanem az egyéni élményekből saját megfigyelésekből, saját ítéletekből szűrődik le. A ki nyitott szemmel figyeli az életet, a természetet, a saját bensejét, a ki jelszavak béklyóit lerázva önálló ítélőképességgel benső elmélyedéssel tud belemerülni a művészi alkotásokba, annak az ízlése nem lesz vidéki, hanem egyéni és kultúr ízlés. Természetesen mint minden, ez sem születik készen az emberrel, hanem folyton fejlődik, föltéve, hogy megvannak a fejlődéshez szükséges tényezők. Ezekhez a tényezőkhöz az előbb említettek kivül még hozzátartozik a mások eredményeinek tudomásul vétele is a saját kritikánk mérlegén mérve. „Holló szemléletének megfelelően a rovatban két tehetséges, öntörvényű ifjú művészre hívják fel a figyelmet: Mihály Lili grafikusra, a „hangulatrajzok finomlelkű művésznőjére” és *Aiglon-ra* (*Sassy Attilára*), a „modern fiatal képírók egyik legértékesebb, egyben legbizarrabb tagjára” *Ópi-um álmok* című munkájának megjelenése apropóján. Sassy nyilván Ludvigék baráti köréhez tartozott, mivel könyvét a Modern Dunántúl kiadóhivatala útján rendelhetették meg. A nagykanizsai őszi színházi idény megnyitásáról és annak programjáról a pécsi Nemzeti Színház igazgatója értesítette a lapot. Hírt adtak a veszprémi őszi színházi idény kezdetéről is a győri színészek ismételt színvonalas szereplésének és nívós repertoárjának remé-

nyében. Zárásként a Kelet Népe egyik cikkét, *A színészromantika alkonya* című írást vették át. *Gömöri Jenő* a hazai vándorszínészet múltjáról és századeleji helyzetéről, funkciójáról fejtette ki véleményét. Ítélete súlyos: a vándorszínészek vándorlását be kellene szüntetni és „kulturálatlan működésüket maj formájában megakasztani.”

A következő, a *Szemle* rovatban⁷ ismét előkerül Gömöri Jenő neve a Modern Könyvtár című új sorozat szerkesztőjeként. A lap örömmel köszönti Gömöriék vállalkozását a kultúra országos terjesztésére.⁸ Kiemelik, hogy a tervezett sorozat „népszerűsítő tendenciájánál és feltűnő olcsóságánál fogva egy irodalmi és kulturális megújodást jelent minálunk, különösen a tömegek szempontjából.” Dicsérik a Könyvtár európai színvonalát s felsorolják munkatársait. Közöttük Kosztolányi Dezső nevét követően felfedezzük a Modern Dunántúl egyik szerkesztőjének, ifj. Ludvigh Kálmánnak (Diegonak) a nevét is.

A lap utolsó, *Táviratok* című rovata⁹ akár el is maradhatott volna. Augusztusvégi híreket hozott régióinkból: Veszprémből, Pápáról és Pestről. Olyanokat és olyan formában, mint a napilapok. Csak kettőhöz fűztek zárójeles megjegyzést. *Fauszt Elek* veszprémi pénzügygazdától székfoglaló beszéde alkalmával üdvözölték a szerkesztők, „mint a haladó álláspont képviselőjét”. A Veszprémben fellépő koleragyanú kapcsán pedig az egyik mézár-szék előtti rendszeres szennyvízkiöntésre hívták fel a hatóság figyelmét. A rovat egyetlen hosszabb „távirata” a dunántúli polgári és felső népiskolák új iskolalátogatóinak miniszteri megbízatásáról számol be névsort is közölve.

A Modern Dunántúl első számát *hirdetések* zárják. Német nyelven olvashatjuk a Pedagógia rovatban tanulmánnyal szerepelt bécsi lap, a *Monatshefte für Pädagogik und Schulpolitik* megrendelői felhívását s alatta az *Abeles Miksa özv. és fia*, az asbest-cement palagyár Veszprém megyei képviselőjének reklámszövegét. A hetilap hátsó oldalán 1910. szeptember 3-án *Rosenberg Mór* veszprémi kereskedő hirdette „úri-, női-divat-, rövidáru és saját készítményű fehérmemű és kelengye” áruházát.

A VESZPRÉMI LAPOK BÍRÁLATAI AZ ELSŐ SZÁMRÓL

Ludvigh Kálmán és Próder László nem kis izgalommal várhatták a Modern Dunántúl első számának sajtóvisszhangját, mégha annak hatására sem kívántak változtatni hetilapju profilján. Tudjuk, *felkészültek a meg nem értésre, a támadásokra*, mégis arcucsaphatta őket a kritikákból áradó elutasítás, rosszindulat s a helyenként alparinak minősíthető stílus.

A dzsentrilapként megjelenő *Veszprémi Újság* szeptember 11-i számában reflektált a Modern Dunántúlra. Irodalmi rovatában Göbecs aláírással közölte a bírálatot. Már első mondatával bizonyította, hogy számukra nem kívánatos a lap megjelenése, előítéleteik vannak vele szemben, s eleve elítélik a modern irányzatot, amely szerintük „tévhitben gyökerezik”. A lap borítójáról is csupán így vélekedett: „sárga borítékos”, észre sem vette annak finom grafikáját. Bár a szerző legjobb indulatát hangsúlyozta kritikája kialakításában, értetlenségről, sőt kifejezett rosszindulatról tanúskodnak sorai. Azt állítja, hogy az egész modern iskola a „tudatlanság palástolása, helyesebben: joggal való fölruházása végett keletkezett”. Mint írja, a Modern D-ban ezért „*olvasunk olyan költeményeket s elbeszéléseket, amelyeket csakis az jogosít a lap nyomdafestékjére, hogy értelmetlenek és érthetetlenek*”. Ugyancsak a tudatlanságból eredezteti a „szavakban rejtlő pervezitást”, ami alatt nem csupán nemi pervezitást ért, bár megjegyzi, hogy az a legtöbb bennük. Elítéli *Mihály Lili Éjbe néző* című „meztelenséget palástoló” rajzát és beleköt a művésznőről megjelentetett ismeretű cikkbe, érthetlenséggel vádolva azt. Kegyelemdöfésének tárgya a Pedagógia rovat tanulmánya:

„*Hanem azt már tudjuk, hogy a «Sexuális kérdés az iskolában» c. cikk, s annak végén 3 pontokban (többször írjuk, legyünk egy kicsit modernek) feltett kérdések a Btk. 248. §-ában ütköznek, s*

*mint ilyenek nem alkalmasak arra, hogy egy előzetes előfizetési tvvel terjesztett s családi asztalra kerülő társadalom-szépirodalmi lapban foglaljanak helyet. Hiszen még a csupán e kérdéssel foglalkozó tudományos művek is zárt borítékban küldetnek szét a szakértő orvosoknak. Ezt mindenkinek be kell látnia, még ha hosszú is a haja. Aki nem tudja belátni, annak a hideggyógyintézet a legjobb otthon. Aki pedig nem akarja belátni, annak is hideggyógyintézet való – víz nélkül.*¹⁰

A város legtekintélyesebb lapja, a klerikális beállítottságú *Veszprémi Hírlap* is e napon hozta kritikáját a *Modern Dunántúl* első számáról. Szerzője a „Figyelő” megjelölés mögé rejtőzött, ő sem vállalta saját nevét. Valószínűleg *Luttor Ferenc* teológiai tanár munkája a terjedelmes, megsemmisítő erejű cikk. Hiába ismeri el bevezetőjében a „művészi szecesz-szió jogosultságát... *Ady bizonyos érdemeit*”, valamint „bizonyos jogtanok újjászervezőinek érdemeit”, elismerését megvonja, amint ezek az újító törekvések „évezredek, sőt évszázadok tiszteletével igazolt szent hagyományokat” kezdenek sérteni, jelesül a kereszténység hirdette eszméket és tanokat. S hiába közli, hogy jóakarattal vette kézbe a *Modern Dunántúlt*, bírálata alapján nem hihetünk neki. Csalódottan írja, hogy a lapban nem kapott mást, mint „pornográfiát és finomított Népszavát”. *Luttor* is erkölcstelennek ítéli a Szépirodalom rovatban megjelent verseket és novellákat. Haragját *Zigány Zoltán* szociológiai-publicisztikai programadó cikkére összpontosítja.

Céljának megfelelően idéz a tanulmányból, hogy végül megállapíthassa: „... a *Modern Dunántúl* kilógatta a lólábat, kimutatta a fogafehéjét. Neki a keresztény kath. erkölcstan ámitás.” Kritikáját, a rágalmak hadát így összegzi: ... *kimondom, hogy ez a lap veszedelmes, ezt a lapot (ha így folytatja) tisztességes családok nem tarthatják, ezt a lapot jó keresztények nem tárogathatják, 1., mert szabadgondolkodó, szociáldemokrata, vallástalan és erkölcstelen tanokat hirdet, 2., mert némely közleményei sértik a közszemérmét és igen közel állnak a pornográfiához. 3., mert éppen ezek miatt nem tartom jogosultnak arra, hogy azt hirdesse, hogy a kultúra terjesztője akar lenni.*” *Luttor* kijelenti, nemcsak a saját, hanem a papság véleményét is megfogalmazta, amely egyezik a művelt hölgyek és urak állásfoglalásával, azokéval, „akik éppen nem mondhatók bigottnak.” Végül teljességgel szembefordul a *Modern Dunántúllal*, a hetilap koncepciójával: „*tiltakozunk az ellen, hogy ezt az álkultúrát nekünk hirdesse és ennek az álkultúrának dunántúli központjává Veszprémet tegye.*”¹¹

Hat nappal később a *Népakarat* című veszprémi lap még megsemmisítőbb kritikát közölt a *Modern Dunántúlról*. E magát függetlennek hirdető hetilap, amely a „kereskedők, iparosok és földművelők érdekeit felölélő társadalmi és közgazdasági lap”-ként jelent meg, útszéli hangneméről s gyakori sajtópereiről volt hírhedt a városban. A lapot szinte teljes egészében a szerkesztő, *Takács Szilveszter* írta. A *Népakarat* fejlécén olvasható két jelszó (Győzzön az igazság! Mindent a népért!) „szellemében” *Dorong* név mögé rejtve gyakorolt bírálatot a *Modern Dunántúlról*. Gúny, megvetés árad minden sorából. A lap borítójáról így ír: „*Igazán művészi a címlet, hol egy elernyedt izomzatú lajhár-körmű alak a hárfa húrjait pengeti. Ez igen találó. Előre elárulni látszik, hogy a folyóirat belsejében is elernyedt izomzatú, beteg idegrendszerű hangások pengetik a hárfa húrjait.*” A tartalomról ékként vélekedett: „*Egy-két cikket leszámítva, van abban minden, csak az nincs, amit vártunk. Maga az egész folyóirat nem egyéb az erkölcstelenség posványába való fetrengésnél...*”

A legjobb akarattal sem tudjuk elhinni L. *Diego* beköszöntőjében foglalt ama kijelentést, „*a mi szemünk tükrében is a Bakony kékje csillámlik, minket is a Bakony szült és somogyi halmoz, zalai emberek eszejárása szabja a mi eszünk kerekét. Nem tudjuk elhinni pedig azért, mert még a Bakony hírhedt betyárjainak sem jutott eszükbe nászjélükön kilencz meztelen asszonyt tánczoltatni, kék ködöt pedig éjjel sohasem láttak.*” *Ludvig*h versére utalt ez utóbbi mondat, a szokott realizmust számonkérve tőle.

Az ifjú szerkesztőket, a hetilapot valósággal ledorongoló *Takács* már nem is erkölcstelenséggel, pornográfiával, hanem pervezitással vádol: „*A folyóirat a pervezítés lerakódó helye. A legegészségesebb em-*

ber gyomra is kell hogy felkavarodjon, mikor azokat a dísznóságokat olvassa, melyek a Modern Dunántúl-ban le vannak rakva. A M. D. erkölcsi haladásról beszél előfizetési felhívásában, s mindjárt az első számban kiérdemesült perdita alakokat szerepeltet és személyesít meg közleményeiben. Egyes novellák pedig teljesen azt a meggyőződést keltik bennünk, hogy kéjsóvár nebulók beszélnek el az ismert fővárosi lepkékkel lefolyt kalandjaikat, mikor kevés volt az öreg pénz, s koronára, meg a kapupénz elengedésére kellett alkuadni." Nagy Lajos és Fred Fokler novelláit minősítette e formában „Dorong”. Recenziójának utolsó sorai azonban az ő értéktételét minősítik: „Egyelőre ennyit a Modern Dunántúlról. Olvasó közönsége is bőven fog akadni az Örömtanyák nymphái között, de a Bakony, Zala, és Somogy tisztas erkölcsű családjai asztalára sohasem kerül.”¹²

A város további két lapja, a liberális Veszprémi Napló és a Veszprémvármegye tartózkodtak mindenféle vélemény-nyilvánítástól. A Veszprémi Napló később sem vett tudomást a Modern Dunántúlról, illetőleg hivatalosan nem foglalkozott vele. A Veszprémvármegye későbbi híradásai korrektek, nem láttak ellenséget a lapban, kritikájuk sem fajult rágalmazással és személyeskedéssel.

A Modern Dunántúl első számáról megjelent veszprémi sajtóvisszhang alapján megállapíthatjuk, hogy az olvasó közönség élénk érdeklődéssel várta az új hetilap megindulását, amely aztán más-ságával, szokatlan tartalmával szinte berobbant a megye sajtójába s heves ellenállást, helyenként dühödöt, mai felfogásunk szerint is igazságtalan reakciókat váltott ki. A lap folytatásához, a modern újságírói koncepció teljes megvalósításához pedig elmaradt a hivatalos biztatás. De talán nem is vártak rá az ifjú szerkesztők...

JEGYZETEK

1. A Modern Dunántúl később megjelent számait tekintve a legterjedelmesebb szám lett az első. A végül nyomdából kikerült 12 – valójában 10 – szám össz. lapszáma: 191.
2. Lásd: Népakarat, 1910. szeptember 17. 5. p.; Veszprémi Újság, 1910. szeptember 11. 6. p.; Veszprémi Hírlap, 1910. szeptember 11.
3. Modern Dunántúl, 1910. szeptember 3. 7–23. p.
4. U.o. 25–30. p.
5. U.o. 31–36. p.
6. U.o. 37–42. p.
7. Ez a rovat mindössze egy oldalon jelent meg: 43. p.
8. Meg kell jegyeznünk, hogy a Veszprémvármegye is elismerően írt a Modern Könyvtárról. Veszprémvármegye, 1910. augusztus 28. 5. p. és október 30. 6. p.
9. Modern Dunántúl, 1910. szeptember 3. 47. p.
10. Veszprémi Újság, 1910. szeptember 11. 6. p. Irodalom rovat.
11. Veszprémi Hírlap, 1910. szeptember 11. Figyelő: Modern Dunántúl. Idézi: Éri, 1965. 156. p.
12. Népakarat, 1910. szeptember 17. 5–6. p. Modern Dunántúl.

A Veszprémi Kötő és Szövőgyár Részvénytársaság története (II.)

A nagybankok hálójában (1920–1931)

LAKÓ ISTVÁN

A KÉT világháború között a leggyorsabban fejlődő iparág a textilipar volt. Amíg a trianoni békeszerződésben összezsugorított országhatárok több iparágban válságot okoztak, a textiliparnak kedveztek. Az önálló vámterület kialakulásával a hazai tőke megszabadult a monarchiabeli osztrák és cseh versenytársaitól és elérkezettnek látták az időt, hogy a textilipart alkalmassá tegyék a belföldi igények kielégítésére. Elképzelésüket a kormányzat is messzemenően támogatta. Már az 1920-as évek elején 43 új gyáralapításra és 14 jelentős üzembővítésre került sor.²⁵

Óváriék a legnagyobb erőfeszítések árán sem tudták a kötőgyárat önjerejükből beindítani. A fokozódó infláció, a munkanélküliség, az anyagihiányok következtében beálló drágulási folyamat nem ösztönözte az embereket a takarékosagra. Így a veszprémi pénzügyi körök betétállománya is erősen megcsappant. Forgótőkét tehát az igazgatóság helyileg nem tudott biztosítani, kölcsön iránti kérelmüket pedig minden fórumon elutasították. A gyáralapítások lázas időszakában egy tőkés csoport érdeklődését felkeltette a viszonylag modern technikával felszerelt veszprémi gyár és RÓZSA PÁLlal az élen vállalták, hogy a termelést megindítják. 1920 tavaszán újra üzemelt a gyár, de ezért komoly árat kellett fizetni a helyi tőkéseknek. Az egyezmény értelmében a „*Veszprémi Takarékpénztár a maga érdekelt-ségét, amelyet a részvények nagyobb felével biztosított, átadta a hazai kötő- és szövőipar több neves képviselőjének nagyjából Rózsa Pálnak, aki... a gyárat bér munkáltatásra szerződésileg átvette.*”²⁶ Nincs adatunk arról, hogy a gyárat addig finanszírozó Veszprémi Takarékpénztár részvényei közül mennyit adott át Rózsáéknak, de tény, hogy a pénzügyi befolyása megszűnt. Bankszakemberei, még a nagynevű Óvári is távozni kényszerültek az igazgatóságból. Hirschfeld Béla is kivonta tőkéjét a vállalkozásból és a Faipar Rt. részvényeibe fektette. Egyébként a tisztagú igazgatóságban csak négy veszprémi: Suly László, Benacsek Béla, Gunst Ignác és Róseberg Mór tudta megtartani tagságát egyre csökkenő befolyással.²⁷ Mindez csak kezdetét jelentette annak a folyamatnak, amelynek során a helyi tőkések folyamatosan kiszorultak a hatalomból. Az 1921. évi közgyűlés „nagy horderejű” határozatot hozott. Tízévi szünet után ismét Rédey foglalta el az elnöki széket. Szereplése szimbolikus volt, a döntéseket egészen más erők hozták, jelenlétével csak a kisrészvényeseket akarták megnyugtatni. (Egyébként ez volt Rédey utolsó szereplése, mert rövidesen elhunyt.) A részvényesek ekkor szentesítették a Rózsáékkal kötött szerződést és elfogadták a részvénytőke felemelését 2 millió koronára 14 ezer db új 100 koronás részvény kibocsátásával. Akkoriban 100 papírkorona csak kb. 2 aranykorona értékének felelt meg, s ezért a kisemberek is könnyen hozzájuthattak volna nagyobb számú részvényhez. Ám a pénzmágnásoknak egészen más volt az elképzelésük. Az ELSŐ MAGYAR IPARBANK, amely kölcsönei révén hozzájárult a kötőgyár beindulásához, most benyújtotta a számlát. Felvásárolta az új részvények nagyobbik hányadát, ezzel megszerezte az ellenőrző pakettet, vagyis a gyár feletti ellenőrzés jogát.

Rózsa Pál ügyvezető igazgató egyik kimagasló egyénisége volt a magyar textiliparnak. Kitűnő kereskedő, széles látókörű pénzügyi szakember lévén, felhasználva a kötszövő iparban szerzett jártasságát is, rövid idő alatt felvirágoztatta a veszprémi gyárat. Legelső teendői közé tartozott a termelés és ezzel szoros összefüggésben a gyár bővítése. Ennek érdekében bérbe vette a város tanácsától a gyár közelében lévő úgynevezett „lovarda” épületet (az 1930-as évektől Levente Otthonként működött, 1945-ben bombatalálat érte) évi 10 q búza bérleti díjért. A város vezetői már 1920 decemberében tudták, hogy a gyárvezetés kicsúszott a helyi tőkés kezéből, ezért garanciát kértek a részvénytársaságtól, hogy a vállalatot Veszprémből nem telepítik át. Biztosítékus a bérleti szerződésben kikötötték, ha mégis sor kerülne ilyen intézkedésre, az Rt. köteles 100 ezer korona bírságot fizetni.²⁸ Rózsa azt is felismerte, hogy ilyen volumenű gyárnak feltétlen szüksége van műszaki szakemberre, ezért gépészmérnököket szerződtetett UNGÁR JENŐ személyében. A fiatal mérnök rövidesen a vezetésben is részt vállalt műszaki igazgatóként. Művezetőnek KARDOS MIHÁLYt hozatta Veszprémbe, aki már hírnevet szerzett a kötszövő iparban. 1921-ben megkezdődött a gyár bővítése. Az új bérleménybe helyezték át a festő, szárító, javító és csomagoló részleget, a felszabaduló helyekre új kötőgépeket állítottak be, a munkahelyeket tágasabbá tették. A gyár termelte villanyt és gőzt is átvezették az új épületbe.²⁹ Az átszervezés nem okozott termelés kiesést, mert a gyár évi kapacitását elérve 150 ezer tucat harisnyát gyártott. Jelentős mennyiséget exportált Ausztriába, Romániába, Jugoszláviába, Bulgáriába és Törökországba. Versenyképességét nemcsak termékei minőségével, hanem olcsóságával érte el, amit az inflációs minimális reálberek biztosítottak. A gyár elsőrendű pamut, flór, cérna női-férfi és gyermekharisnyáinak, valamint kommersz áruinak ízléses és bő választéka az 1920-as évek budapesti Áruminta-vásárain is osztatlan elismerést arattak.³⁰

Komoly veszély fenyegette a gyárat 1921 őszén. A gyár hátsó épületének padlása ismeretlen okból kigyulladt és félfő volt, hogy a tűz átterjed a pamutbálákra. Szerencsére a közelben tartózkodó gimnazisták és egy szakasz katona az időközben megérkezett tűzoltókkal fél óra alatt lokalizálták a tüzet.³¹ A gyors beavatkozás eredményeként nagyobb kár nem keletkezett.

Az inflációs időszakban minden évet aktív mérleggel zárt a gyár. A nyereség nagy részét azonban lefölelték a nagybankok, az igazgatóság és a főtisztviselők. Így azután 1922-ben 6, 1923-ban 20, 1924-ben pedig 50 korona osztalékot fizettek részvényenként, ami a pénzromlás miatt vajmi keveset ért. Ezekben az években teljes termelőképeséssel dolgozott a gyár, termelése meghaladta az évi 150 ezer tucatot, munkáslétszáma pedig a 300 főt.³² Sőt, időszakonként olyan kedvezően alakult a konjunktúra, hogy még hirdetéssel és csábítással sem tudták az optimális munkáskezet biztosítani.

1923-ban az Iparbank fuzionált a MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK-kal, s ezután a legnagyobb magyar pénzintézet lett a veszprémi kötőgyár gazdája. Röviddel az egyesülés után 1923 decemberében a Hitelbank kérésére, de inkább utasítására az igazgatóság rendkívüli közgyűlést hívott egybe. Azzal az indoklással, hogy a vállalat alaptőkéje nem felel meg a pénz- és hitelviszonyoknak, javasolták annak felemelését 2 millióról 10 millió koronára. A kibocsátási tervzet már tükrözte a nem mindennapi bankspekulációt. A 80 ezer 100 koronás új részvényekből 20 ezret a régi részvényeseknek ajánlottak fel úgy, hogy minden régi részvény egy darab új részvény átvételére jogosít 1250 koronás árfolyamon. A részvényeseknek fel nem ajánlott 60 ezer részvény szabadkézből történő értékesítésére az igazgatóság felhatalmazást kapott.³³ Számszerűleg nem tudjuk, hogy a spekuláció folytán a Hitelbank és a többi tőkés csoport, elsősorban a Magyar Pamutipar Rt. mennyi részvényt vásárolt fel és mennyiért, de tény, hogy jóval többet, mint amennyi a kötőgyár ellenőrzéséhez szükségesnek mutatkozott. Tehették ezt azért is, mert egy részvény árfolyama – ha egyáltalán megfizették az 1250 koronát –, egy pipereszappan árának felelt meg. Megtörtént tehát a veszprémi részvénytársaság végleges kiárusítása. A helyi

tőkésék még csak tiltakozni sem próbáltak, ellenkezőleg, örültek, hogy a leghatalmasabb magyar pénzüzet nyújt „segítő jobbot” gyáruknak. Az már jelentéktelen eseménynek számított, hogy a részvények névértékét a befolyó „felpénzekből” 1000 koronára emelték fel.

A közgyűlés után került az igazgatóságba többek között KERTÉSZ PÁL, a Hitelbank ipari osztályának helyettes vezetője, van den EYNDE HECTOR holland származású tőkés, dr. HEDRY ALADÁR közjegyző – mindkettő a Hitelbank szakembere –, és szurdai SZURDAY RÓBERT.³⁴ Az utóbbi rövid jellemzést kíván. Szurday a magyar textilipar egyik legismertebb figurája. A Magyar Pamutipar Rt. vezérigazgatója, s vagy két tucat részvénytársaság igazgatósági tagja. Minden komolyabb textilgyárban érdekltségei révén befejezte magát, ezáltal lehetővé tette cégének a biztos piacot. Kormányfőtanácsosként javasolataival számottevően befolyásolta a textiliparral kapcsolatos országos döntéseket. A Hitelbank is felhasználta képességeit, több évtizeden át textilreferensként működött a pénzüzetnél.³⁵ Személye meghatározó jellegű volt a veszprémi kötőgyár további sorsára. Az említett közgyűlést követően a Hitelbank „tanácsára” az igazgatóság elhatározta, hogy Budapesten az Arany János utca 29. szám alatt központi irodát nyit.³⁶ „Véletlenül” ebben az épületben székelt az 1921-ben Óbudán alapított COLUMBIA TEXTILIPAR RT igazgatósága is. Ez a gyár kizárólag mintás finomharisnya gyártására rendezkedett be, ennek ellenére a két gyár szorosabb kapcsolata már ebben az időben elkezdődött. A budapesti iroda felállításával a bérelszámolás kivételével az összes adminisztráció, és ami ennél is fontosabb, az üzletkötések is a fővárosban történtek. Cégvezetőnek KLEIN LAJOST szerződtette a vállalat. A Hitelbank ezzel a lépéssel elérte, hogy helyből ellenőrizhette a kötőgyár üzletmenetét.

Egyre kellemetlenebbé vált a gazdálkodás számára a szédületes méreteket öltő infláció. Jellemzésül 1921 júniusában 1 aranykorona 50,7, 1924 májusában már 18,4 ezer papírkoronát ért. A pénzromlásban a kormányzati szervek vitték a prímet. A kibocsátott bankjegyek mind nagyobb hányadát (1921-ben 10%-át, 1922-ben már 50%-át, 1924-ben pedig 65%-át) a nagybankoknak nyújtott hitelek képezték. Ezt a hatalmas pénzmennyiséget a bankok a nagyiparnak és a nagybirtoknoknak adták kölcsönként, mégpedig valorizálatlan formában. Ilyen feltételek mellett azok a tőkés csoportok, akik gyakran és nagyobb összegű kölcsönhöz jutottak, hatalmas profitot vágtak zsebre. A fékevesztett infláció azonban 1924-ben már államszűkülettel fenyegetett, ezért sürgős pénzügyi szanálásra került sor. Stabilizációs kölcsönökkel 1924 júniusában sikerült a pénzromlást megállítani, megszületett az új valuta, a pengő.³⁷ Az átszámítási kulcs szerint 12 500 papírkorona ért 1 pengőt. (Az új bankjegyek és érmék azonban csak 1927-ben kerültek forgalomba.)

Pénzügyminiszteri utasításra a társas cégeknek az 1925. december 31-i helyzetnek megfelelően el kellett készíteniük az első pengő-mérleget. Ennek kapcsán érdemes összevetni a Veszprémi Kötő és Szövőgyár Rt. utolsó békeévi és az első stabilizációs mérlegszámát. (1 pengő = 1,16 aranykoronával.)³⁸

Vagyon

	1913 ar.k.	1925 P
Készpénz	810	13 800
Telek és épületek	–	129 013
Gépek és berendezések	98 940	527 590
Árukészlet	40 392	234 732
Adósok	52 615	239 303
Vegyések	44 158	–
Veszteség	24 268	–
Összesen:	261 183	1 444 438

Teher

Részvénytőke	100 000	200 000
Tartaléktőke	–	200 000
Ért. csökk. tart.	–	275 905
Elfogadványok	39 194	–
Vegyések	7 305	246
Hitelezők	114 684	448 993
Nyereség	–	19 294
Összesen:	261 183	1 444 438

Szembetűnő, hogy a háborús és inflációs nyereség hatására a részvénytársaság vagyona majdnem ötszörösére emelkedett. Ha a tiszta vagyont (készpénz ingatlanok, gépek, árukészlet) vizsgáljuk meg, kedvezőbb a kép, így a növekedés majdnem hétszeres. Amíg 1913-ban veszteséges évet zártak, tizenkét év elteltével közel félmillió pengő tartaléktőkével rendelkeztek. És mindezek nagyrészt a munkások mérhetetlen kizsákmányolásából származtak.

Még a pengő-mérleg elkészülte előtt jelentős ingatlanvásárlást bonyolított le a részvénytársaság. Ismeretes, hogy a gyár eddig a város bérleményeiben működött. Rózsák a gyárat tovább akarták fejleszteni, előbb azonban a tulajdonjogot akarták rendezni. Evégett az igazgatóság 1925 tavaszán ingatlancsere-ajánlattal fordult a város tanácsához. Ennek értelmében a gyári épületekért cserébe a részvénytársaság a tulajdonában lévő villanytelep melletti 4000 n.öles telket, a Wellner-féle házat és 100 millió korona (8000 pengő) készpénzt ajánlott fel. A csekély értékű telek, a Rákóczi téren lévő földszintes, korszerűtlen lakóház, amelyet a gyár még a háborús profitból vásárolt, valamint a felajánlott készpénz messze elmaradt a gyári épületek értékétől. A városi képviselő-testület tagjai között is sok ellenzője akadt a kedvezőtlen ajánlatnak. A kötőgyár sorsát eldöntő városi közgyűlés nem a szokásos érdektelenség, hanem zsúfolt padsorok mellett zajlott le. A viharos ülésen a hozzászólók többsége az ajánlat elutasítása mellett foglalt állást, mert a városnak ebből komoly kára származnék. Végül is a polgármester érvelése döntött. Kifejtette, hogy a városnak szüksége van a gyárra szociális és pénzügyi szempontból egyaránt. A kötőgyár 1924-ben 1 milliárd korona munkabért fizetett ki és 50 millió korona forgalmi adót utalt át a városnak. A gyár bővítése csak a tulajdonjog birtokában lehetséges és a fejlesztéssel párhuzamosan a munkaslétszám is emelkedni fog. Megnyugtatta a kételkedőket, az adásvételi szerződésbe belefoglalják: „*ha a kötőgyár 1946. december 31-e előtt a gyártelepét Veszprém város területéről máshová helyezné át, a fennmaradó 14 462 aranykorona többletértéket*” (a becsüsök ennyivel értékelték többre a városi ingatlanokat), és ezenfelül még 17 583 aranykorona bírságot is köteles a vállalat megfizetni. Ilyen ráhatás után a közgyűlés 42 : 28 arányban a csereügyletet jóváhagyta.³⁹ A bővítésre három év határidőt kapott a gyár, amit két esetben is meghosszabbítottak. Rózsa Pál valóban szívügyének tekintette az építkezést, amit a szomszédos házak kisajátítása után akart megkezdeni. A közbejött gazdasági és egyéb problémák miatt azonban a gyár bővítés elmaradt.

Az 1926. évi közgyűlés elfogadta a pengő-mérleget és intézkedett a részvények átváltására is. Eszerint öt 1000 koronás részvényt egy darab 10 pengőre cseréltek át.⁴⁰ Ez jóval kedvezőbb volt a hivatalos átszámítási kulcsnál, s a részvényesek jól jártak. De kinek a kezében összpontosultak ekkor már az értékpapírok?

A stabilizáció következtében előállott deflációs időszak nem érezte hatását gyárunknál. Már az 1926-os évet számottevő nyereséggel zárta az üzem. Rózsa a kötőgyárat az ország kötszövő iparának élvonalába emelte. Külföldön is elismerést aratott a veszprémi harisnya. Rózsa eredményes munkásságára a többi harisnyagyárak is felfigyeltek. Előbb a Columbia, majd a békéscsabai Rokka és a gyulai harisnyagyárak választották be igazgatóságukba. Rövidesen bekerült a GYOSZ textilszakosztályának vezetőségébe is. Jogkörét fel-

használva igyekezett a harisnyagyárak közti versenyt csökkenteni. Hatalma teljében 40 éves korában váratlanul ragadta el a halál.⁴¹

LÖBL ÁRMIN, az új igazgató nem bizonyult Rózsa méltó utódjának. A Hitelbank illetékesei szerint „gyártási és üzletpolitikai hibákat követett el”, ezért egy év múltán elbocsájtották. Az, hogy Löbl mennyire hibáztatható a visszaesésért, ma már nehéz megállapítani. Ha követett is el hibákat, a nyereségszökkenés nem írható csak az ő számlájára. 1928-ban ugyanis véget ért a konjunktúra és a textiliparban is túltermelésre panaszkodtak.

„... a standar-harisnyák túlprodukcója lépett fel Magyarországon, a külföldi államok védővámjai miatt kivétel nincs. A nyersanyag 60%-kal, a készáru csak 5–10%-kal emelkedett a megnövekedett verseny miatt.”⁴²

A veszprémi gyárnak az 1920-as évek második felében kimutatott tiszta nyeresége is érzékenyen mutatja a fokozatos gazdasági hanyatlást.⁴³

1925	19 294 P
1926	67 545 P
1927	31 976 P
1928	26 960 P
1929	21 174 P

Hasonlóképpen alakult a helyzet a Hitelbank érdekkörébe tartozó másik két harisnyagyárnál, a Columbiánál és az ELSŐ GYULAI KÖTÖTT ÉS SZÖVÖTT IPARÁRUGYÁR-nál is.

A következő, 1929-es esztendő sem ígért sok biztatót. Ezt húzza alá a veszprémi gyárnak a Hitelbank ipari osztályán készített 1929 első félévi mérleganalízise. A kötőgyár pénzhitele elérte a 723 ezer pengőt, ebből a Hitelbanknak tartozott 411 ezer pengővel. Ehhez járult még a társaság 450 ezer pengő imegnója a banknál a visszszámolt vevőváltók miatt. A kamatterhek súlyosan nyomták a vállalatot, a Hitelbank a negyedévi jutalékon kívül évi 10%-os kamatot számolt. Kiderült az analízisből az is, hogy a gyár 125 ezer pengővel többet gyártott „mint amit ki tudott szállítani”, és csupán 3%-os haszonnal dolgozott. A cég saját tőkéje 690 pengőt tett ki, és a saját és idegen tőke aránya a váltóelszámolási kötelezettségekkel 100 : 222.⁴⁴ Tehát a részvénytársaság vagyonának több, mint duplájával tartozott hitelezőinek. Ilyen kedvezőtlen helyzetben is jutott 4000 pengő a főtisztviselők jutalmazására.

A Hitelbank elégedetlen volt a kötőgyár működésével, pedig a vezetőség igyekezett lépést tartani az igényekkel. Kardos művezető új eljárást dolgozott ki. Közöséges körkötő gépeken olyan bordázott harisnyák gyártását kezdte el, amit korábban csak különleges angol gépeken lehetett előállítani. Találmányát több országban szabadalmaztatta. Rátértek a patent gyermekharisnyák gyártására, amire számottevő kereslet mutatkozott. Ezek csupán enyhítették, de nem oldották meg a gondokat. Hiába jöttek ki új cikkekkel, a kereskedelem egyre tartózkodóbb lett, a gazdasági válság már kopogtatott az ablakon.

Ebben a kritikus helyzetben a Hitelbank drasztikus lépésre szánta el magát. A rugalmasabb vezetés érdekében felfüggesztette a kötőgyár igazgatóságának működését és az irányítást háromtagú végrehajtó bizottságra bízta. A triumvirátus tagjai lettek Szurday, Kertész és a gyár új igazgatója, SALAMON OSZKÁR.⁴⁵ Nem véletlenül került Salamon a gyár élére. Kitűnő textil- és bankszakembernek ismerték. Éveket töltött a Kereskedelmi Banknál, a textilszakmában pedig Rózsahegyen, Késmárkon, majd később a gyulai gyárban cégvezetőként szerzett jártasságot. Kinevezése előtt a Columbia igazgatóságában ténykedett.⁴⁶ A Hitelbank nagy reményeket fűzött személyéhez. Kinevezése után néhány héttel, 1929 novemberében további intézkedések születtek. A konkurencia kiküszöbölése érdekében a Hitelbank igazgatósága megbízta Salamont a Columbia Textilpar Rt. és az Első Gyulai Köttött és Szövött Iparáru gyár igazgatói teendőinek ellátásával is. A M.Á.H.B. még

azt sem tartotta szükségesnek, hogy a vállalatok közgyűlésével a kinevezést jóváhagyassa. Ennek okáról meggyőződhetünk Salamon kinevezési okmányából:

„A vállalatok érdekeinek mélyebben érintő kérdésekben, mint az anyagszükséglet biztosítása, az eladási árszint, a hitelkeret megállapítása, továbbá személyzeti, ügynöki és munkáskérdésekben a vállalatokhoz adminisztrateur délégué minőségben kirendelt Szurday Róbert és Kertész Pál igazgatósági tagokkal egyetértően tartozik eljárni.”⁴⁷

Minek lett volna szükség ezek után közgyűlésre?

Salamon Budapestről az Arany János utcai központi irodából irányította a vállalatokat. Havi fizetését a szerződés 2000 pengő havi fixben állapította meg, amihez a gyulai gyár 1000, a Columbia 600, gyárunk pedig 400 pengővel járult hozzá. Az új igazgatót ezen felül remunerációk (nyereségrészesedés) és ajándékok is megillették. Akkoriban egy szakmunkás havi keresete alig lépte túl a 100 pengőt!

Az 1929 októberi New York-i tőzsdekrach nyomán kialakuló világgazdasági válság hatása Magyarországon már 1929 őszén jelentkezett áresések formájában, azonban a termelés még emelkedett. A mezőgazdaságban tapasztalható árcsökkenések a fizetőképes kereslet apadásával jártak. 1930-ban az ipari termelés mintegy 6%-kal csökkent. Ez a jelenség a textiliparban is érezhetővé vált. A veszprémi gyár nem csökkentette ugyan a termelését, de eladatlan árukészlete 120 ezer pengővel növekedett.

A kötőgyár az 1930-as évet 10 590 pengő veszteséggel zárta, hasonlóan deficites lett a gyulai gyár is. Ezt az alkalmat használta ki a Hitelbank a két vállalat önállóságának megszüntetésére. A kötőgyár az évi rendes közgyűléseit általában májusban szokta megrendezni, de ezúttal már 1931. február 24-én megtartották, mégpedig elsőízben Budapesten, a központi irodában. A gyors lebonyolítás érdekében a Hitelbank még az alapszabályt is megsértette, mert a meghívót és a tárgysorozatot a fenti időpont előtt csak 1 (egy!) nappal jelentette meg a helyi újságokban. Így a veszprémi részvényesek nem tudtak megjelenni a közgyűlésen. Nem is kellett statiszták, a forgatókönyv készen állt. A közgyűlés kimondta: *„Részvénytársaságunk beolvad a Columbia Textilipar Rt-ba akként, hogy társaságunk által kibocsájtott 20 ezer egyenként 10 P-s részvény 1 : 2 névérték arányban átcsereleltetik a beolvasztó társaság 4000 db egyenként 100 P-s részvényére, (társaságunk minden 5 db 10 P-s részvénye fejében 1 db Columbia Rt-i 100 P-s részvény adatván”).⁴⁸*

Ezután Columbia Rt. veszprémi gyára elnevezéssel működött tovább az üzem, de nem sokáig. Március végén megkezdték a termelőeszközök leszerelését, csomagolását és a Hitelbank hivatalosan is bejelentette, a veszprémi gyárat megszünteti. Ez a döntés óriási felháborodást váltott ki városzerte. A klérus helyi sajtója, a Veszprémi Hírlap is szokatlan hangnemben bélyegezte meg a mamutbank elhatározását:

„Nem mondjuk, hogy a Hitelbank jótalanul járt el. Nem. Feltétlen megvan a joga ahhoz, hogy egy üzemet bezárjon, különösen, ha ezáltal nagyobb anyagi előnyökhöz juthat. Hiú ábránd volna – nem vagyunk naivak –, az önző kapitalizmusban, amely csak rideg üzleti szempontot ismer, a szívre apellálni, a kapitalizmus fokozottabb érverését várni és tapogatni akkor, amikor a szegény osztályról van szó. De mégis, Uraim! a szociális szempont teljesen elcsenevészesedett köztünk?”

„Mit jelent az üzembeszüntetés? Kenyér nélküli gyermekek sírását, a töprengő létért küzdő felnőttek könnyeit, lidércnyomásos aggasztó reménytelenségét. Végeredményben fuldokló kétségbeesést, ziháló elégedetlenséget. Mert hiszen Veszprémben nincs még egy hasonló gyár, ipari vállalat, ahol elhelyezkedhetnének.”⁴⁹

Amikor nyilvánvalóvá vált a gyár bezárása, a városi közgyűlés határozatának megfelelően dr. Berky Miklós polgármester, dr. Óvári Ferenc és Suly László volt igazgatósági tagok társaságában felkeresték a Hitelbank illetékeseit *„s minden argumentumot iparkodtak fel-*

használni, hogy a szándéktól elállásra bírják őket." A pénzügyetnél hideg udvariassággal fogadták a küldöttséget, és azzal érveltek, hogy nekik három gyár érdekeit kellett figyelembe venni, s ha a veszprémit nem zárják be, ez veszélyeztette volna a gyulai üzem fenntartását, ahol pedig 600 munkás dolgozik.⁵⁰

A kötőgyár megszüntetését vizsgálva biztosan állíthatjuk, hogy az nem a deficitese év miatt történt. A jólétesültek és bennfentesek már akkor tudni vélték, hogy a veszteség csupán könyvelési manővernek tekinthető. Ha el is fogadjuk a mérleg helyességét, a tízezer pengőt alig meghaladó hiány akkor sem indokolja egy félmillió pengős tartaléktökével rendelkező vállalat bezárását. Az igazságot Szurday mondta ki a gyulai gyár fúziós közgyűlésén:

„A mai gazdasági helyzetben... az egyetlen kivetető utat a rokonszakhajú vállalatok legszorosabb együttműködésében és a termelés legracionálisabb berendezésében látom, ami csak fúzió útján valósítható meg. Maga az állam is támogatja az ilyen törekvéseket illetékkedvezmények nyújtásával.”⁵¹

Lévén a veszprémi gyár a legkisebb – ha modern is –, a centralizációnak törvényszerűen áldozatul kellett esnie, nem törődve 300 munkás és több mint ezer családtag sorsával a válság kellős közepén. Pedig ha a kötőgyár igazgatósága betartja az ingatlancsere-szerződésben vállalt kötelezettségét, és három éven belül megvalósítja az üzembővítést, valamint rátér a selyemharisnyák gyártására, a vállalat sorsa másként alakulhatott volna. Sovány vigasz, hogy a Columbia kénytelen-kelletlen megfizette a városnak a cseréknél mutatózó értékfölleletet és bírságot, összesen 30 ezer pengőt, amire a szerződés kötelezte. Sajnos, ebből a munkanélküliek egy fillért sem láttak, mert a városatyák ezt a jelentős összeget a Korona szálló korszerűsítésére fordították.

A gépeket és a 70 lóerős energiaszolgáltató telepet elszállították Gyulára, ahol ennek segítségével meg lehetett szüntetni a transzmissziós üzemmódot.

A kötőgyár történetét ezzel le is zárhatnánk, de a bezárás utórezgéseiről még feltétlenül szólnunk kell. A munkásnők foglalkoztatottsága megoldatlan maradt és kétségbeesítő helyzetüket kihasználta a lelkiismeretlen tőkés kufárok.

1932-ben a munkaintenzitás fokozására a gyulai gyárban is bevezették a bedó-rendszert. Ez abból állt, hogy például az orsózóban egy munkás az eddigi 12 orsó helyett 48-at kapott, s a feleslegessé vált munkásokat elbocsátották. Az embertelen munkatempó következtében több munkásnőt fizikai és idegi károsodás ért. Tiltakozásul 1932. június 6-án a gyár egész munkássága sztrájkba lépett. Minthogy az egyeztető tárgyalásaik nem vezettek eredményre, a gyár vezetősége elhatározta, hogy a munkásság ellenállásának letörésére sztrájktrőkket vet be. Kardos művezető Veszprémbe jött, és kihasználva a munkanélküliek reménytelen helyzetét, sikerült népes csoportot összetoboroznia és rövid idő alatt Gyulán munkába állítani. A veszprémieknek, hogy ne vállaljanak közösséget a sztrájkolókkal, napi 3 pengő keresetet biztosítottak, (a gyulaiak napi bére még a 2 pengőt sem haladta meg), és nem alkalmazták velük a bedót. A munkások egysége a sztrájktrőzés miatt néhány nap alatt megbomlott és felvették a munkát. Elképzelhető, hogy ezek után milyen feszültté vált a viszony a gyulai és a veszprémi munkások között.

Amikor a gyulai munkásnők ismét munkába álltak, ígéretet kaptak az igazgatóságtól a bedó enyhítéséről. A gyár vezetői nemcsak ígéretüket szegték meg, hanem további szigorításokat is eszközöltek. Felére csökkentették az ebédidőt, aki tiltakozni mert az embertelen bánásmód ellen, pénzbírsággal sújtották. Az egyre fokozódó elégedetlenség szeptember 23-án sztrájkban tört ki, 130-an abbahagyták a munkát. Ez a második sztrájk már magán viselte a munkásság megszolgáltatást, többen – köztük a veszprémiek –, továbbra is dolgoztak. A sztrájkoló elszántsága viszont sokkal intenzívebbnek ígérkezett, mint az első sztrájk alkalmával. Október elején a sztrájkoló és dolgozó munkások közti ellentétek

ttelgességé fajultak.³ A sztrájkoló dolgozók szitkok kíséretében záptojásokkal és kövekkel dobálták meg társaikat. Kardos további munkásokat hozott Veszprémből. A sztrájkolókat elbocsátották. Gyulán a helyzet egyre feszültebbé vált. A munkások egy csoportja világos nappal betörte a bűnbak Kardos művezető lakásának és a gyár utcai homlokzatának ablakait. Másnap a veszprémi munkások szállásadóinak ablakait zúzták be, mert figyelmeztetésük, hogy a sztrájkőröket ne fogadják be, hatástalan maradt. A válságos helyzetben a polgármester a sztrájkolókkal mellé állt – a magyar munkásmozgalomban egyedülálló módon –, és határozatilag eltiltotta a gyárvezetőséget a bedő alkalmazásától. A Columbia válaszul időlegesen bezárta a gyárat, de nem volt hajlandó a bedőt megszüntetni.⁵² Később a polgármester határozatát a felettes hatóságok hatálytalanították. Ilyen légkörben a veszprémi munkások helyzete tarthatatlanná vált, és a képzetlen, rászédett munkáslányok megszégyenülve kénytelenek voltak hazatérni.

1934 végén a válság csillapodásával a Columbia ajánlatot tett: hajlandó lenne 50 munkással az üzemet újraindítani, amennyiben a város a 30 ezer pengő pönalét visszafizetné. A város urai bizalmatlanok voltak a Columbiával, ezért feltételeket szabtak. Ezek között szerepelt a befektetések határidőhöz kötése, a munkások számának fokozatos emelése, kizárólag helybeli munkavállalók alkalmazása stb.⁵³ A Columbia nem fogadta el az ellenindítványt és mert egyik fél sem törekedett őszintén az üzem beindítására, a kötőgyárnak csak a mohával belepett emléke maradt fenn.

JEGYZETEK

25. Magyarország története, 8. köt. 1976. 746 p. VMK
26. Veszprémi Hírlap, 1921. júl. 3. VMK
27. Cégbírósi iratok, VI. köt. 23. p. VeML
28. V. V. kgy. jkv-e, 1920. 175. p. VeML
29. Veszprémvármegye, 1922. jún. 23.
30. Galánthai: N. M. C. 1922. évre. 961. p. és Textil, 1924. jún. 1. OSZK
31. Veszprémi Hírlap, 1921. szept. 18. VPK
32. Galánthai: N. M. C. 1922–24. 1157. p. OL
33. Veszprémvármegye, 1924. jan. 6. VMK
34. Cégbírósi iratok, VI. köt. 22. p. VeML
35. Magyar életrajzi lexikon, II. 806 p. és Hanák: Magyar Pamutipar.
36. Veszprémvármegye, 1924. márc. 16. VMK
37. Magyarország története, 8. köt. 1976. 492–493. p. VMK
38. Az adatok Galánthai N. M. C. 42. és 51. évf.-ban közölt mérlegszámlákban találhatók.
39. V. V. kgy. jkv-e, 1925. 10–21. p. VeML
40. Veszprémi Hírlap, 1926. ápr. 18. VPK
41. Veszprémi Hírlap, 1929. ápr. 29. VPK
42. Békésmegyei Hírlap, 1928. máj. 20. OSZK
43. Az összeállítás a helyi sajtókban közölt mérlegszámlák alapján készült.
44. Hitelbank ipari osztályának irataiban a Veszprémi Kötő és Szövőgyár Rt-ra vonatkozó iratok Z-58 183 sz. iratcsomó, OL
45. U.o.
46. Hahn-Zsadányi: Veszprém vármegyei fejek. 132 p. VMK
47. Z 58 183 sz. iratcsomó, OL
48. Veszprémi Hírlap, 1951. febr. 22. VPK
49. Veszprémi Hírlap, 1931. ápr. 5. VPK
50. V.V. kgy. jkv-e, 1931. 144–145. p. VeML
51. Dr. Czeglédi I.: A Gyulai Harisnyagyár 75 éve. Gyula, 1975. 67 p. Békésmegyei Levéltár
52. U.o. 79–85. p.
53. Veszprémi Hírlap, 1934. dec. 16. VMK

(Folytatjuk)

Néhány adat Veszprém madárfaunájához (II).

(A szerző fényképfelvételeivel)

BALI JÓZSEF

CINEGEFÉLÉK – PARIDAE

51. Fenyves-cinege – *Parus a. ater* (L.)

Első alkalommal az Aranyos-völgyben, etetőn figyeltem meg 1977. I. 9-én 2 pd-t. November végétől március elejéig 1–1 pd. rendszeresen megjelent az etetőkön.

52. Barátcinege – *Parus palustris* (L.)

Rendszeresen megfigyelhető. Az etetőket is látogatja, szinte „kijelölt” útvonalon mozog (pl.: Jutas-erdő szegélye, orgonasövény, dúcetető). A város vizsgált területein fészket még nem találtam meg.

53. Őszapó – *Aegithalos c. caudatus* (L.)

Eddigi tapasztalataim szerint ritkán fordul elő. Aranyos-völgy: 1983. II. 20. 10–12 pd-ból álló csapata keresgélt a zúzmarával borított erdőszegélyben és a közeli kertek sövényeiben. Fejes-völgy: 1985. I. 11. 8 pd., Jutas-erdő: 1986. II. 15. 5 pd., Gyulafirátót, faluszél: 1986. III. 14. 1 pd., Jutasi út (fákon) 1991. II. 9. 6 pd.

54. Függőcinege – *Remiz p. pendulinus* (L.)

Gyulafirátót, felhagyott halastó mellett füzes: 1976. III. 14. 2 pd., 1981. IV. 4. 1 pd., 1983. IV. 2. 2 pd., Aranyos-völgy: 1979. III. 11. 1 pd., 1985. II. 1. 4 pd.

CSUSZKAFÉLÉK – SITTIDAE

55. Csuszka – *Sitta europaea* (L.)

A vizsgált terület gyakori faja. A téli etetőkön is rendszeresen megjelenik. A Laczkó Dezső Múzeum előtt díszlő császárfa (*Paulownia tomentosa*) odvában három éven át költött (1983, 1984, 1985).

FAKUSZFÉLÉK – CERTHIIDAE

56. Fakusz – *Certhia Sp.*

A hegyi- és a rövidkarmú fakusz teljes biztonsággal való megkülönböztetésére nem vállalkoztam. A megfigyelés adatai: Gulya-domb: 1984. X. 27. 1 pd., Jutas-erdő (kis-erdő) 1985. I. 18. 1 pd.

57. Hajnalmadár – *Tichodroma m. muraria* (L.)

A legritkább téli vendég. Túrázó diákjaimmal figyeltünk meg 1 pd-t a Benedek-hegy oldalán: 1979. I. 4.

ÖKÖRSZEMFÉLÉK – TROGLODYTIDAE

58. Ökörszem – *Troglodytes t. troglodytes* (L.)

A várost átszelő Séd-patak néhány pontján figyeltem meg. Aranyos-völgy (Jutas-erdő): 1980. I. 15. 2 pd., Fenyves utca, Séd-zsilipnél: 1980. I. 19. 1 pd., Fejes-völgy: Laczkó-forrás térsége: 1983. II. 5. 1 pd., Vadaspark: igazgatósági épület melletti sövényben: 1985. XII. 28. 1 pd., Aranyos-völgy: 1986. I. 4. 1 pd., Munkácsy u. (orgonabokorban) 1991. II. 7. 1 pd., 1992. I. 26. 2 pd.

RIGÓFÉLÉK – TURDIDAE

59. Léprigó – *Turdus v. viscivorus* (L.)

Veszprémben – de a Bakony hegység legtöbb pontján is – telente rendszeresen megjelenik. Általában 8–15 pd-ból álló csapatokban mozog. Gyakran alkot vegyes csapatot a fenyőrigóval. Megfigyeléseim szerint a legelső léprigó-csapatok november közepén tűnnek fel a külterületek erdőfoltjain, „bogyós” cserjésein, majd az összefüggő hótakaró kialakulásakor húzódnak be a parkokba és a kertekbe. 1985- és 1986-ban még március végén is a vizsgált területen mutatkoztak. Költési időben is megfigyeltem.

60. Fenyőrigó – *Turdus pilaris* (L.)

A leggyakoribb téli vendég. Némegyszer többszázas csapatokban jár. A Jutas-erdőn és a Haszskövő úti garázstelep sövényében működtetett „flakon”-etetőket rendszeresen látogatja.

61. Énekes rigó – *Turdus ph. philomelos* CH. L. BREHM.

Gyakori faj. Az Aranyos-, a Fejes-, a Betekints- és a Kiskúti-völgyben, továbbá a Malomárokban rendszeresen költ. Fészket megtaláltam a Davidikum mögötti kertben. Egyes

években áttelelt: Csatár-hegy alatti füzes (Séd-part): 1983. XI. 7. 1 pd., XII. 1. 1 pd., 1985. I. 4. 2 pd., Betekints-völgy: 1985. XII. 28. 1 pd., Csatár-hegy: 1988. V. 6. 2 pd.

62. Fekete rigó – *Turdus m. merula* (L.)

A vizsgált területen gyakori, a köztereken, a parkokban és a kertekben rendszeresen fészkelőnek számít. Telente az etetőket is látogatja. Tapasztalataim szerint a városlakók legkedvesebb madara!

63. Hantmadár – *Oenanthe oe. oenanthe* (L.)

A vizsgált területen – eddigi tapasztalataim szerint – nem gyakori. Megfigyelési adatai: Haszskovó út (garázstelep): 1984. VIII. 12. 1 pd. (hím). Vártahelyéről (söderkupac, ill. garázstető) vadászgatott. 1984. VIII. 18-án a 11-es számú garázs előtti tócsához szállt le inni, feltehetően ugyanaz a példány. Cholnoky-lakótelep (építkezési terület) 1985. V. 25. 1 pd. (hím). A megfigyelt példány az itteni kéményen, farakáson, illetve betonsilón énekelt, s közben vadászgatott. Körgyűrű Csatár-hegy alatti szakasza: 1985. VI. 27. 1 pd., (hím), garázstelep: 1990. VII. 3. 2 pd., 1992. VI. 8. 1 pd.

64. Cigány-csaláncsúcs – *Saxicola torquata* (L.)

Megfigyelési adatai a következők: Jutas-erdő szegélye: (akácok alatti bodzásban) 1979. VI. 3. 5 pd., fiókat röptetett ki. Emlékpark: 1980. VI. 19. 2 pd. (hím és tojó), 1984. V. 7. 1 pd. (hím), 1986. VI. 10. 1 pd. (éneklő hím). Fejes-völgy (viadukt alatti bokros): 1985. IV. 29. 3 pd. (hímek), Gulya-domb (csíkos kecskerágón): 1985. VII. 3. 1 pd. (tojó), Ördög-rágtá-szikla (héjakút mácsonyán): 1985. VII. 25. 1 pd. (hím), Jutasi-erdő szegélye: 1980. VII. 11. (akác-fakon) 3 pd. (hímek), 1986. VI. 9. 1 pd. (hím). Haszskovó úti garázstelep (szirti gyöngyvessző, aranyvessző, vadrózsa bokorcsoportnál): 1986. V. 19. 1 költő pár. Az árokpártba rakott fészkekből 3 pd. fióka repült ki: 1986. VI. 4-én. A második fészkealjat egy macska pusztította el. 1991-ben 1 költő pár.

65. Rozsdás csaláncsúcs – *Saxicola rubetra* (L.)

Aranyos-völgy: 1983 V. 2. 1 pd. (hím), 1985. VIII. 4. 1 pd. (hím), Gyulafirátót, faluszéli gázos: 1985. V. 8. 1 pd. (tojó), Ördög-szikla: 1988. V. 6. 1 pd. (tojó).

66. Házi rozsdafarkú – *Phoenicurus ochruros* (GM)

A vizsgált terület gyakori fészkelője. Költését sikerült igazolni a Jutasi úti szalagház átjárójában (műkölap repedésében), az Őrház utcában (villanyóra dobozán), a Kabay János utcában (Megyei Gyógyszertári Központ főbejáratánál), az Ének-zenei Altalános Iskola épületének falzugában, a Petőfi Színház épületén, a Megyei Művelődési Központ épületén molnárfecske-fészkekben, a szabadtéri színpad (színházkert) tetőszerkezetében, a Haszskovó úti garázstelep épületeinek szellőzőnyílásain: 1984-ben 2 pár, 1985-ben ugyancsak 2 pár, 1986-ban 5 pár költött e telepen! A fészkek anyagaiként szőlővenyige-háncsot, falevel, fűszálakat, műanyag kötőanyagot, apró tollakat találtam. A szalagház műkölap-repedésében költő pár fészke előzőleg minden bizonnyal házi verébé volt. A hímek csengő és messzehangzó éneke a városi kéményekről, antennákról és kerítésoszlopokról igen gyakran hallható.

67. Fülemlübe – *Luscinia megarhynchos* GH. L. BREHM.

Gyakori fajnak számít. A Haszskovó úti garázstelep 38-as tömbje és a Kossuth-laktanya kerítése közötti sövényben 1986. IV. 17-től énekelt 1 pd. (hím).

68. Vörösbegy – *Erithacus r. rubecula* (L.)

A vizsgált terület fás-bokros élőhelyein mindenütt előfordul és költ. Megfigyelési adatai a következők: Aranyos-völgy, erdőszegély, 1977. IV. 5. 3 pd., IX. 4. 5 pd., 1978. III. 16. 2 pd., V. 2. 1 pd.? 1979. VIII. 4. 3 pd., 1981. X. 2. 5 pd., 1983. XII. 7. 2 pd. A feltehetően áttelelő példányok a Séd-parton álló dúcetetőt is megközelítették. 1984. II. 18. 1 pd. a patak zsilipmaradványa közelében, 1985. I. 3. 2 pd., 1986. II. 13. 1 pd. Fejes-völgy (vadaspark): 1980. VI. 2. 1 pár költött a bölények melletti szénatárolóban. 1984. IV. 17. 1 pár fészkel a „kis-szafári” területén, egy erdei fenyő gyökérszakadásai között. 1984. XII. 27–28–29. 1 pd. áttelelt a vadasparkban, gyakran beröpült a kamcsatkai medve ketrecébe, majd a szembe-ni bodzabokron üldögélt. 1985. XII. 27–28–29. 1 pd. a bejárat fölötti részen, 1 pd. pedig a gyémántfácán ketrecében telelt át.

POSZÁTAFÉLÉK – SYLVIIDAE

69. Nádirigó – *Acrocephalus a. arundinaceus* (L.)

Gyulafirátót, felhagyott halastó: 1985. V. 6. 2 pd. Aranyos-völgy, Séd-parti nádolt: 1986. VI. 28. 2 pd.

70. Cserregő nádirigó – *Acrocephalus s. scirpaceus* HERM.

Gyulafirátót, felhagyott halastó: 1985. V. 6. 1 pd.

71. Barátposzáta – *Dylvia a. atricapilla* (L.)

A bejárt területek mindegyikén előfordul. A hímek érkezés utáni, tavaszi éneke feltűnő.

72. Karvalyposzáta – *Sylvia n. nisoria* BECHST.

Gulya-domb: 1984. VII. 26. 1 pd. Betekints-völgy: 1985. V. 4. 1 pd.

73. Kis-poszáta – *Sylvia c. curruca* (L.)

Órház utca (kert): 1983. V. 21. 1 költő pár, VI. 9. 5 pd. fiókát röptetett ki.

74. Csilpcsalp-füzike – *Phylloscopus c. collybita* VIELL.

Aránylag gyakori. Laczkó-forrás térsége: 1981. V. 3. 5 pd., Gulya-domb: 1982. IV. 9. 2 pd., Aranyos-völgy: 1982. VI. 1. 2 pd., 1983. IV. 7. 3 pd., VI. 9. 1 pd., 1984. III. 22. 4 pd., 1985. V. 6. 1 fészkelő pár (szederindában 5 tojásból álló fészekalj).

KIRÁLYKAFÉLÉK – REGULIDAE

75. Sárgafejű királyka – *Regulus r. regulus* (L.)

Megfigyelési adatai: Jutas-erdő: 1983. XII. 7. 10 pd., 1984. II. 9. 17 pd., 1985. I. 3. 5 pd., Fejes-völgy: 1985. I. 9. 10 pd., Jutasi út: 1990. XII. 14. 1 pd. (sövényben).

LÉGYKAPÓFÉLÉK – MUSCICAPIDAE

76. Szürke légykapó – *Muscicapa s. striata* (PALL.)

Néhány pár évről-évre költ a város területén. Megfigyelési adatai a következők: Sallai utca kertés ház ereszhajlatában: 1977. VI. 4. 1 költő pár, Kiskúti-völgy (vendéglő épületén): 1981. V. 2. 1 költő pár, Davidikum kerítésén: 1983. V. 8. 1 pd., Betekints-csárda (gerendán): 1985. VIII. 11. 1 fészkelő pár.

77. Örvös légykapó – *Ficedula a. albicollis* (TEMM.)

Eddigi tapasztalataim szerint ritka. Megfigyelési adatai: Kiskúti-völgy: 1981. IV. 22. 1 pd. (hím), Betekints-völgy: 1983. VIII. 11. 1 pd. (hím).

SZÜRKEBEGYFÉLÉK – PRUNELLIDAE

78. Erdei szürkebegy – *Prunella m. modularis* (L.)

Eddig csak téli hónapokban figyeltem meg az Aranyos-völgyben, a Jutas-erdő szegélyén, és a Barátság-parkban. Adatai: Aranyos-völgy (Séd-menti gazos): 1985. I. 9. 5 pd., 1986. I. 3. 10–12 pd. (vegyes madárcsapatban), II. 2. 2 pd. (a zsilip melletti fűzesben). Jutas-erdő szegélye: 1985. I. 5. 2 pd., 1986. II. 7. 1 pd. Emlékpark: 1984. XII. 26. 4–5 pd. (vegyes madárcsapatban), 1985. I. 5. 9 pd., 1986. II. 7. 3 pd.

BILLEGETŐFÉLÉK – MOTACILLIDAE

79. Barázdabillegető – *Motacilla a. alba* (L.)

Gyakori fajnak számít. Kisebb (8–10) pd-os csapatai rendszeresen a vadaspark „Pusztaszafárijában” (pontosabban megnevezve, a Gulya-dombon) tűnnek fel. Itteni áttelelése valószínűsíthető.

80. Sárga billegető – *Motacilla f. flava* (L.)

Csatár-hegy alja: 1984. VII. 1. 2 pd.

CSONTTOLLÚFÉLÉK – BOMBYCILLIDAE

81. Csonttollú – *Bombycilla g. garrulus* (L.)

Téli vendég. Feljegyzett adatai: Szilágyi Erzsébet Általános Iskola udvara (terméses nyugati ostorfán): 1982. I. 17. 9 pd., I. 22. 5 pd., Münnich tér: 1982. I. 22. 28 pd., Margit-templom fölötti kert: I. 25. 35 pd., Füredi út: I. 27. 55–60 pd., Eötvös utca: I. 28. 11 pd., Jutas-erdő szegélye: II. 3. 6 pd., Órház utca: II. 12. 15 pd., Cserhát lakótelep: I. 13. 20 pd., II. 17. 8 pd., Münnich tér II. 12. 8 pd.

A csonttollú-megfigyelésekben két szakkörösöm, *Honyetz Csaba* és *Kovács Gábor* vett részt. 1986-ban a Jutas-erdő szegélyén, illetve a Barátság-parkban figyeltem meg egy 14 pd-ból álló kis csapatot (II. 1.)

Az egyes években beözönlésesen – azaz inváziószerűen – megjelenő csonttollú kontinensünk legészakibb tájain, illetve Ázsiában (Szibériában) honos. Költőhelyei az ottani fenyvesek, nyíresek. A legutóbbi években mind több megfigyelés bizonyítja, hogy a tavaszba átnyúló időpontokban is kisebb-nagobb csapatokban kóborol Veszprém térségében, ill. hazánk más tájain. Az ébredező rovarvilágból ugyancsak zsákmányol.

1989-es megfigyelések: Munkácsy út (fákon, sövényeken) II. 19. délelőtt 30 pd., délután 40–50 pd., Petőfi u.: II. 23. 20 pd., Munkácsy u. (sarki jegenyé-, nyárfán) III. 2. 30–40 pd., Gyermek Ház (kertje, sövénye) III. 7. 23 pd., Kossuth-laktanya udvara: 30–32 pd., Jutasi út (ostorfákon) III. 16. 70–75 pd., Sportpálya fái: III. 22. 26 pd. (ragyogó napsütésben), Petőfi u. (kertek): III. 24. (reggel 8 és 9 óra között) 37 pd., Halle u. bölcsőde fái: III. 26. 20 pd., a Halle u. 7-es tömbje tetején kb. 70–80 pd., Eötvös u. (szakmunkásképző udvara): 40–45 pd., Kossuth-laktanya udvara: III. 31. 68 pd.

1990-es megfigyelések: Garázstelep (Haszkovó út): II. 14. 47 pd. Juhar- és vadcseresznye-rügyeket csipegettek, majd leszálltak inni a közeli tócsához. Szabadság-pusztá: II. 15. 50–60 pd., Margit-templom melletti házak antennáin 19 pd., Idősek Háza: III. 1. 30 pd. (a környező fákon). Szakmunkásképző melletti nyárfákon III. 5. 40 pd., Lovassy Gimnázium (nyírfán és tűztövisen) III. 11. 90 pd., u.itt: III. 21. 7 pd.

1991-es megfigyelések: Munkácsy u. panelházak antennáin I. 8. 55–60 pd., Jutasi út – sportpálya fái: I. 14. 100–120 pd., Gyermekek Háza kertjében: I. 16. 40–50 pd.

1992-es megfigyelések: Munkácsy u. (virágzó meggy- és cseresznyefákon) IV. 17. 27 pd., Garázstelep: IV. 18. 12 pd.

GÉBICSFÉLÉK – LANIIDAE

82. Tövisszúró gébics – *Lanius c. collurio* (L.)

Rendszeres fészkelő fajnak számít. Megfigyelési adatai a következők: Jutas-erdő: 1978. V. 27. 1 pd. (hím), 1983. VII. 3. 1 pd. (légpuskával elpusztított hím), 1986. V. 24. 1 pd. (tojó), Aranyos-völgy: 1976. VI. 5. 2 pd. (hím), 1977. VIII. 1. 1 pd. (hím), 1979. V. 2. 1 pd. (tojó), 1981. VI. 2. 1 fészkelő pár (galagonyásban 5 pd. fióka), Gulya-domb: 1981. VIII. 22. (hím) 1 pd., 1982. IV. 17. 2 pd. (hím), Betekints-völgy: 1985. VIII. 12. 3 pd. (hím), 1986. VII. 29. 1 pd. (tojó), Csatár-hegy: 1984. VII. 1. fészkelő pár (vadrózsában 4 pd. fióka), Lenin-sétány (ma Erzsébet-liget): 1986. V. 27. 1 pd. (hím), Ördögszikla: 1988. V. 6. 1 pd.

SEREGÉLYFÉLÉK – STURNIDAE

83. Seregély – *Sturnus v. vulgaris* (L.)

A vizsgált területen mindenütt közönséges. Fokozatosan foglalja el a betontömbök hasadékeit, szellőzőnyílásait, gyakran több példány énekel a televíziós antennákon. Gyakran – legfőképpen eső után – a pázsiton szedegetnek. A kertek érő gyümölcsseit sokszor tömegesen dézsmálja. Urbanizálódására legjobb példa, hogy 1982-ben és 1983-ban a dübörgő gépjárműforgalom ellenére költött a Balaton Bútorgyár üzlete előtt tenyésző akácfa odújában.

Visszaérkezésének feljegyzett adatai: Emlékpark: 1981. III. 22., 1983., III. 14., 1986. IV. 2.

VERÉBFÉLÉK – PASSERIDAE

84. Házi veréb – *Passer d. domesticus* (L.)

A város valamennyi részén közönséges. A lakótelepek külső szigetelése során sok fészkelj megsemmisül évről vére. Telente az etetők rendszeres látogatója.

85. Mezei veréb – *Passer m. montanus* (L.)

Gyakori faj, a lakótelepeken is költ. A vadasparkban létrehozott odútelep legtöbb odvát verebek foglalják el. Nagy számban mozog – és fészkel – a Haszkovó úti garázstelepen is. Az etetőkre rájár.

PINTYFÉLÉK – FRINGILLIDAE

86. Meggyvágó – *Coccothraustes c. coccothraustes* (L.)

Az év minden szakában megfigyelhető. Telente a területre vonulók változó példányszámú csapatokban kóborolnak, s az etetőket is látogatják.

87. Zöldike – *Carduelis ch. chloris* (L.)

Gyakori fészkelő, az etetőkre is rájár.

88. Tengelic – *Carduelis c. carduelis* (L.)

Gyakori faj. Ősztől tavaszig csapatosan kóborol a gázosokon, az árokpartokon, a garázstelepeken, sőt, a kertekben is. A „Szilágyi” kisépületének udvarán álló hársfán működtetett etetőn 1980-ban jelent meg olyan nagy egyedszámban, hogy az II. 9-én elérte az 50 pd-t. Mindig fent a koronában szálltak le először, majd gyors egymásutánban leröppentek és hosszú percekig más faj alig kerülhetett az etetőhöz. A csapatban mozgó tengelicek mindig azonos légtérben mozogtak. 1981-ben a faj itteni megjelenése hasonló volt. XII. 18-án 70–75 pd. (!) szedegedett egyszerre.

89. Csíz – *Carduelis spinus* (L.)

A vizsgált területen téli kóborlóként, kisebb csapatokban tűnik fel.

90. Kenderike – *Carduelis c. cannabina* (L.)

Gyakori fészkelő. Téli kóborlóként az Emlékparkban figyeltem meg a legnagyobb egyedszámú csapatát: 1985. II. 7. 40–50 pd.

91. Zsezse – *Carduelis f. flammea* (L.)

Téli vendégfaj. Különösen nagy számban mozgott a havas gazosokban 1985-ben és 1986-ban. Megfigyelési adatai: Emlékpark: 1985. XII. 21. 10–15 pd., XII. 27. 20 pd., 1986. I. 12. 25–30 pd., I. 23. 40 pd., Pusztaszafári: 1985. XII. 28. 45–50 pd.

92. Szürke zsezse – *Carduelis hornemanni* (HOLLBÖLL)

Ritka téli vendég. Két alkalommal figyeltem meg. Emlékpark: 1986. I. 12. 10 pd., I. 23. 15 pd. Zsezséssel vegyes csapatokban mozogtak, és a még magvas, elfásodott gyomokon (pl. katángkóró, disznóparéj) csipegettek.

93. Csicsörke – *Serinus s. serinus* (L.)

A város következő pontjain találtam meg a fészket: Fejes-völgy (Davidikum kerje): 1980, Gulya-domb (Pusztaszafári). A megfigyelt csicsörke-hímek villanyvezetéken, drótkerítésen és karámkarón énekeltek a leggyakrabban.

94. Süvöltő – *Pyrrhula p. pyrrhula* (L.)

Rendszeres téli vendég a vizsgált területeken.

95. Keresztcsőrű – *Loxia c. curvirostra* (L.)

Ritka téli vendég. Megfigyelési adatai a következők: Jutas-erdő: 1985. I. 20. 3 pd. (erdei fenyők csúcsában mozogtak), 1986. II. 9. 2 pd.

96. Erdei pinty – *Fringilla coelebs* (L.)

A vizsgált terület rendszeres fészkelője, de igazán sehol sem gyakori.

97. Fenyőpinty – *Fringilla montifringilla* (L.)

Néhány példány minden télen feltűnik, ezért rendszeres téli vendégnek számít. A figyelemmel kísért etetők közül a Fenyves utca kertjeiben lévőket (Aranyos-völgy) látogatja a legnagyobb számban.

98. Citromsármány – *Emberiza citrinella* (L.)

Gyakori faj. Ősszel és télen csapatosan kóborol, s még a lakótelepeken is feltűnik. Meglepően sok pusztul el a kőzutakon. Fészkelését a Gulya-dombon (1981) és a Kiskúti-völgyben sikerült igazolnom (1983).

99. Sordély – *Emberiza c. calandra* (L.)

Megfigyelési adatai: Fejes-völgy, vadaspark: 1983. II. 19. 20–25 pd., Gulya-domb: 1985. I. 15. 10 pd.

IRODALOM

1. Balassa L.–Kralovánszky A. (1983): Veszprém – Panoráma, magyar városok sorozat, 223 p.
2. Bali J. (1980): Néhány adat Veszprém madárfaunájához = Madártani Tájékoztató (július – szeptember), 27–28. p.
3. Bali J. (1981): Néhány újabb adat Veszprém madárfaunájához = Madártani Tájékoztató (április – május – június), 84–86. p.
4. Bali J. (1981): Néhány megfigyelés a csuszka (*Sitta europaea*) kultúra-követéséről = Madártani Tájékoztató (április – május – június), 102. p.
5. Bali J. (1982): Néhány adat Veszprém – Dimitrov-város fecskeállományáról, 1981 = Madártani Tájékoztató (április – szeptember), 150–151. p.
6. Bali J. (1986): Adatok Veszprém város madárfaunájához = Folia Musei Historico-Naturalis Bakonyiensis 5. (Zirc), 161–180. p.
7. Bali J. (1990): A veszprémi Haszkovó úti garázstelep madárfaunája = Madártani Tájékoztató (január – június), 43–44. p.

8. Fekete G. (1964): A Bakony növénytakarója (A Bakony term. tud. kut. eredményei 1.) Bakonyi Múzeum, Veszprém, 103. p.
9. Haraszthy L. szerk. (1984): Magyarország fészkelő madarai. Natura, Bp. 247 p.
10. Haraszthy L. szerk. (1988): Magyarország madárvendégei. Natura, Bp. 172 p.
11. Haraszthy L. szerk. (1990): Magyarország madarainak határozója. Natura, Bp. 243 p.
12. Keve A. (1984): Magyarország madarainak névjegyzéke. Akadémiai Kiadó, Bp. 100 p.
13. Mészáros Gy. (1983): Bakony, Balaton-felvidék. Sport, Bp. 648 p.
14. Papp J. (1971): A Bakony állattani bibliográfiája (A Bakony term. tud. kut. eredményei 8.). Bakonyi Múzeum, Veszprém. 233 p.
15. Peterson–Mountfort–Hollom (1972): Európa madarai, 2. kiad. Gondolat, Bp. 355 p.
16. Réthy Zs. szerk. (1980): Magyarország madártani bibliográfiája. Összegejtötte: Papp József, Békécsaba, 657 p.
17. Sipos I.–Weninger T. (1979): A veszprémi Tekeres-völgy. Megfigyelések, kísérletek szitakötő lárvákkal. (A Veszprém megyei múzeumok baráti köre természettudományi szakcsoportjának füzetei 1.) Veszprém – Zirc. 14 p.
18. Sipos I.–Weninger T. (1984): Botanikai és zoológiai megfigyelések a Séd környékén, az eredéstől Veszprémig. (A Veszprém megyei múzeumok baráti köre természettudományi szakcsoportjának füzetei 2.) Veszprém – Zirc, 24 p.

Veszprém meteorológiai viszonyai 1992-ben

(Radnai Róbert fényképfelvételeivel)

KOVÁCS GYŐZŐ

ORSZÁGOSAN, így Veszprémben és közvetlen környezetében az átlagostól jóval kevesebb csapadék, a nyári rendkívüli szárazság és az augusztusi kánikulai hőség jellemezte 1992 időjárását. Az évi csapadékösszeg 489 mm, ami 150–200 mm-rel kevesebb az elmúlt évtizedek átlagánál és mintegy 50–80 mm-rel múlja alul a közelmúlt száraz, vagy aszályosnak mondott éveit. 1991 decemberétől 1992 májusáig – a márciust kivéve – folyamatosan az átlagosnál kevesebb csapadék hullott. Június hónapban heves zivatarokkal együttjáró esőzések voltak, rövid idő alatt 20 mm-t is meghaladó csapadékmennyiséggel. Július közepétől szinte semmi csapadék nem hullott egészen augusztus végéig. 50 nap hosszúságú és 1992 augusztusára jellemző rekord méretű szárazságot a rendszeres meteorológiai mérések kezdete (1880) óta nem jegyeztek fel hazánkban. Az őszi hónapok közül az október volt jóval csapadékosabb, mint az átlagos, a 24 óra alatt lehullott legtöbb csapadékot is ekkor (30-án 24,4 mm) jegyeztük fel. A csapadékos napok száma 116, ebből 21 volt havazásos és 24 esetben kísérté zivatar a csapadékhullást. Ködös napot 61 alkalommal jegyeztünk fel, összefüggő mérhető hótakaró 4 napig borította a talajfelszínt, a maximális hóvastagság január 21-én 3 cm-ig emelkedett.

A napfénytartam évi összege 2020 óra, az évi középhőmérséklet: 10,9 °C, ez egy fokkal magasabb az elmúlt évtizedek átlagától. Az évi abszolút maximumot (36,0 °C) augusztus 28-án az évi abszolút minimum hőmérsékletet (–11,6 °C) december 27-én mértük. Januárban, februárban és márciusban 1–3 fokkal volt magasabb, mint a sokévi átlag. Az igazán meleg, kifejezetten forró nyári időszak július második felében kezdődött és a kánikula augusztusban megszokottá nélkül folytatódott. A hőségnapok száma: 28, a forró napoké 4. Augusztusban nemcsak a rekordok, vagy a rekordközeli hőmérsékletek, hanem a szinte folyamatos hőségnapok jellemezték az időjárását. Az éjszakák is rendkívül enyhék voltak. A kánikulának a szeptember elsején érkezett hidegfront vetett véget, erősen lehűtötte a levegőt és több mint egy hétig 2–5 fokkal alacsonyabb hőmérsékleteket regisztráltunk, mint a sokévi átlag. Az utolsó tavaszi fagy április 11-én, a talajmenti fagy április 21-én volt, míg az első őszi fagyos napot október 13-án reggel jegyeztük fel.

Az átlagosnál enyhébb, rendkívül száraz és napfényben gazdag időjárás volt jellemző 1992 JANUÁRjára. A havi középhőmérséklet plusz 0,9 °C, több mint 2 fokkal haladta meg a sokévi átlagot. Különösen január 5–7., valamint 10–19. között volt jóval enyhébb az időjárás, mint az ilyenkor megszokott. A hónap elején egyes napokon a nappali fölmelegedés meghaladta a +10 fokot is. A havi maximum hőmérsékletet 3-án jegyeztük fel (+12,5 °C). 15–19. között, valamint 30–31-én az éjszakák is fagymentesek voltak. Fagyos nap (amikor a minimum hőmérséklet 0 °C alá csökken), 21 esetben fordult elő és négy alkalommal a maximum hőmérsékletek is fagypont alatt maradtak (tléi nap). A hónap legalacsonyabb hőmérsékletét (–9,8 °C) 26-án mértük, ugyanezen a napon a talaj mentén (radiációs minimum) –14,6 °C-t mutatott a hőmérő. Csapadék szempontjából igen szegényes volt a janu-

Az állomás központi irodája (Kovács Győző meteorológiai szolgálati főnök és Földesi Lászlóné észlelő meteorológus)

ár. A lehullott mennyiség: 7 mm, a sokévi átlag 20–25%-a. Négy csapadékos napból 3 volt havazásos. Az átlagos borultság mértéke 66%, a derült napok száma 2, a borult napoké 13, és a napsütés nélküli napoké 10. A napsütés havi összege 80 óra, a ködös napok száma 6. A havi legerősebb szellőkést – 25,0 m/s-ot – 17-én 12 óra 2 perckor jegyeztük fel 320 fokok irányból.

Enyhe, száraz és napfényes időjárás volt a jellemző a FEBRUÁR-ra is. A havi középhőmérséklet + 3,3 °C, ez több mint 3 fokkal haladja meg az évszaknak megfelelő értéket. Csupán február 18. és 22. között volt valamivel hidegebb, mint az ilyenkor megszokott. Térségünkben 8-a táján jelentős melegedés kezdődött, a nappali felmelegedések több ízben elérték, sőt meg is haladták a 10 fokot. Ezt egy hűvösebb időszak követte, 19-én még napközben sem emelkedett a hőmérséklet fagypont fölé. Ezen időszak alatt többször volt kisebb havazás, hózápor, de összefüggő hótakaró nem alakult ki. A napi középhőmérsékletek is fagypont alatt maradtak, és 22-én mértük a hónap legalacsonyabb értékét: – 6,5 °C-t. Február 23-a után újabb erőteljes melegedés kezdődött, a délutáni hőmérsékletek meghaladták a 12 fokot. A havi maximumot 29-én mértük, amikor 15,5 °C-ot mutatott a hőmérő. Fagyos napot 15 esetben, téli napot egy alkalommal jegyeztünk fel. Csapadékban igen szűkös volt a február, csakúgy, mint az előző két téli hónap. A havi csapadékösszeg 14 mm, a sokévi átlag 30%-ának megfelelő mennyiség. Nyolc csapadékos napból 5 volt havazásos. Az átlagos borultság mértéke: 53%, a derült napok száma 4, a borult napoké 8, a napsütéses órák száma (110 óra) valamivel több, mint a sokévi átlag. Nyolc napsütés nélküli és négy ködös napot jegyeztünk fel. A hónap legerősebb szellőkését 24-én 9 óra 9 perckor mértük 340 fokok irányból (28,3 m/s).

MÁRCIUS-ra a sokévi átlagnál melegebb, térségünkben átlag körüli napfénytartamú és átlagos csapadéku időjárás volt a jellemző. A hónap erőteljes nappali felmelegedéssel

Hónap	Csapadék		Napok száma							Hóval Zivattal
	Összeg	24 órai maximum	≥ 0,1	≥ 1,0	≥ 5,0	≥ 10,0	≥ 20,0	Hóval		
		mm							dátum	
I	8	2,9	19	6	3				3	
II	14	4,9	5	8	3				5	
III	54	11,8	21	15	9	4	2		5	
IV	26	18,8	29	8	5	1	1			2
V	18	6,4	9	9	6	1				5
VI	79	24,2	3	9	7	5	3	2		6
VII	53	17,6	12	7	7	3	3			4
VIII	1	0,4	2	2						1
IX	27	11,1	4	7	4	2	2			3
X	123	24,4	30	16	11	8	5	2		3
XI	49	14,5	16	16	8	3	1		3	
XII	47	15,4	6	13	8	3	1		5	
Év	489	24,4	X. 30	116	71	30	18	4	21	24

A csapadékadatok évi összesítése. Veszprém, 1992

kezdődött (folytatódott a február végi tavaszias időjárás), a csúcshőmérsékletek meghaladták a 15 fokot. 4-én a napi középhőmérséklet elérte a 10,1 °C-t. Hetedikétől egy viszonylag hűvösebb periódus következett éjszakai fagyokkal. A havi minimum hőmérsékletet 11-én jegyeztük fel -4,8 °C-os értékkel. Március közepén csapadékosabb időszak kezdődött, eleinte kisebb havazással, hózáporral, de jelentéktelen csapadékhozammal. A jelentősebb esők 20-a után kezdődtek, a csapadékösszeg a hónap végére elérte az 54 mm-t, ami a sokévi átlagnak megfelelő mennyiség. Ugyanezen időszakban ismételt felmelegedés kezdődött, az éjszakai fagyok megszűntek. A hónap legmagasabb hőmérsékleti értéke 16,8 °C volt, amit 24-én délután mértünk. 29-én és 30-án a minimum hőmérséklet ismét fagypontra alá csökkent, ezzel a fagyos napok száma elérte a tízet. A havi középhőmérséklet 5,7 °C, ez 1,5 fokkal magasabb, mint a sokévi átlag. A borultság mértéke 53%. Három napsütés nélküli, 9 derült és 10 borult napot jegyeztünk fel, a napsütéses órák száma 152. A ködös napok száma 6; 15 csapadékos napból 5 volt havazásos, de mérhető hótakaró nem alakult ki körzetünkben. A viharos napok száma (amikor a napi maximális szélökés eléri, vagy meghaladja a 15,0 m/s-t) 10, a hónap legerősebb szélökését - 22,5 m/s - 13-án 13 óra 35 perckor mértük.

Száraz, átlagos hőmérsékletű, az átlagostól nem sokkal eltérő napfénytartamú időjárás jellemezte az ÁPRILIS-t. A havi középhőmérséklet 10,6 °C, ez 0,2 fokkal magasabb, mint a sokévi átlag. A hónap elején meleg idő uralkodott, de 7. és 11. között számottevően visszacsúszott a hőmérséklet. 11-én reggel fagyott, ekkor mértük a havi minimum hőmérsékletet; -0,2 °C-t. Ugyanezen a napon a talaj mentén - 3,2 °C-t mutatott a hőmérő (radiációs minimum).

Április 22-e után ismét beköszönött a meleg, a nappali fölmelegedés többször meghaladta a 20 fokot. A havi csúcshőmérséklet 26-án volt 26,0 °C-os értékkel. Az utolsó tavaszi talajmenti fagy április 21-én volt, ekkor az 5 cm-es magasságon -1,0 °C-t mutatott a hőmérő. A havi csapadékösszeg 26 mm, ez a sokévi csapadékmennyiség felének megfelelő érték. A csapadékos napok száma 8, de számottevő eső csak a hónap első napjaiban, valamint 29-én esett. Ekkor zivatar kíséretében, rövid idő alatt 18,8 mm eső hullott. A borultság mértéke 59%, napsütés nélküli nap nem volt, három derült és öt borult napot jegyeztünk fel. A napsütéses órák száma 180. A viharos napok száma 15. A hónap legerősebb szélökését 20-án, 14 óra 2 perckor regisztráltuk 320 fokos irányból (19,8 m/s).

A MÁJUS száraz, az átlagosnál valamivel melegebb, napfényes időjárású volt. A havi középhőmérséklet 15,2 °C, ez 0,5 fokkal magasabb, mint a sokévi átlag. A hőmérséklet alakulásában három hullámot tapasztaltunk. A hónap elején erős felmelegedések voltak, a napi középhőmérséklet többször meghaladta a 15 fokot. 9-10-én

A meteorológiai állomás részlete (előtérben a sokkarú zúzmara mérő)

zivatarosra fordult az idő, ami térségünkben közel 10 mm csapadékot eredményezett, de a meleg idő tovább tartott. 17-én egy viszonylag erősebb lehülés következett be, és 19-én reggelre 7,0 °C-ig hűlt le a levegő (havi minimum hőmérséklet). 20-a után ismét melege fordult az idő. A havi csúcshőmérsékletet 22-én jegyeztük fel, 26,0 °C-ot mutatott a hőmérő. Nyári nap, amikor a hőmérséklet meghaladja a 25 fokot, három alkalommal fordult elő. A gyakorlatilag december óta tartó csapadékhiány májusban sem enyhült, sőt, tovább fokozódott. A havi csapadékösszeg 18 mm, ez a sokévi átlag mintegy 30%-ának megfelelő érték. Kilenc napon hullott mérhető mennyiségű csapadék, ebből 5 alkalom volt zivataros. A legnagyobb napi csapadékösszeget 9-én mértük: 6,4 mm. A borultság átlagos mértéke 46%, napsütés nélküli nap nem volt, a derült napok száma 8, a borult napoké 3. A viharos napok száma 4, a hónap legerősebb szellőkését 11-én 17 óra 55 perckor mértük 320 fokos irányból (22,9 m/s). A napsütéses órák száma: 270.

Az átlagosnál valamivel melegebb, napfényben szegény, átlagos csapadékú időjárás volt jellemző a JÚNIUSra. A havi középhőmérséklet 19,0 °C, mindössze 0,5 fokkal magasabb, mint a sokévi átlag. Különösen az utolsó tíz nap volt jóval melegebb az ilyenkor megszokottnál. 19–24. között a maximum hőmérsékletek meghaladták a 25 fokot, és a napi közepek is 20 fok fölé emelkedtek. A legmelegebbet (28,4 °C) 21-én, a leghidegebbet (10,4 °C) 7-én jegyeztük fel. Nyári nap 11 esetben fordult elő. A reggeli minimum hőmérséklet hét alkalommal nem csökkent 17,0 °C alá. Június elsejével mintha elváltak volna a száraz időszakot. Megkezdődtek a kiadós esőzések. Harmadikán 8 óra alatt 24,2 mm eső esett heves zivatarok kíséretében. A hónap első felében szinte minden nap hullott mérhető mennyiségű csapadék. 8-án 15,3 mm; 12-én 20,4 mm; 13-án 9,8 mm, valamennyi heves zivatarok kíséretében. 14-e után egy gyenge zápor kivételével (25-én 0,7 mm) mérhető csapadék nem volt. A havi csapadékösszeg 79 mm, a sokévi átlagnak megfelelő érték. A borultság mértéke 63%, a derült napok száma kettő, a borult napoké 9, a napsütés nélküli napoké egy. A napsütéses órák száma 199. A viharos napok száma kettő, a hónap legerősebb szellőkését 3-án 21 óra 30 perckor mértük, 250 fokos irányból 18,3 m/s-ot.

A JÚLIUS is meleg volt, noha nem szélsőséges, mert a havi középhőmérséklet (21,0 °C) csak 0,7 fokkal volt magasabb, mint a sokévi átlag. Ugyanakkor a nappali felmelegedések, főként a hónap második felében igen erőteljesek voltak. 21 nyári napot jegyeztünk fel, ami a sokévi átlagnak megfelelő érték. Ebből négy hőségnap volt, amikor a hőmérő higanyszála 30 °C fölé emelkedett. A legmelegebb nap 31-e volt, 32,8 °C-os csúcshőmérséklettel. Az éjszakák is melegek voltak. Hét esetben nem hűlt le a levegő 18 °C alá, sőt két esetben még 20 °C-ig sem. A leghidegebb reggel 30-án volt 12,0 °C-szal, míg a legmele-

*Az állomás Campbell-Stokes-rendszerű
üveggolyós napfénytartam-mérője*

Hónapok	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	XI	X	XI	XII	Év
Havi középhőmérséklet °C	0,9	3,3	5,7	10,6	15,2	19,0	21,0	25,0	16,2	9,1	5,4	-0,4	10,9
Abszolút max. °C	12,5	15,5	16,8	26,0	26,0	28,0	32,8	36,0	26,5	22,5	16,2	13,5	36,0
dátum	3	29	24	26	22	21	31	28	14	5	6	3	VIII. 28.
Abszolút min. °C	-9,0	-6,5	-4,8	-0,2	7,0	10,4	12,0	13,8	5,7	-1,6	-3,4	-11,6	-11,6
dátum	21	22	11	11	19	7	30	17	26	13	30	27	XII. 27.
Nyári napok száma (Hőmérséklet max. 25 °C)	-	-	-	2	3	11	21	31	6	-	-	-	74
Hőség napok száma (Hőmérséklet max. 30 °C)	-	-	-	-	-	-	4	24	-	-	-	-	28
Forró napok száma (Hőmérséklet max. 35 °C)	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	4
Fagyos napok száma (Hőmérséklet max. 0,0 °C)	21	15	10	1	-	-	-	-	-	2	8	19	76
Téli napok száma (Hőmérséklet max. 0,0 °C)	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	18
Zord napok száma (Hőmérséklet max. -10 °C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3

A hőmérsékleti adatok évi összesítése. Veszprém, 1992

gebb 28-án 21,6 °C-os hőmérséklettel. Csapadék szempontjából a hónap eleji néhány kiadósabb záport kivéve (5-én 11,6 mm; 7-én 16 mm; 12-én 17,6 mm) mostoha volt a július. Hét csapadékos napon 53 mm eső esett, de 12-e után mérhető csapadék nem volt, így a nappali órákban a hőség hatására légköri aszály alakult ki. A meleg éjszakák sem hoztak enyhülést, nem borítottak harmatleplet a növényekre. A borultság mértéke 38%, a derült napok száma 12, a borult napoké 2. Napsütés nélküli napot kettőt jegyeztünk fel. A havi napsütéses órák száma: 270. A viharos napok száma 2, a hónap legerősebb szélőkését (22,5 m/s-ot) 7-én 14 óra 30 perckor mértük 180 fokok irányból.

Forró, rendkívül száraz, napfényben gazdag időjárás volt jellemző az AUGUSZTUS-ra. Tovább folytatódott a kánikula és az időjárási elemek értékei évszázados rekordokat döntöttek. A hónap középhőmérséklete 25,1 °C volt, 5,2 fokkal magasabb mint a sokévi átlag. Szinte az egész hónap folyamán fennállt a hőség: a napi maximumok minden esetben meghaladták a 25 fokot (nyári nap). Hőségnap 24 esetben fordult elő, ez négyszerese az elmúlt évek átlagának. Négy napot úgynevezett forró napként könyvelhetünk el, ekkor a napi csúcshőmérséklet meghaladta a 35 °C-t. A legmagasabb értéket 28-án regisztráltuk, amikor a hőmérő higanyszála elérte a 36,0 °C-t. Észlelőállomásunk fennállása óta ez az abszolút rekord. A napi középzmérsékletek 16 alkalommal haladták meg a 25 fokot; a legmelegebb nap 20-a volt 29,1 °C-os, míg a leghűvösebb 15-e 19,9 °C-os napi középhőmérséklettel. Fokozta a meleget az is, hogy gyenge volt az éjszakai lehűlés: 12 esetben nem súlylyed a hőmérő 20 °C alá. A legmelegebb hajnal szintén 20-án volt 22,8 °C-os minimum hőmérséklettel, míg a leghűvösebbet 17-én mértük, amikor 13,8 °C volt a napi minimum. Harmatképződést egyetlen reggelen sem figyeltünk meg. A hónap csapadékösszege nem érte el az 1 mm-t sem (0,5 mm), ami negatív rekord. Két csapadékos napot jegyeztünk fel, 2-án 0,4 mm, míg 10-én 0,1 mm eső esett. A borultság mértéke 26% volt, napsütés nélküli és borult napot nem jegyeztünk fel, a derült napok száma 15. Rekord mennyiséget, 316 órát sütött a nap. A viharos napok száma 7, a hónap legerősebb szélőkését (20,5 m/s-ot) 15-én 5 óra 2 perckor mértük 360 fokok irányból.

ASZEPTEMBER elsején érkezett erős hidegfront végetvetett a kánikulának, jelentősen lehűtötte a levegőt. A hónap egészére nézve az átlagosnál valamivel melegebb, kissé száraz, napfényben gazdag időjárás volt a jellemző. A nyári meleg még szeptemberre is áthúzódott. A havi középhőmérséklet 16,2 °C, csak 0,4 fokkal magasabb, mint a sokévi átlag. A legmelegebbet (26,5 °C) 14-én, a leghűvösebbet (5,7 °C) 26-án mértük. A napi középhőmérséklet nyolc esetben haladta meg a 18 fokot, sőt 12-én és 26-án elérte a 20,0 °C-t. Nyári nap hat esetben fordult elő, és az év utolsó nyári napját is ebben a hónapban (szept. 28-án) jegyeztük fel 25,9 °C-os értékkel. Az egész hónap folyamán gyakorlatilag 4 csapadékos időszakunk volt, a csapadékos napok száma 7, ebből három zivataros. A szeptember elsején érkezett hidegfront felhőzetéből 10,5 mm eső esett, majd a 4. és 7. közti időszakban további 11,5 mm. Ezt követően 14-én volt kisebb záporosó kisebb zivatar kíséretében, s végül a hónap utolsó napjain hullott 3,8 mm eső, így a havi csapadékösszeg 27 mm lett, ez a sokévi átlag 60–70%-a. Napfényben a szeptember hónap is bővelkedett. 230 órát sütött a nap, ez 30–40 órával több mint a sokévi átlag. A borultság átlagos mértéke 37%, a derült napok száma 9, a borult napoké kettő, napsütés nélküli nap nem volt. A viharos napok száma 6, a hónap legerősebb szélőkését (26,0 m/s-ot) 6-án, 14 órakor mértük 320 fokok irányból.

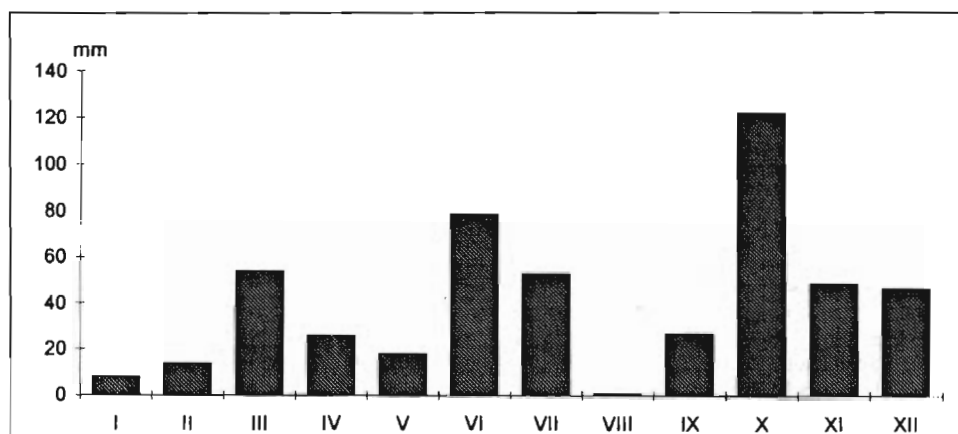
Csapadékos, az évszaknak megfelelő hőmérsékletű, napfényben szegény időjárás volt a jellemző az OKTÓBER-re. A havi középhőmérséklet 9,1 °C, közel egy fokkal kevesebb, mint a sokévi átlag. A hónap elején enyhe volt az idő, napközben általában 20 fokhoz közeli fölmelegedéseket mértünk. A havi középhőmérsékletet, 22,5 °C-ot 5-én jegyeztük fel. Ezt követően egy hidegfront tört be, a hőmérséklet napról-napra csökkent, s amikor az ég-

A talaj hőmérsékletének leolvasása

bolt kiderült, a szél elállt, az erőteljes kisugárzás hatására 13-án reggelre fagypont alá csökkent a hőmérséklet. A levegő hőmérséklete $-1,6\text{ }^{\circ}\text{C}$ volt, a talaj mentén (radiációs minimum) $-4,0\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ot mértünk. 14-én a talaj mentén még ettől is hűvösebb, $-4,5\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ig csökkent a hőmérséklet. A hónap hátralévő részében nem alakult ki fagyveszély, csupán 19-én csökkent a levegő hőmérséklete $+0,5\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ig, míg a talaj mentén $-1,0\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ot mértünk. Októberben vége lett a szárazságnak, bőséges csapadékot kapott térségünk. A havi csapadékösszeg 128 mm , a sokévi átlagos csapadékmennyiség több mint kétszerese. A hónap második felében szinte minden nap esett az eső, egyes napokon 20 mm -t is meghaladó mennyiségben. A legcsapadékosabb napok: 16-a $14,5\text{ mm}$; 17-e $12,8\text{ mm}$; 29-e $15,5\text{ mm}$, valamint 30-a $24,4\text{ mm}$. A csapadékos napok száma 16, ebből három alkalommal zivatarar kísérte az esőzést. Az átlagos borultság mértéke magas, 72% . A kettő derült nappal szemben 14 borult és 8 napsütés nélküli napot jegyeztünk fel. A borús, csapadékos idő miatt az ilyenkor megszokottnál jóval kevesebbet, mindössze 104 órát sütött a nap. Ez a sokévi átlag mintegy $2/3$ -ának megfelelő érték. A nedves légtö-

megek hatásaként gyakran volt erősen párás a levegő, ködös napról (amikor a látótávolság 1 km alá csökken) 10 alkalommal készült feljegyzés. A viharos napok száma 8, a hónap legerősebb szellőkését, $19,0\text{ m/s}$ -ot 18-án 18 óra 49 perckor mértük.

Havi csapadékösszegek, 1992

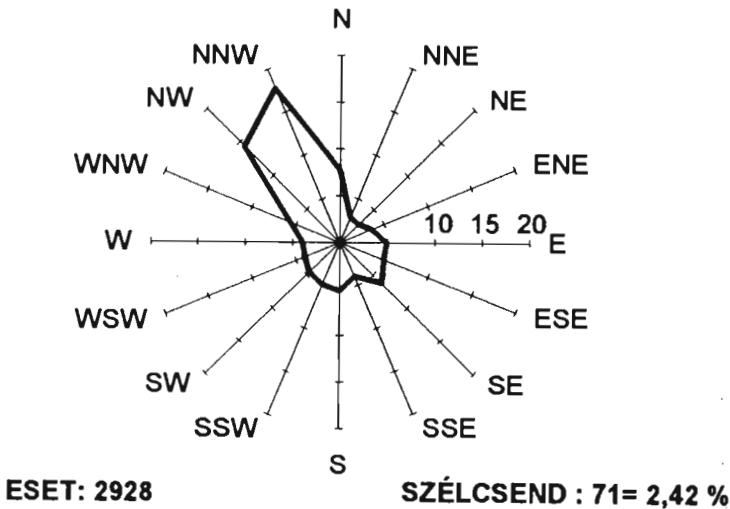
Az átlagostól kissé melegebb, csapadékban és napfényben átlagos, de ugyanakkor változékony időjárású volt a NOVEMBER. Nem következett be az előző három év novemberére jellemző zord idő. A nappali fölmelegedések a hónap első dekádjában általában 10–15 fok között alakultak, míg a minimum hőmérséklet először 9-én csökkent fagypontra alá. A havi maximum hőmérsékletet 6-án mértük, ekkor 16,2 °C-ot mutatott a hőmérő. Nyolcadika után egy lehűlés kezdődött, valamivel hűvösebb volt mint az átlag, a levegő hőmérséklete több ízben csökkent fagypontra alá. A havi legalacsonyabb értéket, – 3,4 °C-ot 30-án reggel jegyeztük fel. Fagymentes éjszaka 22 esetben fordult elő, a fagyos napok száma 8. A lehullott csapadék mennyisége 49 mm, valamivel kevesebb, mint a sokévi átlag. A hónap első dekádja viszonylag száraz volt, de 10-től esősebbre fordult az idő, és a hónap végéig szinte minden nap hullott több-kevesebb csapadék. Az esőzés 19-én havazásba ment át, de mérhető hótakaró térségünkben nem alakult ki. Veszprémben 16 csapadékos napot jegyeztünk fel, de – mérhető mennyiséget nem eredményező – szitálás, ködszitálás ezen túlmenően még hét esetben fordult elő. Az átlagos borultság mértéke magas, 68%, három derült napot, 12 borult és ugyanennyi napsütés nélküli napot említenek a feljegyzések. A napsütéses órák száma: 72. A levegő relatív nedvességtartalma is magas volt, havi átlaga 80%, a ködös napok száma 11. A széllokések 11 napon érték el a viharos fokozatot, a havi maximális széllokés 21,6 m/s, amit 27-én 10 óra 39 perckor mértünk.

DECEMBER hónap nagy részében még nem akart igazán tél lenni. Folytatódott az évszakhoz képest enyhe idő. A napi középhőmérsékletek az első harmadban 3–6 fokkal, és még a másodikban is 1–3 fokkal haladták meg az ilyenkor szokásos értéket. A hónap utolsó dekádjára a 23-án kezdődött erős lehűlés nyomta rá a bélyegét, mintegy 4–6 fokkal volt hidegebb az átlagnál. Térségünkben december 16-ig jórészt fagymentes volt az idő, sőt 3–5. között 10 °C fölötti fölmelegedések is előfordultak. A legmelegebbet 3-án jegyeztük fel 13,5 °C-os csúcshőmérséklettel. Később azonban már hidegebbre fordult az idő. 18-a után napközben sem emelkedett a hőmérséklet fagypontra fölé, a napi középhőmérsékletek is jóval 0 °C alatt maradtak. Az igazi kemény téli idő beállását 23-ára tehetjük. Ezt követően a napi minimum hőmérsékletek – 5, – 10, a maximumok – 3, – 6 °C között alakultak. Fagypontra fölé csak egyszer, 22-én rövid időre emelkedett a hőmérséklet, amikor a maximum + 0,3 °C volt. A zord napok száma (amikor a napi minimum hőmérséklet – 10 °C alá csökken), három volt, míg a leghidegebbet, – 11,6 °C-ot 27-én mértük. Fagyos nap 19 esetben fordult elő, míg téli napot 13 alkalommal jegyeztünk fel. A hónap középhőmérséklete – 0,4 °C, ami több mint 1 fokkal alacsonyabb, mint a sokévi átlag.

Párás, ködös, nyirkos idő jellemezte a decembert. A levegő relatív nedvességtartalma 86%-os átlagot mutatott, 17 ködös napot jegyeztünk fel, többet, mint a sokévi átlag. A borult napok száma rendkívül magas: 23, 19 napon nem volt napsütés és csak 3 derült napot jegyeztünk fel. Csapadék szempontjából a hónap első fele volt jelentős. December 5–6-án országszerte bőséges csapadék hullott, térségünkben havaseső esett, a Bakony magasabb területein havazott. Ott a jelentős havazás, a helyenként 30–40 cm-t is elérő hótakaró 6-án délutánra járhatatlanná tette az alsóbbrendű utakat. A viharos szél több helyen hótörlesztéseket emelt. Este hat óra körül két kamion összecsiszolt a 8-as főúton Gombás-pusztánál, mindkét irányban megbénítva a forgalmat. Több kilométer hosszú kocsisor kényszerült várakozásra, többen töltötték az éjszakát a hóviharban, csak másnap reggel öt órára sikerült az útszakaszt járhatóvá tenni. A mellékútvonalakat másnap délutánra sikerült – ha csak egy nyomon is – járhatóvá tenni. A viharos szél és a hóesés nem kímélte a villamos vezetékeket sem. A Kab-hegyi tv-állomásnál a tartalék áramforrásokat kellett bekapcsolni, de így is kimaradások voltak az adásokban. Várpalota határában négy távvezeték-tartóoszlop roskadt össze a vezetékekre rakódott vastag jég és hó súlya alatt.

A hónap csapadékösszege: 47 mm, alig kevesebb mint a sokévi átlag. Ez a mennyiség elsősorban a hónap első felében hullott, 15-e után számottevő csapadék nem volt. A nyir-

kos időben gyakori volt a hószállingózás, az ónos ködszítálás, a zúzmaraképződés. A fagyos éjszakák után a csúszós utakon rengeteg volt a baleset. Több gyalogost kellett kéz- és lábtöréssel kórházba szállítani. 13 csapadékos naptól hét volt havazásos, de hótakaró egyetlen napig sem borította a talajfelszín. A viharos napok száma: 8, a hónap legerősebb szellőkését, 30,0 m/s-ot 6-án 21 óra 25 perckor mértük 340 fokok irányból. Az átlagos bozultság mértéke: 80%, a napsütéses órák száma: 53.

JEGYZETEK

Az Országos Meteorológiai Szolgálat Veszprémi Főállomása 1992 januárjában Szentkirályszabadja-repülőtérré költözött, ahol az OMSZ segítségével új műszerkert került kialakításra. Február 1-től az operatív és kutatási célú szinoptikus és éghajlati megfigyeléseket az MH Bakony Harcihelikopter Ezred meteorológiai technikusai képesítéssel rendelkező főfoglalkozású észlelői végzik. A földfelszíni szinoptikus és éghajlatkutató megfigyelések az állomás közvetlen környezetében végzett műszeres mérésekből és az állomás területéről végrehajtott vizuális megfigyelésekből állnak, és általában a következő elemekre terjednek ki:

- a jelenlegi és az elmúlt időjárás,
- a szélirány, szélesebség és a maximális szellőkés,
- a felhőzet mennyisége, a felhőfajták, a felhőalap magassága,
- a látástávolság (párasság, köd),
- a levegő hőmérséklete és az extrém hőmérsékletek (maximum, minimum, radiációs minimum),
- légnedvesség, páratartalom,
- a légnyomás, a légnyomás változás nagysága és típusa,
- a csapadékmennyiség és a hullás időtartama, intenzitása,
- a hótakaró vastagsága és állapota,
- a napsütéses órák száma (napfénytartam),
- a talaj hőmérséklete 2, 5, 10, 20, 50 és 100 cm-es mélységben, valamint a talaj állapota.

Az állomáson nemzetközi megállapodás alapján rögzített és a Meteorológiai Világszervezet által előírt észlelési időpontokban végezzük a méréseket és megfigyeléseket. Ezek eredményeit az előírt utasítások szerinti módon a gyűjtő- és felhasználó helyekre továbbítjuk.

A Campbell-Stokes-rendszerű üveggolyós napfénytartam-mérő

A műszer egy fémállványra szerelt, 96 mm átmérőjű üveggömb, amely a napsugarakat gyűjtőlencseként egy ún. napszalagra irányítja. Ahova az összegyűjtött napsugarak esnek, a papír megpörkölődik vagy kiég. A nap járásának megfelelően az égetés helye meghatározott pályán vándorol végig. Ez a pálya a napszalagon előre meg van jelölve és fel van tüntetve az, hogy helyes szalagbeállítás esetén a napsugár melyik órában hova égeti a lyukat. A sugárzás erőssége szerint erősebben, vagy gyengébben pörköl, sőt gyakran vékony csíkbai teljesen keresztül égetett szalagot nem kell külön óraműnek mozgatnia, mint a többi meteorológiai íróműszernél. Maga a szalag helyben marad, de a nyom egyenletes továbbmozgatásának feladatát elvégzi maga a Nap, amint az égbolton látszólagos mozgása közben tovább halad, s pályájának ívét a szalagra égeti. A szalagra nyomtatott beosztással a műszer voltaképpen ugyanaz, mint a régi napóra: az égetés mindenkori pillanatnyi helye a valódi helyi időt, a napóra szerinti időt jelzi. Éppen ezért a nappálya évszakonként változó magasságú ívének megfelelően többféle alakú és nagyságú szalagot kell használni az üveggömb gyújtótávolságában felerősített gömbhéj alakú mélyedésben. Maga a gömbhéj olyan méretű, hogy azon a Nap képe az egész éven át és minden nap rajta legyen.

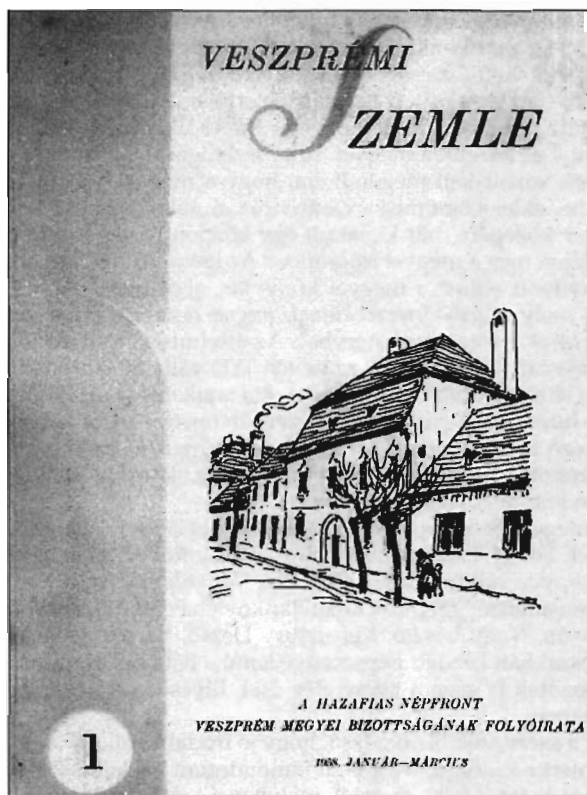
A talajhőmérők

A talaj hőmérsékletének különböző mélységekben való meghatározására szolgálnak.

A felszíni talajhőmérő-sorozat + 45 °C-tól – 30 °C-ig terjedő méréstartományú, kéttizedes beosztású hőmérők, amelyek a felszíntől számított 2, 5, 10 és 20 cm-es talajréteg hőmérsékletének meghatározására szolgálnak. A skála kiáll a talajból és így a hőmérőt a leolvasáshoz nem kell kiemelni a talajból. A skálát magába foglaló vastagabb rész és a talajba benyúló vékonyabb rész találkozásánál a hőmérőt 150 fokos tompa szögben meghajlik. A merülési mélységet üvegyűrű jelzi. A talajhőmérsékletet csupasz talajfelszín, illetve télen a hóréteg alatt kell mérnünk. A folyamatos gyommentesítést kb. 1 m² területen el kell végezni. A havat nem szabad eltakarítani, csak a skálákat kell szabaddá tenni, hogy a leolvasást el lehessen végezni.

A mélységi talajhőmérő + 30 °C-tól – 30 °C-ig terjedő méréstartományú, kéttizedes beosztású, megnagyobbított higanyzsákú hőmérő, amely 10 °C nagyságú ugrásszerű hőmérsékletváltozást 0,1 fok pontossággal kb. 15–20 perc alatt vesz fel. E hőmérő nagy tehetetlenségére azért van szükség, hogy amikor leolvasás céljából a hőmérőt kiemeljük, a leolvasáshoz szükséges idő alatt ne változzon jelentékeny mértékben a hőmérő állása. A mélységi talajhőmérőket műanyag tokban elhelyezve az 50 és 100 cm mélységű talajréteg hőmérsékletének a mérésére használjuk.

Az első Veszprémi Szemle rövid története

Az olvasók közül bizonyára többen emlékeznek arra, hogy ezzel a címmel három és fél évtizeddel ezelőtt már megjelent egy folyóirat. A dátum: 1957 ősze.

A történelmet ismerőknek ez a dátum már sugall valamit. Alig egy évvel vagyunk túl az 1956-os forradalom eseményein és az új, a „forradalmi munkás-paraszt” kormány kezdi megszilárdítani pozícióit. Az elismeréshez, a biztos politikai alapokhoz szüksége van a társadalom minden rétegének a támogatására. Különösen fontos az értelmiségiek megnyerése, hiszen ők már egyszer bizonyították, hogy mit tudnak tenni, – szerepük közismert volt az októberi forradalom elindításában –, s ennek nem szabad megisméltódní. Így gondolkodott a hatalom, s ezért intézkedtek is. Egyrészt börtönbe zárták azokat az írókat, akik szerepet játszottak az előkészítésben és az eseményekben, másrészt engedélyeztek néhány új folyóiratot, ahol a nem „kompromittálódott” szerzők publikálhattak.

1957-ben indult a Kortárs és engedélyezik a vidéki folyóiratok indítását is. Megjelent a Dunántúl, a Tiszatáj, az Alföld. De mozgolódnak más megyék is, Vas megyében antológia jelenik meg a megyei írók műveiből.

„Van valami biztató és valami megnyugtató abban, – írja Szabolcsi Gábor –, ami a vidék irodalmi mozgolódását jelzi,¹ mert az új irodalom képviselői érzik, hogy a ma kérdését meg kell fogalmazni és ki kell mondani.” Ez az aktuális kimondási szándék fogalmazódott meg Veszprém megyében is. Kezdeményező és kivitelező is Thiery Árpád, aki a megyei napilap – akkor Közép-dunántúli Napló – munkatársa volt.

A saját – megyei – irodalmi folyóirat kiadásának gondolatát többen támogatták a megyében. Thiery programadó cikke, mely a napilap 1957. szeptember 22-i számában jelent meg *Ébresztés* címmel,² már konkrét feladatokat sorol fel a lapindítás és a célok megjelölésében. Cikkének gondolataihoz csatlakozik Páldy Róbert³, a megyei könyvtár igazgatója. Helyesli az irodalmi lap kiadását, s egyetért abban is, hogy a lapgazda a Hazafias Népfőnt megyei bizottsága legyen, hiszen ott már működik a művelődési bizottság és ők is munkatervi feladatként kezelik a megyei írók összefogását, az irodalmi lap megjelentetését. Az előzmények között kell megemlíteni, hogy a megyei lapban 1957 elejétől *Fórum* címmel irodalmi melléklet jelent meg a vasárnapi számokban, ahol a helyi írók, költők írásait közölték. Az év közepére már kialakult egy központi mag és felmerült annak a gondolata, hogy alakuljon meg a megyei írócsoport. Az igénnyel a politikai vezetés is egyetértett, támogatást nyújtott ehhez a megyei könyvtár, ahol megalakult az „Ötvös Károly Munkaközösség”, mely a „helytörténeti kutatás megyei összefogását, az irodalmi hagyományok gyűjtését és feldolgozását” vette munkatervbe⁴. Az értelmiséget tömörítő szervezet a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (akkori nevén TIT) vállalta az irodalom-propagandát, s a következő évben létrejött irodalmi színpad azóta is sikeresen működik.

A szervezeti és intézményi háttér 1957 őszére létrejött, az írói kapacitás biztosítottnak látszott. A következő évben megalakult megyei írócsoportnak mintegy 30 tagja volt, és a szerkesztőség számított a megyéből elszármazott és az akkori időszakban a megyéhez valamilyen formában kötődő, országosan ismert írókra.

Néhány név a megyében alkotó írók közül: Lipták Gábor, Zákonyi Ferenc, Thiery Árpád, Cserhát József, Fonay Tibor, Vajkay Aurél, Páldy Róbert és a még kevésbé ismertek, Egerszegi Ferenc, Kapcsándy Sándor, Csíki Ottó, Vágvolgyi László, Vasvári István és még sokan. Az országos ismertséggel bírók közül Jankovich Ferenc, Szentiványi Kálmán, Tatay Sándor, Simon István, Nagy László, Keresztury Dezső, Várnai Zseni. S azt is illik tudni, hogy ebben az időszakban kezdett népszerűvé lenni a Balaton, és az írók, művészek közül egyre többen telepedtek le ezen a tájon; elég csak Illyés Gyula, Németh László, Passuth László nevét említenem.

Jogos volt tehát a szervezők bizakodása, hogy jó irodalmi alkotásokban nem lesz hiány. Annál is inkább, mert e szerkesztőség nem kimondottan irodalmi folyóiratot kívánt létrehozni, hanem amint a cím is jelzi, szemlét, melyben a szépirodalom mellett, minden tudományág helyet kapott volna, illetve a megjelent számokban helyet is kapott. Páldy Róbert szavait idézzük: „... olyan folyóiratot kellett szerkesztenünk, amilyenre előtünk nem volt példa: helyi társadalmi és irodalmi lapot.”⁵

A Veszprémi Szemle ilyen előkészítés után 1957 végén megjelent. A szerkesztőség bizaodott, gyűjtötte az anyagokat és könnyű volt összeállítani a következő számokat is, vagyis az 1958. évi 1., 2. számot. Ugyanakkor aktív irodalomszervezés is folyt a megyében. 1957. október 24-én egy értekezleten Páldy Róbert felvázolta a megyei írócsoport működésének tervezetét, november 24-én Balatonfüreden az Arany Csillag Szállóban megalakult a megyei írócsoport. 1958. február 21-én a veszprémi SZOT-székházban újabb tanácskozást tartottak a csoport tagjai. Május 24-én Balatonfüreden a helyiek szervezésében megrendezték a dunántúli írók és szerkesztők tanácskozását. Itt Köpeczi Béla beszélt az írók 56-os szerepléséről. Elmondotta, hogy tervezik néhány *tájjellegű* irodalmi és kulturális folyóirat indítását, és javasolják *megyei könyvkiadók* létrehozását. Ezen még úgy beszélt Mesterházi Lajos, hogy azért is szorgalmazza a helyi kezdeményezéseket, mert „A vidéki ér-

telmiség sokkal tisztánlátóbb, kevesebb mód van, hogy bármi megfertőzné”⁶, de ebben hozzátette, hogy a „... vidéki folyóiratok ne váljanak a fővárosi írók menedékévé”.

A központi vezetés tehát úgy gondolkodott, hogy fel kell lendíteni a hazai irodalmat, s ehhez egyik módszer lehet a vidéki irodalmi lapok indítása, de ezektől szigorúan távol kell tartani a fővárosi írókat, akik az októberi forradalmat előkészítették. Ezt a „távolartást” nem tartotta be a Veszprémi Szemle szerkesztősége, mert már az első számban közölte Kodolányi János írását – Ajtónkat tartjuk zárva –, de a következőben helyt adott Déry Tibor írásának is.⁷ (Aki ekkor már börtönben volt.) A központi kritika éppen azért támadta a Szemlét, amiért létrehozták –, a helyi tartalomért, a helyi jellegéért. Ez azonban csak ürügy volt az elnémitására.

„Kialakult a tájirodalom, a tájfolyóirat fogalma, s e megfogalmazásban benne van a korunk megértéséről, ábrázolásáról való lemondás” – írja Szabolcsi Gábor.⁸ Elítéli, hogy a tájirodalom égisze alatt lemondanak a szocialista kultúra építéséről. Hosszan sorolja kifogásait, majd egyszerűen kimondja a legerősebb kritikáját. A Veszprémi Szemle szerkesztői a nagy budapesti írók szerepeltetésével, segítségével akarnak a „nagy irodalomba” bejutni. Ezek: Kodolányi János, Csoóri Sándor, Erdélyi József, Jankovich Ferenc. „Miattuk van vitánk” – fogalmazza meg a konklúziót a szerző.

Komlós János a Szemle 2. számában mond elmarasztaló kritikát: „Kevés benne az irodalom és túl sok benne az egyéb anyag.”⁹ Túl sok bírálat érte tehát az új vidéki irodalmi orgánumokat – most már hozzátehetjük, igaztalanul –, nem csoda tehát, hogy az 1958. évi 3. számhoz nem sikerült megkapni a kiadási engedélyt.

Az elhangzott kritikákra sorra válaszoltak a Szemle munkatársai – Thiery Árpád, Páldy Róbert, Marton László, Buzás Huba és mások –, de a sorsa eldöntetett. A fő ok Kodolányi János novellájának és a már említett országos ismert szerzők művének közlése, a tájirodalom néven kibontakozott támadás csak a fedőnév volt.

Három szám után megszűnt a folyóirat. Megszűnésének, megszüntetésének ugyan nincs írásos bizonyítéka, mert az akkori általános gyakorlat szerint zajlott le: valaki szólt valakinek és egy telefonüzenet elég volt az elnémitásához, és a 3. szám engedélye nem érkezett meg a kiadóhoz.

Így ért véget a megyei írók, szervezők ígéretes kezdeményezése és a rendszerváltozás kellett ahhoz, hogy legyen a megyének önálló irodalmi, társadalomtudományi, történeti folyóirata illetve folyóiratai (Új Horizont, Ex Symposium, Comitatus, Vár ucca tizenhét).

JEGYZETEK

1. Szabolcsi Gábor: Szocialista irodalom – vagy tájirodalom = Tiszatáj, 1958. június. 1. p.
2. Középdunántúli Napló, 1957. szeptember 22. 4. p.
3. Páldy Róbert: Irodalom – helyi irodalom = Középdunántúli Napló, 1957. október 20. 5. p.
4. Páldy Róbert id. cikke.
5. Páldy Róbert: A Tiszatáj kritikusanak = Középdunántúli Napló, 1958. augusztus 10. 4. p.
6. Irodalmi tanácskozás Balatonfüreden = Középdunántúli Napló, 1958. május 25. 4. p.
7. Komlós János cikke a Magyar Nemzet 1957. december 22-i számában, ill. az Élet és Irodalom karácsonyi számában.
8. Szabolcsi Gábor: Szocialista irodalom – vagy tájirodalom = Tiszatáj, 1958. június. 1–2. p.
9. Komlós János: Bíráló köszöntő = Veszprémi Szemle, 1958. 2. sz. 33–35. p.

Dr. Tóth Dezső

Az első Gizella Napok eseményei, 1992

(Héthelyi Gyöngyvér fényképfelvételeivel)

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI hagyomány, hogy a városok vezetése, a hivatalos világi hatóság, az egyházak és a civil társadalom együtt vagy külön-külön olyan, évenként ismétlődő programokat szerveznek, amelyek meghatározó szellemi és érzelmi élményt, látványt nyújtanak a városlakóknak és mindazok számára, akik vonzáskörébe kerülnek.

A középkori vásárnapok és a helyi vallásos élethez kötődő egyházi rendezvények (főképpen a helység temploma védőszentjének ünnepe, a búcsú) vagy más, helyileg emlékezetes esemény emlékünnepeinek hagyományá válása Európa-szerte folytonosságot jelentettek a városlakók életében. Az elmúlt évtizedekben „átrendeződték” a korábbi hagyományok, s a hivatalos ünnepek sorának bővülésével mind kevesebb lett az, amely a tradíciók őrzését jelentette.

A társadalmi rendszerváltás új helyzetet teremtett e téren is. A települések önkormányzati igazgatásának helyreállításával a többnyire évszázadokra visszatekintő jelképrendszer (zászló, cí-

Városkép a Szabadság tér és a Rákóczi utca találkozásánál

Dióssy László polgármester megnyitja a Gizella-napi rendezvényeket (A háttérben Katona Tamás és Konrád György)

mer) újra vállalásával, a polgárok kiemelkedő munkája elismerésére szolgáló díjak alapításával ismét megteremtődött annak a feltétele, hogy a helyi társadalom élete olyan ünnep(ek)hez is kötődjön, amely (vagy amelyek) tradíciót jelentenek, vagy hagyományt teremtő szándékúak.

Géczi János (jobbról) átveszi a Gizella-díjat

Veszprém önkormányzata a történelmi hagyományt és az újszerűséget ötvözte azzal, hogy első királyunk hitvese emlékére rendeletet alkotott a Gizella Napok megrendezéséről, a Gizella-díj (s más elismerési formák) adományozásáról. A történelmi háttérrel a királynéi székhely első kegyűrnője, Gizella személye adja, aki itteni jelenlétével, a katolikus hitélet erősítésével, birtokai kormányzásával és a kultúra ápolásával alapozta meg Veszprém középkori szerepét.

Az 1. Gizella-napi rendezvénysorozatra május 7. és 24. között került sor. 7-én délután az Óváros tér volt a megnyitó helyszíne. Térzene fogadta a nagyszámú közönséget, köztük a külföldi vendégeket. Göncz Árpád köztársasági elnök levélben köszöntötte a rendezvénysorozatot kezdeményezését.

Dióssy László polgármester köszöntötte a város lakóit, a testületek tagjait, képviselőit, a külföldi vendégeket, köztük a Habsburg család megjelent tagjait, majd elsőként Katona Tamás külügyi államtitkár mondott megnyitót. Ebben a múltidézésre helyezte a hangsúlyt: a kultúraörzés szellemének fontosságáról szólt, amellyel fenn tudtuk és tudjuk tartani magunkat Európában, s néha-néha példát is adunk. Konrád György író, a Nemzetközi Pen

A tudományos felolvasó ülésen dr. Uzsocki András tart előadást

Club elnöke bizakodással beszélt arról, hogy Veszprém egyike lehet azoknak a történelmi településeknek, amelyek nem csak őrzik, hanem tovább is fejlesztik hagyományaikat.

Első alkalommal került sor a város új elismerése, a Gizella-díj átadására. E díjat az önkormányzat a város anyagi és szellemi értékeinek megőrzéséért, a művészetben végzett alkotómunkáért, a város nemzetközi hírnevének öregbítéséért, kapcsolatainak kiépítéséért és ápolásáért végzett kiemelkedő tevékenységéért adományozza a Gizella Napok keretében. Az első díjazottak dr. Palágyi Sylvia régész, Géczy János író, Márton András kanonok, egyháztörténész és posthumus Ircsik József festőművész voltak.

A kulturális program – amely során például Ujhelyi Olga tolmácsolásában elhangzott az Ómagyar Mária-siralom című nyelvtörténeti szövegemlékünk –, alkalom volt arra, hogy bemutatkozhatnak az amatőr és hivatásos együttesek, s szórakoztassák a város polgárait.

A nap kiemelkedő eseménye volt *Gabriele von Habsburg* szobrászművész kiállításának megnyitása a Csikász Galériában. A nemzetközileg is számontartott művész nő tárlatán *Bereczky Lóránd*, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója méltatta a bemutatott műveket. Este Boldog Gizella tiszteletére tartottak ünnepi szentmisét a Szent Mihály Székes-egyházban.

8-án délelőtt a Laczkó Dezső Múzeumban a Gizella királyné emlékezete című kiállítás megnyitójában *Cs. Dax Margit* idézte fel első királyunk emlékét, akit István „... szent kenet és koronáztatás által országgló társának rendelt.” Ünnepi megnyitójában hangsúlyozta, hogy „Első királynénk jogos tiszteletet érdemel mind férje, – az államalapító – oldalán végzett szolgálata-
iért, mind gyermekeinek keresztény, erkölcsös nevelése terén mint anya, s új hazája szeretete, tiszta-
sága miatt is.”

Délután Gizella és kora címmel tudományos felolvasó üléssel folytatódott a program. Előadók voltak: *Solymosi László* (Szent István király társadalma), *Uzsoki András* (A passzai Gizella-sír az új kutatások tükrében), *Egon Boschof* passzai történész (A bajor–magyar kapcsolatok Gizella korában), *Rainer Pál* (Magyarország királynéi az Árpád-korban), *Praznovszky Mihály* (Gizella alakja a magyar történelmi drámákban) és *Veress D. Csaba* (Szent István király hadügyi politikája). (Az előadások szövege a Veszprémi Múzeumi Konferenciák 4. című kötetben jelent meg. Ennek ismertetése a VSz 1993/1. számának 72–73. oldalán olvasható.)

A szentmisét celebráló dr. Szendi József püspök (Mellette Mád Miklós püspöki titkár).

Gabriele von Habsburg (a jobbszárlén) kiállításának megnyitóján V. dr. Fodor Zsuzsával és Berczky Lóránddal

A program további részében a veszprémi Ikonfestő Műhely, *Lugosi László* szobrászművész és *Lugosi Edit* textilművész, a Tavaszi Tárlat keretében pedig megyénk képzőművészei mutatták be alkotásaikat.

Gyerekek folklórműsora az Óváros téren

Folklozműsor felnőtt szereplői az Óváros téren

A kulturális-művészeti események sorában kiemelkedő volt a Veszprém Táncegyüttes műsora, a magyar és a nemzetiségi folklór-program, amely utóbbiban zömmel a Veszprém közvetlen közelében működő csoportok szerepeltek, így többek között a tótvázsonyi dalkör, a hidegkúti pávakör, az úrkúti fúvószenekar és német gyermekkórus, a városi Rozmaring német néptáncegyüttes, a Waschludter Dorfmusikanten, Veszprémből pedig a Deutsch-klub dalköre. A nemzetiségi programot *Hambuch Géza*, a Magyarországi Németek Szövetségének főtájkára nyitotta meg. Az ezer évet átívelő német-magyar kapcsolatokra utalva jelentette ki: „*Ez a nap is példázza, hogy itt vagyunk, jelen vagyunk nemzetiségként.*”

10-én a Szentháromság téren szabadtéri szentmise volt, amelyen Passau püspöke, *Franz Eder* is celebrált.

A zenei programok gazdag választéka sokoldalúan mutatta be a város és megyénk amatőr és hivatásos együtteseinek, szőlőlistáinak művészeti tevékenységét. A honvéd zenekar, a város kórusai, a szimfonikus zenekar, az ária- és dalest, a Tavaszi ének, a Mozart-est közreműködői és *Rostetter Szilveszter* orgonahangversenye méltóképpen reprezentálták Veszprém mai ének-zenei kultúráját.

A nyugdíjasok, a színjátszók és a veszprémi írók, költők találkozási alkalmak voltak a város hagyományai és jövője iránti felelős elkötelezettség kinyilvánítására.

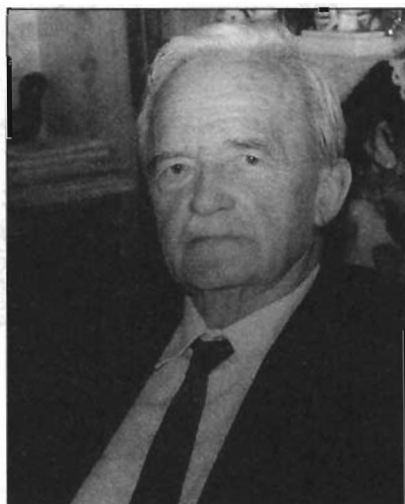
A Gizella Napok eseményeit értékelve Dióssy László polgármester így fogalmazta meg véleményét: „*A történelmi hagyományokra építve olyan fesztivált alakítottunk ki, amelyet a veszprémi és a környéken lakó polgárok magukénak érezhetnek. Egy ilyen történelmi város számára elengedhetetlen, hogy – a meglévő ünnepeken túl – ne teremtsen meg saját történelmi fesztiválját.*” Egyúttal feladatként fogalmazta meg, hogy Passaival és Regensburggal fejlesszük a mindennapi és hosszú távú kulturális és gazdasági kapcsolatokat.

Tölgyesi József

MEGEMLEKEZÉSEK

Dr. Borsi Lőrinc 80 éves

1950 őszén egy fiatal tanár érkezett Veszprémbe a kereskedelmi középiskolába. Rövid idő után igazgatóhelyettes, majd 1954-től igazgató lett, s e megbízatást 1974-ig, nyugdíjba vonulásáig közmegebecsüléssel viselte. Azóta neve a veszprémi nyugdíjas klubbal forrott össze. Nemcsak pedagógus és nyugdíjas kollégái köszöntötték nyolcvanadik születésnapján: levélben küldte el jókívánságait Dióssy László polgármester, városunk két alpolgármestere és dr. Zongor Gábor, a megyei közgyűlés elnöke.

ACSALÁD történetének írott forrásai a 18. század elejéig nyúlnak vissza. Amikor a nagymajtényi síkon befejeződött a kuruc-labanc háború, gróf Károlyi Sándor birtokai hasznosítására a dél-német Württemberg tartomány Weingarten községéből telepéseket hozott Nagykaroly környékére (Csanáros, Fény, Kálmán, Petri stb.). Így kerültek ide 1717-ben és 1719-ben Borsi Lőrinc ősei, a Ludescher, a Sauerman, a Winkler és a Solomayer családok béresnek, valamennyien Csanárosra.

Az 1848–49-es események felszabadították a jobbágyokat, s 35–40 kh területen elindulhatott a családi gazdálkodás. Jómódú emberek lettek: a szorgalom és a találmányosság páratlan szépségű, gazdagságú településeket hozott létre.

Mindegyik családban nagy volt a gyermekáldás. Édesapja, Ludescher Tivadar 1875-ben ötgyermekes, édesanyja, Sauerman Júlia 1876-ban tizenkét gyermekes családban született.

Édesapja, aki „világra való ember volt”, gépészmérnöki, édesanyja pedig polgári iskolai matematika-fizika szakos tanári oklevelet szerzett. Öt gyermekük született, köztük 1914. január 18-án Lőrinc, akkori lakóhelyükön, Zólyomban.

Az I. világháború után a szlovák állam megalakulásakor, mivel édesapja nem tette le a kötelező hűségesküt, a család Budapestre költözött.

1929-ben meghalt édesapja és ettől kezdve a közszolgálati gyerekek ösztöndíjából tanult. (Ez tette lehetővé számára, hogy Grácban gyakorolhassa a német nyelvet.) 1931-ben tett érettségi vizsgát a pestújhelyi kereskedelmiben. Ezt követően a közgazdasági egyetem tanárképzőjén diplomázott 1936-ban. Először korrepetítor, majd 1944-ig a Ganz Ábrahám Tanonciskola tanára.

Gondolkodásában, emberi magatartásában meghatározó volt a cserkészmozgalmi munka. 1932-ben részt vett a gödöllői jamboreen, majd 1939-ben a skóciai világtalálkozón.

1940-ben megnősült. E házasságából két gyermeke (Katalin 1941, és Lőrinc 1944) született. A háború után Balatonhenyére, felesége szüleihez költöztek. Felesége itt halt meg 1946-ban.

A szükség gazdálkodásra kényszerítette: 1948-ig ebből élt az időközben új feleséggel gyarapodott család. Az újabb házasságból született 1949-ben György.

1948-tól két éven át Pápán tanított, majd 1950-tól a veszprémi kereskedelmi középiskola lett a munkahelye. Életútja kiteljesedésének helye, lehetősége volt ez az intézmény. Alig négy évi itteni szolgálat után igazgatói megbízást kapott, s ezt húsz esztendőn át meg is tartotta kollégái, a diákok és a szülők közmegebecsülésére.

Politikailag el nem kötelezettként, de mindenkor az iskola, a diákok és a város érdekeit szolgálva társadalmi elismerést váltott ki magának, s ez máig tartóan meghatározó életében: Kitűnő tantestületet szervezett, amelyben olyan pedagógusok dolgoztak mellette, mint Benkő Istvánné dr. Apáczai-díjas országos szakfelügyelő, tankönyvíró, Bertényi Anna, aki helyettese is volt, s tanulói országos díjakat nyertek, dr. Rhosóczy József, aki korábban a fiú kereskedelmi középiskola igazgatója volt, Petes József megyei szakfelügyelő és még sokan mások.

Borsi Lőrinc szaktanárnak is kiváló volt: tanítványai sorozatosan nyertek országos versenyeket. Az iskola a kort jellemző takarékosági versenyben többször ért el országos első helyezést. Országos hírnek voltak a szakközépiskola országjáró tanulmányi kirándulásai, amelyekhez módszertani útmutatókat írt.

Közéleti munkásságában a jelentősebbek: 17 éven át volt tagja a városi tanácsnak, részt vett a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat munkájában mint előadó, aktív tagja volt – vezetőként is – a közgazdasági társaságnak, s 1974 óta az általa szervezett és vezetett nyugdíjas klubnak, amelyet országos példaként említenek, programjai pedig mintául szolgálnak országszerte.

Szak- és közírói munkássága hat évtizedet fog át. Napjainkban is sokszor találkozhatunk írásaival a Naplóban. Nagyobb terjedelmű munkái közül néhány: a veszprémi Varga Jenő Közgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskola négyéves országjáró tanulmányi kirándulásainak szervezési kérdései és útvonal ismertetése (2 kiadásban); Veszprémi nyugdíjas pedagógusok (a klub 15. évfordulójára); A klubok szerepe a nyugdíjas életében; Az 1993. év az idősek és a generációk közötti szolidaritás éve; A környezet megismeréséért. (Ez utóbbi három az Életet az éveknek Országos Szövetség módszertani kiadványa.) Az általa szervezett alapítvány adta ki évfordulós füzetüket, amelyben a pedagógus szakszervezet húszéves Laczkó Dezső nyugdíjas klubjának történetét, életét mutatják be.

Borsi Lőrincet városunk polgáraként állandó tisztelet övezi. Barátai, tisztelői, segítői számosan vannak, s köszöntötték őt e jeles évfordulón, mint ahogyan levelében dr. Zongor Gábor írta: *„Szeretném őszinte tiszteletemet kifejezni a pedagógushivatás gyakorlásában, Veszprém megye művelődéstörténete formálásában és a kortársaival való foglalkozásban kifejtett példamutató életműve előtt.”*

T. J.

Az Ex Symposion vizuális megjelenése a mondandó szerves részévé válik. A címlapon szereplő szarajevói képes üdvözlőlapon egy nyitott esernyővel repülő kalapos uraság látható, a hátsó (külső) borítón a szintén Szarajevó felett suhanó, két kezével feje fölé szalagos beberkoszorút emelő leányalak – egy romantikus-realista stílusú festményről készült fotó, a hátsó (belső) borítón a vakolatlan téglá- vagy kőfal előtt álló mezítlábas, süveges bosnyák gyerek rémisztően bandzsa mosolyával, egyik kezében mintha csokor virágot, a másikon egyértelmű, hogy viharlámpát tartva, mellette muzulmán módra lefátyolozott asszonnal (talán az anyja lehetett), s a szövegek között tovább sorjázó-ismétlődő repülő uraság, a dubrovnikai, szarajevói, veszprémi képek tüzes bélyegzőként sütik a szemünkbe, bőrünkbe azt a látványélményt, amely szétlőtt valóságként már soha többé ugyanolyan nem lesz.

A sok kitűnő írás között kulcsszerepet kap a lap főszerkesztője, *Tolnai Ottó: A repülő úr és a repülő leány avagy feljegyzések a Vég tónusához* című írásának harmadik része, mivel az ex-jugoszláviai lét- és lélekállapot csapongó, asszociációkat egymásra halmozó feltárása közben vall az Ex Symposion eme száma születésének különös körülményeiről.

Az majdnem félszáz szerzőt és művét (kár, hogy legalább rövid nacionálé nem segíti az olvasót a tájékozódásban), nemhogy ismertetni, de felsorolni is hosszú lenne, de aki veszi a fáradságot, s végigbongészi ezt az összeállítást, rábukkanhat *Ladányi István Kóris. Körül. Ex Ponto* című, a prózát, prózaverset és verset váltakozva alkalmazó írásának záró mondatára a *Tavaszi lesz* című vers előtt: „*egy balkonon fehér pelenkák lengenek.*” Bennem rögtön felélt a mondat átköltött változata, félszeg reménykedésünket bátorítván: „*A Balkánon fehér pelenkák lengenek*”...

Az Ex Symposion *Talaj-vesztés* számát olvasgatva, újra meg újra kézbe véve közelebb juthatunk ennek a csak látszólag köznapi látomásnak a valóra válásához, mivel a szellemi lakomákon megjelenők egyetlen fegyvert viselhetnek: a szavakét. Jól tudván, hogy a hivatásos öldöklők számára gyilkos lehet az is. (1993. 5–7. sz. 191 o.)

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ

Újabb várostérképünk

A különböző (idegenforgalmi, közlekedési, település- és gazdaságföldrajzi, kulturális) célú várostérképek sorában Veszprém élenjár. Alig egy év leforgása alatt immár a harmadik mappát vehetjük kézbe, ezúttal (a kiadó megnevezése nélkül), kifejezetten reklámokkal, hirdetésekkel megtöltve a fő- és a melléktérkép által szabadon hagyott felületeket.

Természetesen, a térképnek topográfiai tájékoztatósi funkciója mellett a reklámoknak is fontos szerepük van: információkat szolgáltatnak a lakosságnak, de főképpen a városba érkező idegennek, mit, hol talál meg abból a szolgáltatói kínálatból, amely megkönnyítheti választását, segítheti gondjai megoldásában. (A hirdetések zöme kereskedelmi, illetve karbantartás-szolgáltatás jellegű.) A hirdetések, reklámok, amelyek ma életünk egyik eligazítójaként szolgálnak, idővel a város gazdaságtörténeti múltja kutatásának egyik forrásává is válnak: korjelzők, amelyek napjaink gazdaságszerkezet-váltásának tükröképei.

A főtésképi ábrázolás a hagyományos megoldást követi: a körgyűrű által határolt területet mutatja be az utcák teljes névanyagával együtt. A jelkulcs-alkalmazás szerény: csak a legfontosabb objektumok megjelölésére szolgál. A melléktérkép a tágabb belvárost jól áttekinthető részletességgel mutatja be.

A térképlapot szóróanyagként forgalmazza az anonim kiadó. (A kétoldalas térképlap mérete 62 x 46 cm).

VESZPRÉMI KÖNYVEK

Kredics László–Solymosi László: A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium

A magyar királyság történetében a mohácsi csatavesztést a lakosság, az anyagi és szellemi javak alig mérhető pusztulása követte. Nem jelentettek kivételt a középkori magyar írásbeliség termékei sem, ezért a hazai levéltárakban az 1526 előtt keletkezett, és sokszor a csodával határos módon fennmaradt okleveleket különös gonddal leltározzák, őrzik és dolgozzák fel. E korból származó forrásokat tanulmányozva, és az országban bekövetkezett pusztulást érzékelve, nem egy történészben vetődött fel egy történelmietlen kérdés: mi lehetett volna Mátyás országából, ha nem esik áldozatul az iszlám európai előrenyomulásának? A kérdés felett töprengeni aligha érdemes, a történész feladata egyedül a Mohács előtti kor hiteles bemutatása lehet.

Az Új Történelmi Tár 4. köteteként kiadott latin nyelvű forrás, amelyet egy bécsi levéltár, a Haus-, Hof- und Staatsarchiv őriz, a keletkezésének időpontja miatt különösen alkalmas a Mohács előtti állapotok felmérésére. A forrás feldolgozására elsőként vállalkozó Holub Józsefet, Zala megye történetének kiemelkedő kutatóját, és a teljes szöveget most latin nyelven közlétevé szerzőket nyilván az motiválhatta, hogy a Mohács előtti oklevelek között ritkaság egy középkori nagybirtok életét hasonló teljességgel és részletességgel bemutató forrás. Az 1524-ben veszprémi püspöknek kinevezett Szalaházi Tamás hivatalba lépése után összeíratta a birtokaiból és az egyházi tizedekből származó jövedelmeit, részben a kiadásait is. Túlnyomó részét az úrbéres népesség és kötelezettségeinek leírása alkotja, ezért a forrást urbáriumnak kell tekinteni.

A veszprémi és a sümegi vártartományba, azon belül több kisebb egységbe szervezett birtokok igazgatása a földesúri tisztek részéről átgondolt szervező munkát követelt, ugyanakkor a kutatók számára a területi szórtság előnyös, mivel haszonnal forgathatják a kötetet mindazok, akik a történeti Esztergom, Fejér, Pilis, Somogy, Tolna, Veszprém, Zala vármegyékben fekvő püspöki birtokok népeinek történetét kutatják. A püspöki birtokokon kívül más településeket is érint az urbárium, amikor az alattvalóknak az egyházi tizeddel kapcsolatos fuvarozási kötelezettségét, a püspökség szőlőhegyein főleg bort termelő vidéki birtokosok lakóhelyét, a tizedkerületeket (tizedkéseket) ismerteti. A forrásból megállapítható a települések jogállása, a bíró neve, néha a feladata és a jövedelme, a bírságok megosztásának módja.

Az urbáriumban településenként feljegyezték az úrbéri szolgáltatásokat teljesítő személyeket és szolgáltatásaikat. Különleges értéke, hogy neves összeírás, mintegy 1100 szolgáltató jobbágy és egyházi nemes családi és keresztnévét, a szolgáltatások alapját képező telkek minőségét és nagyságát tartalmazza. A zsellékről és a vidéki birtokosokról nem készült összeírás, de néhol meghatározták a számukat és a lakóhelyüket. Az urbárium a pusztává lett településeken kívül közli a pusztatelkek számát, hasznosításuk feltételeit, esetenként a pusztatelteken gazdálkodók nevét. A történeti demográfia, társadalom- és gazdaságtörténet számára sokoldalúan hasznosítható adatokat őrző urbárium arra is felhasználható, hogy a török kori források adataival egybevetve megállapítsuk azt, hogy mi nem írható a török hódítás számlájára. Nem szükséges néhány, kirívóan nagyszámú pusztatelekekkel bíró falu példáját idézni, elegendő arra gondolni, hogy egész telkekben számolva, minden öt telekből kis híján kettő lakatlan volt 1524-ben, s országos viszonylatban ez az arány még kedvezőnek is mondható.

A szolgáltatók és telkeik összeírása után következik a jobbágyok, egyházi nemesek, vidéki birtokosok által a földesúr vagy tisztjei és az egyház részére készpénzben vagy természetben teljesített szolgáltatások, fuvarozási és robotkötelezettség részletes leírása. Túlnyomó részben számszakilag is kifejezve rögzítették a kötelezettségeket, és meghatározták teljesítésük időpontját, ami természetesen a keresztény naptárhoz igazodott. Kevés faluban fordult elő e tekintetben a laza megfogalmazás (*servitiā ut mandetur*), annál jobban érvényesült az alattvalók vállaira rakott terhek kiegyensúlyozott elosztására való törekvés. Naivitás lenne azt feltételezni, hogy tíz esztendővel a Dózsa-féle parasztháború után a jobbágyi kötelezettségeket önkényesen állapították volna meg a veszprémi püspökség uradalmaiban, éppen ellenkezőleg, helyenként még a törvény által elrendeltnél is kevesebbet róttak ki. A mindenkori veszprémi püspököt erre ösztönözték a pestisjárványok és a parasztháború következményei, a lakatlan telkek sokasága, egy-egy pusztuló szőlőhegy látványa.

Kiegyensúlyozásra való törekvés a szolgáltatások összessége, de differenciáltság az egyes elemek tekintetében, amiben a szolgáltatások alapját képező telek minőségének, a szolgáltató jogi státusának, a hagyományoknak, a táji adottságoknak és az uradalmak szükségleteinek egyaránt volt szerepe. Elegendő a földesúri majorságok körül megszervezett uradalmakból az összeírók által kiemelt és az adott uradalomban a kötelezettségek mintájául szolgáló falu vagy mezőváros teherviselését összevetni ahhoz, hogy a középkori adózás rendjéről esetleg meglévő sematikus elképzeléseink feladására kényszerüljünk. Az 1524. évi urbárium még őrzi a később keletkezett hasonló forrásokból már hiányzó archaikus jellegű terheket, mint a csöböradó (*tinta*), gabonaakó (*akones*), pecsenye (*assatura*). Tükröződik benne a települések társadalmának rétegződése. Középkori okleveleinkben sűrűn előfordul, az országos nemesség kötelékébe nem tartozó, védelemért, birtokért a püspök szolgálatába fegyveresként beálló, majd pusztán adófizető egyházi nemesek (*nobiles ecclesie, prediales ecclesie*) történetéről írni aligha lehet e forrás megkerülésével. Képet ad a települések határában folyó gazdálkodásról. A gabonatermelésen, állattenyésztésen és a középkor végén szinte minden falura jellemző szőlőművelésen kívül rét- és erdőgazdálkodásról, vadászatról, halastavakról, malmokról, vámokról, hidakról olvashatunk benne. A táji munkamegosztásra épül a jobbágyi teherviselés és a földesúri elsajátítás, mégha nem is mechanikusan alkalmazkodnak hozzá, hanem a nagybirtok kereti között újjászervezve azt, kiküszöbölve a területi szórtságból fakadó hátrányokat. Nem elegendő az elsajátítás biztosítani, meg kell szervezni a munkaerőnek, a termelésnek, az elsajátításnak és a fogyasztásnak a térbeli koordinációját, ami nélkülözhetetlen a középkori nagybirtok rendeltetésének megfelelő működéséhez.

Felsorolni sem könnyű, hány tudomány, kutatási terület hasznosíthatja a terjedelmében nem hosszú, annál értékesebb forrást. A már említettekén kívül a település-, egyház-, had-, közlekedés-, kereskedelem- és mértéktörténet, a néprajz és a nyelvészet feltétlenül kiemelendő, egy várostörténeti folyóiratban mégis a Veszprémről szóló részek érdemelnek megkülönböztetett figyelmet, hiszen itt futnak össze a birtokigazgatás szálai, és itt történik a befolyt jövedelmek nagyobb részének a felhasználása is.

Veszprémben a püspök részén két egyházi nemest, Szenttamásfalván és Szentmiklósutcájában 30 jobbágyot írjak össze, s az utóbbiaknak a többi településtől eltérő kötelezettségeik voltak, mint például a pecsét- és levélhordozás, vadászat, abroncsszállítás, a vár és a várak tisztítása, harangozás, virágok vitele az úrnapi körmenetre, a nagykereszt vitele a körmenetben, a kaloda javítása, amelyek kimondottan Veszprém birtok- és egyházigazgatási központ voltából fakadtak. E helyen utalni kell a város jogállása körül két évszázaddal később kibontakozott ádáz küzdelemre is, amelyben a felek érvelése sem érthető meg az 1524. évi urbáriumban leírtak nélkül.

A várbeli hadiszerek, berendezés, szerszámok, élelem, állatok leltára, a várban lakó vagy ott szolgálatot teljesítő személyzet – az udvarbírótól kezdve és a várnagyokon, őr-

személyzetten át a pékig, harangozóig, organásig és iskolamesterig – és járandóságai leírása elegendő ahhoz, hogy a középkori Veszprém ünnep- és hétköznapjaiból néhány mozgalmas jelenetet rekonstruálhassunk, s a jelenetekben szereplő jellegzetes alakokat mindennapi tárgyi környezetükben, a konvenciójuk szerint nekik járó öltözékben elképzelhessük. Eppen ezért *hasznos lenne, ha a latin nyelvű forrást mintaszerűen közlétező, és részben a feldolgozás aprómunkáját is elvégző (bevezető, jegyzetapparátus, térkép és az adófizetési határnapok, magyar szórványok, latin kifejezések, családnevek és földrajzi nevek mutatói egészítik ki a kötetet) szerzőktől legalább a Veszprémre vonatkozó részt magyar nyelvű fordításban is viszontláthatnánk e folyóiratban.*

Ha a 79 mezővárosból, faluból, pusztából befolyt jövedelmeket csupán egyetlen kiadás, a püspököt terhelő száz lovas kiállításának költsége alapján ítéljük meg, akkor a békében többnyire elegendő jövedelmek kevésnek tűnnek háború esetén, különösen a későbbi nagy ellenfél, a török hadsereg erejéhez viszonyítva. Ha a saját erő kevésnek is bizonyult a törökkel szemben, nem szabad elfelejteni, hogy a veszprémi püspök Veszprém és Zala megyei birtokainak, várainak vonalában sikerült lelassítani és megállítani a török előnyomulást.

Veszprém a püspöki és a káptalani birtokok központja volt, s ha sok-sok esztendő után kiadóra talált az 1524. évi urbárium, *remélhető, hogy nem kell sokáig várni a káptalani számadáskönyv kiadására*, amely korát és tárgyát tekintve szervesen kapcsolódik a most megjelent kötethez.

(Urbarium episcopatus Vesprimiensis anno MDXXIV. Akadémiai Kiadó, Bp. 1993. Fontes Minores ad Historiam Hungariae Spectantes. Új Történelmi Tár 4.)

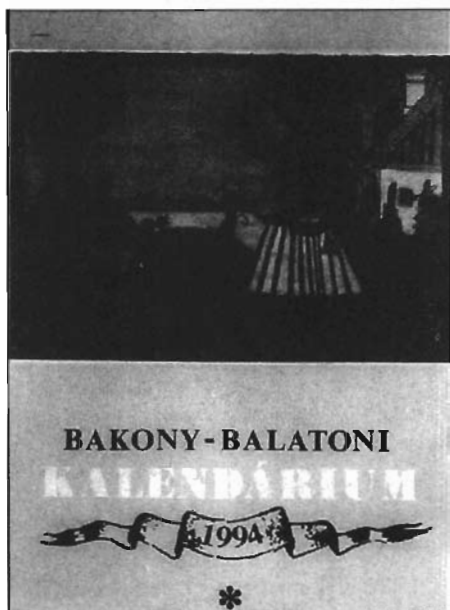
LICHTNECKERT ANDRÁS

Bakony–balatoni kalendárium, 1994. Szerk.: Varga Béla. Kiadó: Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém. 1993. 294 p.

A korábbi évszázadok hagyományait felelevenítő kalendárium-sorozat immár negyedik kötete jelent meg az 1994-es esztendőre. Mint a korábbiak, ez újabb írásai is közvetlenül vagy áttételesen városunkhoz, megyénkhez kötődnek (hol témájukkal, szerzőjükkel, vagy mindkettővel).

A beköszöntőben, amelyet *Mádl Ferenc* miniszter írt, így vall a kötetről: „*Valóban a múlt és a jelen, a táj és az ember gyötrelme és hite, a hétköznap és az ünnep, a valóság és égi mása egyszerre van jelen...*” Felemlíti az egykori híres veszprémi jogi főiskolát, aminek egyidőben tizenhat „*utriusque iuris doctor*”-a volt.

A naptárrészben a hónapokat *Széki Patka László* négy sorosai vezetik be. A további veszprémi szerzők között ott találjuk *Eötvös Károlyt* (a Táncsicsnál és A Bakony ura című írásaival), *dr. Raffai Istvánt* (Óvatosan napozzunk!), *Cholnoky Viktort* (A Bakony menekültje), *Jármay Ervint* (Farkasházy Fischer Mór), *Bali Józsefet* (két elbeszéléssel: A füstös róka, A vizikirály), *Hadnagy Lászlót* (Rátótiádák), *Kvári Sinkó Zoltánt* (állati dolgok), *Bándi Lászlót* (Házat-Hazát Alapítványról) és *dr. Tóth Dezsőt*, aki az évfordulónaptárt állította össze. (Ez utóbbiból néhány nevezetesebb évforduló: 150 éve született Ádám Iván kanonok, aki pedagógiai, régészeti, egyháztörténeti munkásságával kora elismert személyisége volt; 110 éve halt meg Forintos (Gulden) István kanonok, aki pedagógiai, levél- és könyvtárosi tevékenységével szerzett tekintélyt; 120 éve született Rosos Károly polgármester, akinek nagy érdeme volt abban, hogy megépült a Völgyhíd; 120 éve született Laszkallner Antal, a Dávid Árvaház főigazgatója; 80 éve halt meg Csikász Imre szobrász; 250 éve halt meg Acsády Ádám Péter veszprémi püspök.)

A kalendárium néhány köztünk élő neves személyiséget is bemutat, Veszprémből *Jármái Ervin* bányatörténet-kutató számos kötet szerzőjét és *Wöller István* malomtörténész.

Kalendáriumhoz illően számos szórakoztató olvasmány és hasznos tanács található még a kitűnő szerkesztésű kötetben.

**Bontó Józsefné: Veszprém – Lakóhelyünk ismerete. (Kiegészítő tankönyv a 3–4. osztályos környezetismeret tantárgyhoz.)
Kiadó: Forrás Könyv- és Lapkiadó, Veszprém: 1993. 44 p.**

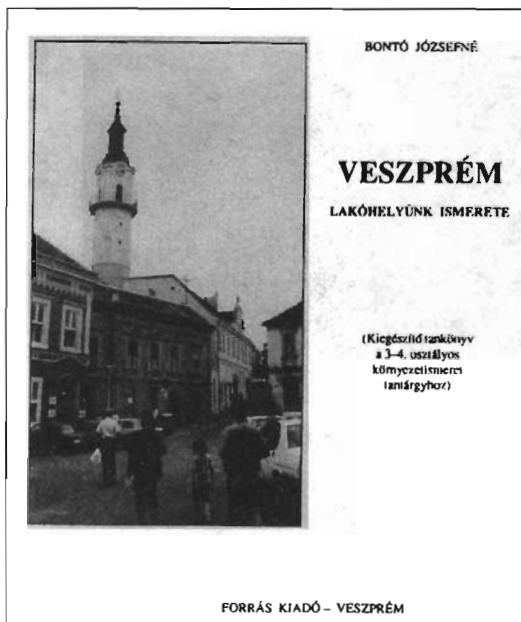
Az új tantervben hangsúlyos szerepet kap a helyi tananyag, ami azt jelenti, hogy a keretként meghatározott Nemzeti alaptanterv mellett a helyi környezet művelődési hagyományainak, kultúrájának, gazdaságának (és számos más ismeretkörnek) az anyagát nemcsak célszerű, hanem kívánatos megismertetni, megtanítani. Ez nem új a magyar közoktatásban: a legjobb tanítók már a múlt század végétől egészen fél évszázad előttig készítettek olyan tankönyveket (vagy tankönyvi kiegészítéseket), amelyekkel a szűkebb környék földrajzát, történelmét stb. ismertették meg.

Bontó Józsefné, a Báthory iskola tanítónője munkája ezúttal már harmadik kiadásban került a tanulók kezébe. Munkatankönyv-jellegű: a szövegekölés és a képi, illetve rajzos ábrázolás mellett lehetőséget ad arra, hogy a tanulók maguk keressék meg a válaszokat azokra a feladatokra, amelyek önálló vagy közös, de mindenképpen aktív tevékenységgel oldhatók meg.

A munkatankönyv anyaga két nagy fejezetet tartalmaz: a város természeti adottságait és a társadalmi-gazdasági életet mutatja be. Az alfejezetek a mai állapottal ismertetik meg a kisdíákokat, de történelmi visszatekintés is szerepel bennük. A szövegfeldolgozást szómagyarázatok, a témakörökben történő alaposabb nevelői és tanulói tájékozódást bibliográfia segíti.

A kiadvány modellértékű: hasonló nem jelent meg a hazai tankönyvpiacón. (A közeljövőben ugyancsak Bontó Józsefné összeállításában készül el a munkatankönyvhöz tartozó olvasókönyv *Ismerkedő Veszprémmel és környékével* címmel.)

A lakóhely (a szülőföld) megszeretetésének, a környezet (a város) óvásának kitűnő pedagógiai eszköze e tankönyv. Jó ügyet támogattak azok, akik segítették kiadását.

A nyugdíjasok szabadegyeteméről. Szerk.: Horváth Ottóné. Kiadó: Városi Művelődési Központ, Veszprém. [1993.] 57 p.

A Laczkó Dezső pedagógus nyugdíjas klub szabadegyeteme már némi történelmi múlt-ra is visszatekinthet. A dr. Borsi Lőrinc által szervezett művelődéstörténeti sorozat előadásainak (némiképp rövidített) szövegét tartalmazza e füzet. Meglepően változatos témákból szerveződött a sorozat, s így együtt olvasva Veszprém és a megye történetének évszázadai bontakoznak ki a sorok által.

Nem tudományos, inkább népszerűsítő megfogalmazásúak e dolgozatok, s ezzel töltik be funkciójukat: érdekesen, ám hitelesen szólnak témájukról. Például dr. Körmeny József a veszprémi egyházmegye múltját vázolta fel, Pálffy József a táj geológiai kialakulásáról szólt, Veress D. Csaba Veszprém középkori történetét elevenítette fel, de szó volt (többek között dr. Lackovits Emőke, Gopcsa Katalin, dr. Praznovszky Mihály, Hadnagy László és mások szerzőségében) például a népi műveltségi hagyományokról, megyénk képzőművészetéről, városunk zenei múltjáról, költészeti hagyományainkról, a környezetkutatás jelentőségéről, a biológiai környezetről, iskoláink történetéről stb.

Kis városi, megyei művelődéstörténeti kalauz e füzet, amely a szabadegyetem résztvevőiben felidézheti az előadások hangulatát, de mások számára is haszonnal lapozgatható kiadvány.

T.J.

VESZPRÉMI SZERZŐK MUNKÁI

Veress D. Csaba: A három Pécsely története. (H.n., é.n. [1993.]).
324 p. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványa, 9.)

A szerző, aki hadtörténeti munkáival alapozta meg történelmi és szakírói tekintélyét, ezúttal községtörténeti monográfia-sorozatának újabb kötetével igazolta kutatói kvalitásait és annak a helyi társadalmi igénynek a meglétét is, amely szükségessé teszi a hasonló munkák megjelentetését. (Amely ezúttal a nemesvámosi Balatonfüred-Csopak Tája Mezőgazdasági Termelőszövetkezetnek és Pécsely község önkormányzatának támogatását jelentette.)

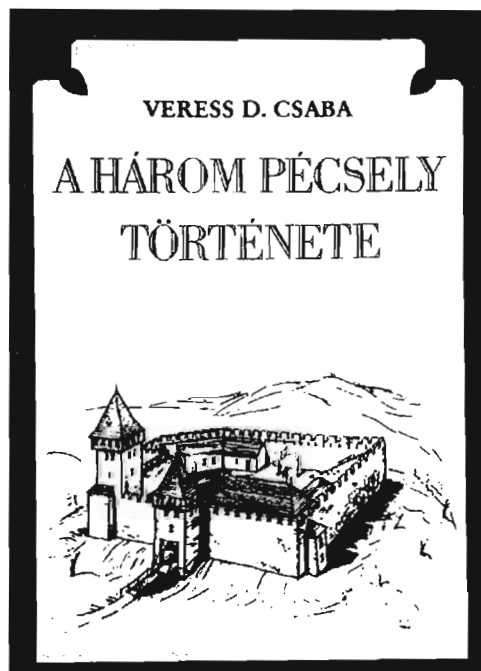
Az előszót író és e tájat jól ismerő Keresztury Dezső azt a miliót emlegette fel, amelyben az őslakosok és az ide származottak évszázadokon át folytonosan megteremtették életük alapját, amely oly sajátosan jellemző volt a Pécselyi-medence kis községeinek lakóira. Veress D. Csaba ezt a jellemzően helyi, a magyar történelmi idő szerinti ezeréves életút-sorozatot írta meg könyvében, s rövid áttekintéssel természetesen mindazokkal, amelyek előzményként tekinthetők a honfoglaláskori megszállásig.

A szerző gazdag forrásanyag-kutatása olyan monográfia megírását tette lehetővé, amely messze túlmutat egy tudományos-népszerűsítő munka keretein. Alapvető tudományos mű, amely a feldolgozás és a szerkesztés olyan módszereit alkalmazza, amely több vonatkozásban is modellértékű.

Az egyes fejezetek a nagy társadalmi átalakulások határolta időszakokat tekintik át, il-

letve ezeket tagolják a gazdasági, katonapolitikai, hadtörténeti stb. események. A Balaton-felvidék mozgalmas évszázadait jól visszatükrözik e kisközségek. Különösen értékes a történettudomány számára egy olyan település-bokor múltja, mint a Pécsely-falvaké, mert eltérő jogállásuk, a lakosok munkamegosztásban elfoglalt tradicionális helyzetük, a gazdasági-társadalmi változásokhoz történt eltérő viszonyulásuk egy kis térszerkezetben is leképezik a mindenkori magyar társadalmat. (Legalábbis, amíg e községek fejlődése, hanyatlása, vagy az újratelepítés utáni dinamikus tér- és gazdaságszervező funkciói egybeestek a hazai általános történelmi fejlődéssel.)

A három Pécsely története – a szerző jóvoltából – tudományos ismeretanyag-tartalmával (a jó írói stílusnak is köszönhetően), érdekes, folytonos kíváncsiságot kiváltó olvasmány. Néhány meglepően részletes kutatási anyag nemcsak a (helyi) történet-tudományt gazdagítja, hanem az irodalom- az iskola-, a gazdaság-, a had- és civilisztika-történetet és -tudo-

mányt is. Ilyen rész például a Vizkelety család története, vagy Nagypécsely szülöttje, Pécsi Király Imre (1590–1641) életútjának bemutatása. (Ez utóbbit eddig irodalmi működése alapján ismertük, s kevésbé, hogy pedagógiai műveket, köztük tankönyvet is írt.)

A községek életének, társadalmi szerepük változásainak nyomon követésével vezeti el a szerző az olvasókat napjainkig, az „élő” Pécselyig, amelynek talán megadatik, hogy ne csak egyike legyen a Balaton-felvidék kisközségeinek, hanem olyan térszervező szerepet is betölthessen, amely méltó ezeréves történetéhez.

T. J.

Ami a valóság fölött van... Kőszegi Lajos esszékötete

*Változatlanul a teremtés hetedik napja után vagyunk, s ezen a hosszúra nyúlt nyolcadik napon az a dolgunk, hogy kijavítsuk az önmagunk gondolataiba gyökeret vert axiómákat, hogy a bennünk lévő ember „Isten módjára cselekedjék” – olvasható Kőszegi Lajos első *Ne légy távol!* című, esszétörredékeket egybefoglaló kötetében. Az eredetileg naplójegyzetekként íródott sorok egy személy töprengéseinek mélységeibe és magasságaiba szándékoznak bevezetni az olvasót. A gondolatfűzerek, a filozófiai eszmefuttatások árja szinte magával ragadja a nyitottságra kész, a meditációra érzékeny befogadót. A szerzővel együtt kutatjuk: mit jelent a mindenség, s mi az, ami a valóság fölött van, ami a tulajdonképpeni „semmi”, ami annyit jelent: *nem tudom, nem ismerem*. S ami továbblendít, nyugtalanít, hogy titkaiba behatolhasson az ember.*

A *Zsoltárok Könyvéből* választott címmel (35:22.) fohászodik Kőszegi a bennünk égő és nem rejtegethető, a nélkülözhetetlen Felsőbb Erő segítségével, mert Nélküle életünk csak pusztá lett volna *proapokaliptikus korunkban* is.

A világnyi múlt múzeumában a bűnből szabadulni akaró, de a bűnbe egyre mélyebben belegabalyodó ember történetét találjuk. A szerző nem szólt tanulságokról, nem profétál, de nem is fordul el az esendőség zsákutcáitól fintorogva, hanem – *csupán* – töprengésre készítet, megállásra, a Lélek szusszanásainak megfigyelésére, a szándék, az akarat, a szív és az ösztönök harcának felismertetésére. Kőszegi stílusa közvetlen, belülről csengő, segít átlépni önmagunk lokális, zártkörű világán, s ugyanakkor megkönnyíti kiteljesedő törekvéseinket a kozmikus tér és idő lelki katedrálisa felé.

A kötet három részben – előkészítés-ráhangelés; az őselemek, jelképek, érzelmek értelmező megközelítése; emlékkönyvbe illő aforizmák – rögzíti a szerző aktuális mondandóit. Szavaiban nyoma sincs gőgnek, kinyilatkoztató szándéknak, tudati-érzelmi presszióktól mentes *felvetés, elbeszélés* jellemzi gondolatainak ritmusát. *Nem mondhatjuk, hogy van jó és van rossz, van igen és van nem. Csak azt mondhatjuk, hogy el-nemkülöníthetően együtt vannak* – írja. Majd feketébbre vált, de a pesszimizmust nem engedi eluralkodni magán: *... közeleddünk egy világhoz, ami minden eddiginél rosszabb lesz. Távolodunk a valóságtól, ami sohasem volt a miénk. A megismerés ritka pillanatai után maradt róla valami édeskeserű emlék: a hamisítás oktalansága vagy a megtévesztés egykedvűsége... S ha most úgy érez is, hogy Holdország vagy Vágyország ez a miénk, ahol a létezőknek nincs saját fénye, s ahol hiányzik mindig az akarat, azért a remény mégis mindig megragadható. Mert ugyan az embertestben a teremtés óta Káin és Ábellel lakik és Jézus beszélget Júdással, de a Fausttal kötött szerződésbe eddig az ördögön kívül mindenki belebukott. Ebből tanulni kell, s ez a kiút az ember számára. Tanítványá kell lenni, elvegyülni a titkokkal terhes természettel, benne megnemesedni. Közelebb kerülni Istenhez szó- és pátosz-, kampány- és szertartásmentesen! *Virággá lenni, s virágnak megmaradni!* „Jó volna elbírnai annyi napfényt, amennyit ók” – sóhajt fel megkönnyebbülésre éhesen.*

A kötet a *Biblia*, a *Bhagavad-Gíta*, a *New Age* eszmevilágán túl számos ókori mitológiai alak felsorakoztatásával gazdag, s a modern filozófiai rendszerek számos képviselőjét is megszólaltatja. Kiadásában a Médium Kiadó, s a Veszprém Megyei Önkormányzat, valamint alapítványa működtek közre.

(Kőszegi Lajos: Ne légy távol! [esszétörödékek] Medium. [1993.] 125 o.)

TOLDI ÉVA

„Hosszúvers” avagy „Bosszúvers” – „házirilkétől” kísért(ett)en Géczi János Magánkönyv és Mágnesmezők című két új verseskötetétől

A magyar viszonyokhoz mérten műveikkel „hamar” sokkötetessé vált írók közé is sorolható Géczi János. Veszprémisége lírája és prózája nyersanyagává gyúrta a megformálás munkálatai közben a provincializmus kísértése ellen hatásos szerként is működik.

Két legutóbbi karcsú kötete pár hónapja, 1993-ban jelent meg, s a bennük található három-három, összesen hat nagyobb terjedelmű (valójában sok kis részversből egyetlen folyammá duzzadó) versének mindegyikét valamiképpen áthatja az éppen itt lakozás – jó vagy rossz – szelleme, miközben a szavak, szóösszetételek túlnőnek a fogalmi és metaforikus tartományokon; az a fajta sokszólamú érzékelhetőség lesz a meghatározójuk, amely a közvetlen érthetőség, felfoghatóság felől megközelíthetetlen. A külső és belső végtelen ide-oda billegő mérlegén a „nyelv” az önmagát meghaladó, transzcendens költői észlelet. A *Mágnesmezők* selyem-hernyó sziget című versfolyamából felbukkan Arkhimédész tételének poétikai paradoxonná formált analógiája:

(– minden belénk mártott test
a súlyához annyit tesz
amennyi az általa
kiszorított vers súlya)

Géczi János versvilága egyszerre folytatja a végenincs, csak lezárt, melankolikus belső monológra alapozott makro- és mikroanalízist, a fölüenyés flóra- és fauna-szakismeret biztokában a köznapi beágyazottságukban észrevétlenül maradó vagy lappangó környezeti rekvizitumaink kiélesítését és átleskésítését valamint az új szövegösszefüggésekbe helyezett nyelvi elemek eddigi ismeretlen jelentésének ösztönös, automatikus látszatú, valójá-

ban nagyon is tudatos, kíméletlen, szinte „posztklasszikus” formafegyelemmel végig-
elemzett, – s ily módon megérezkített – leltárba vételét.

Míntha a legkonkrétabb adalékaiban „veszprémversnek” számító darabjai is azt az ars
poeticát sugároznák magukból, hogy a végső tét a lakhatatlanná közhelyesített nyelv
visszahelyezése elvesztnének hitt mágikus-mítikus közegébe – éppen túlon túl belakott ré-
szeinek kilakoltatásával. Többek között erre is utalnak a helyenként megszemélyesített
nyelvtani fogalmak: a mondatrészek, a szófajok, a mellékevek, a jelzők, az igeidők mint
élőlények vagy mint érzéki tárgyak jelennek meg a vers szerkezetében, erősítve ama létel-
méleti feltételezést, miszerint a nyelv (a növényi, az állati, az emberi jelrendszer) létfelatti-
ségében biológiailag, genetikailag is kódolt szerves szövet. Ugyanakkor az is (például a
Magánkönyv [szabad kis zsandárversek] négyes számú egységében), hogy a nyelvi kódolt-
ság nélkül jelentéstelen lét szavakkal végső teljességében (megszorításul: olyan, hogy vég-
ső csak elgondolhatóan, ezért magába zártan, megsemmisülten létezik...) nem érhető tet-
ten, mivel a kimondás, leírás, üzenet akár önmagunkban akár más befogadóban egyszerre
szűkebb és tágabb képzetet kelt:

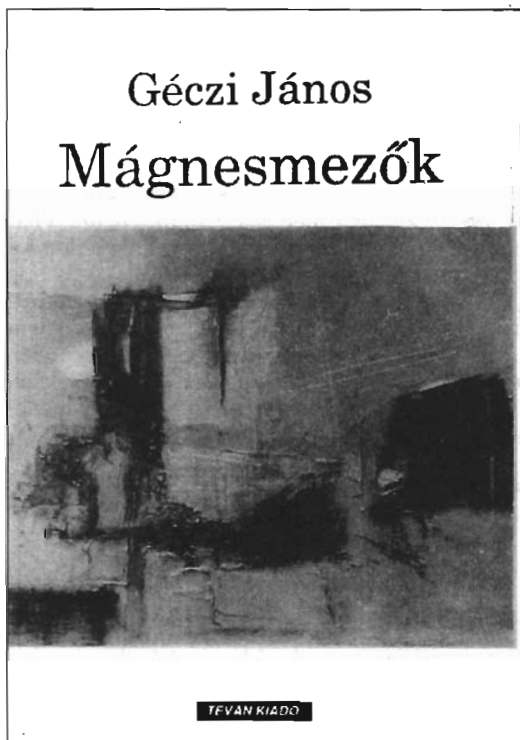
cseresznyefa
ha kimondom: cseresznyefa
már nem a viráglomb alá
hanem egy szó árnyékába álllok

Az eddigi, netán kissé elvontnak tűnő fejtegetések ne ijesszék el az olvasót: Géczy versu-

niverzumának föllelhető több olyan
vonulata a két kötetben, amely kevés-
bé bonyolult megközelítéssel is bir-
tokba vehető, élvezhető.

Az 1988–1991 között létrehozott
Mágnesmezők vers-szövetének egy-
egy részlete – szemben a szikárabb,
tárgyasultabb *Magánkönyv*vel – az
eposzi fogantatású teremtés-mítoszok
azon eltökélt szándékát tükrözi, hogy
az egész világot világegészsként ra-
gadja meg. Ebben megmártózva egy-
fajta „állandó ihletettségi állapot” felé
látszik sodródni, ami a magunkból,
világunkból mindent kiírás konok
küzdelmét tekintve nem értékminősít-
és kíván lenni, de mindenképpen föl-
veti az olvasók befogadói türelmének,
képességének határait. Ám csak azok
esetében, akik ma és a jövőben egyál-
talan kitartanak az ilyen, nem-eukli-
dészi nyelvezetű irodalmi valóságfel-
tárás, mítoszteremtés mellett, s akik
számára „hosszúvers” nem „bosszú-
vers”...

(A *Magánkönyv* [Széphalom
Könyvműhely Budapest 1993. 69 o.]
kiadását a Veszprém Megyei Önkor-
mányzat, a Mágnesmezőkét [Tevan

kiadó, Békéscsaba. 1993. 83 o.] a Fűzfői Papírgyár és a Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatata.)

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ

Györgydeák György – K. Palágyi Sylvia: A balácai mozaikok motívumai. Kiadó: Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém. 1993. [Sztl.)

A kis füzet a nemzetközi hírvillagzadás mozaikjait mutatja be szöveggel, színes rajzokkal és fényképekkel. Az első feltárása (1906) óta számos gyönyörű, a római kor belső-építészeti, díszítőművészeti kultúráját reprezentáló színgazdag padozat került elő. K. dr. Palágyi Sylvia rövid összefoglalója mutatja be a feltárás egyes időszakait és a leletek sorsát. A régészno szerint a fekete-fehér színű első csoportot az I-II. századra, a több színű második csoportot a II. század végére, a III. század elejére lehet keltezni. Ami az ásványi nyersanyag-felhasználást illeti, valószínűen a Bakony és a Balaton-felvidék kőzeteiből készítették e pompás alkotásokat.

A füzet céljáról így ír a kutató-régész: „A balácai mozaikokkal foglalkozó

felmondások néha jó, néha kevésbé jó fényképeket, színezett rajzokat közöltek. Ezek az egyes motívumok eredetének kereséséhez, elterjedésének vizsgálatához, a minták kirakása és az árnyékhatások érzékeltetése mögötti technika megfigyeléséhez nem mindig szolgáltak elegendő információval. Ezért határoztuk el ennek a könyvecskének a megjelentetését, amely – reményeink szerint – a szakma művelőinek segítség, az érdeklődőknek esztétikai nyereség.”

T. J.

**Káosz és utópia között
(Széki Patka László kötetéről)**

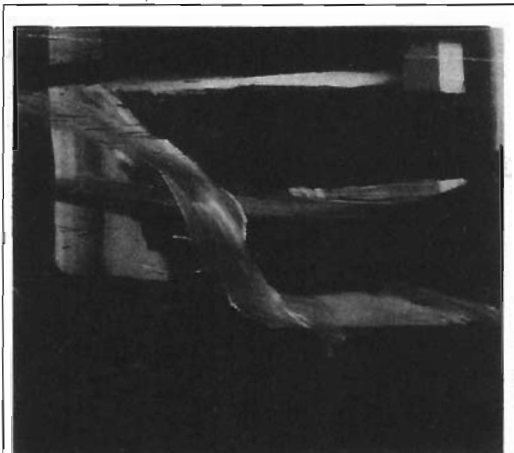
Széki Patka László kötete már régen a könyvesboltokban, baráti ajánlásával még régebben birtokomban van, mire ezt a vignettányi ajánlást megírom. Nem lehet több, de nem csupán ezért. Az *Infernot*, a *Tücsökzenét* – az összehasonlításban, hogy közkeletűek és változatosak legyünk –, egyhuzamban olvashattam végig. Nem ez történt a *Vers-köröztetés vérdíjjal* esetében, ami előre sejthető volt, hiszen figyelemmel kísérhettem a költő kompozíciós képességét, „neutronkori” szótárának bővülését; ha mód volna és kellő fecseghetnék:

kápráztathatnám az olvasót Széki Patka László szellemi vonzalmairól, de itt pont. A meg-hökkentően merész kompozíció iránti érdeklődés most egy egész verskötetet tesz öntörvényű világgá; most, hiszen a költő akaratával (vagy annak ellenére) tízéves „könyv-hallgatásra”, az ős-robbanás utáni ősmassa egységes képpé rendeződik. Ha nem volna ennyire történelem-függő, írhatnánk: nemesedik. Most, alig egy éve a megjelenéstől. Bár ez az alig-esztendő nem sok idő: néhány szemeszter a középkorból – „neutronkori” fegyverekkel. Ezt időtartam illusztrálja: a hang levegőből *van*, a költő nem a levegőbe beszél. És ez az időtartam is csak egy nagyon vészes apokaliptikus *mosttá* tágul itt, a Lajtától keletre, Veszprém-ben, ahol a költő Amorgosz-szigetének áldoz ciklust, de az Akropolisz: „istenek arcán eloltott cigaretta”. (21. l.) Ettől a meghatározástól kezdve, ennek a metaforának a felbukkanásával kultúrák, hitek, rítusok jelentésüket elvesztették, elhomályosulva önmaguk karikatúrájává torzultak:

„kultuszok káosza
kényszerül kérlelni
kártékonyágunkat...”
(V. Amorgosz 3. 31. l.)

Ennek a világtrendszernek egyik gyújtópontjában a káosz, a másikban az utópia áll. Széki Patka László a káoszt rögzíti, költői nyelvét is ennek az állapotnak rendeli alá, nem finnyás, ha zsurnalizmust, köznapi beszédet vagy szövicceket kell versszövegbe vonni. Rendkívül izgalmas versmezőt képes így életben tartani, kötetét bárhol ütnénk fel (ez a „bárhol felütés” is milyen jellemzően kaotikus...) közös fenyegetettségünkről, kiszolgáltatottságunkról tudósít. Ehhez minden joga adott. Veszélye ennek az alapállásnak, hogy az olvasót az utópia felé észrevétlenül irányítja. (Napnyugaton is, de ott már régen nem olvasnak verset.) A tapasztalat (nálunk) az, hogy az *utópiából* előbb *rendszer* lesz, aztán *összeomlás*. Mindhárom fázis aránytalanul nagy anyagi-, élet- és versáldozattal jár, és ellenutópiák – a vérbosszú zamata – ugyanúgy tesznek annak érdekében, hogy a normalitás: csak utópia maradjon. A csönd hiányzik Széki Patka László költeményeiből, de ahhoz, ennyire történelemhez tapadtan, mindannyiunknak nehéz lesz eljutnunk.

(széki patka lászló: vers-köröztetés vérdíjjal. Veszprém, 1992. 132 o.)

széki patka lászló
vers – köröztetés vérdíjjal

BOTÁR ATTILA

A csonkig égő költő Levél Vaderna József válogatott verseiről

Önnek írom kedves ismeretlen olvasó a levelet egy 42 éves költőről, aki az utóbbi években kerek, szakállas arcával és a költészet s az élet mámorától örökké izzó szemével Veszprém zegzugos utcáin és kiskocsmáiban tűnik fel. *Vaderna József* élő legenda, de az övét nem a művészbarátok kreálták, a költő maga teremtette meg markáns tehetségével,

ingázó életmódjával. Dunántúli városok között telt, telik az élete, melyek a kenyérkereset jelentő újságírás mellett költészetének szinterei is egyben.

A napi penzummal párhuzamosan olykor a múzsa is megérinti a költőt, és a megszülető költemények jelentős hányada kortárs irodalmunk legkiválóbbjai közé emeli Vadernát. Huszonhét évesen adta ki *Vakjatszma* című első kötetét, melyet aztán hosszú-hosszú szünet követett. Ám Vaderna József nem hallgatott, elszántan írta verseit, és a jó egy évtizedes késéssel napvilágot látott *Anyám szemébe zárva* gyógyírt jelentett a kiadói mellőzésre. A mostani válogatás pedig az *Éjféli ige* betetőzése, számvetése egy csaknem húszesztendő költői pályáivnak. A kötet ajánlásában *Csoóri Sándort* idézik, aki a következőket írja a költőről: „... legjobb soraiban, versrészleteiben, a nyelv fegyelmezett és fáradhatatlan előretérésében állandóan megérezem a személyiség testi-lelki hitelét. Az ígéiben a cselekvő szándékot. A jelzőiben a jelenlét izgalmát. Mintha csak tudná, hogy az egyén akarati és szellemi hozzájárulása nélkül az elszemélytelenedő világ egyszerűen nem létezik.”

Nyilván az ismeretlen olvasó is tudja, különösen, ha figyelemmel kísérté könyvkiadásunk eddigi gyakorlatát, hogy válogatást két kötet után nem nagyon szoktak kiadni a szerzők. Az *Éjféli ige* azonban kibővült a régóta kéziratban lappangó költeményekkel, s akár új termést bemutató műnek is tekinthetjük. Pillantson, lapozzon bele kedves olvasóm a könyvbe, és rögtön látni fogja, hogy sajátos szellemben egy gigantikus magyar történelmi tabló bontakozik ki a ciklusokban. A költő nemzedékének csalódással átítatott kritikájával szemléli a haza sorsát, s énekl meg a magyar ígékbe vetett töretlen, már-már eszelős hitét. Vaderna vádol, perel verseiben, és ahol a személyes, intimebb szférába csap költészete, ott sanyargatja önmagát, pellengérré állítja érzelmeit, tetteit. Az elsőre a *Lovam szemében vágatják a táj* című vers néhány sora a példa: „Befejezetlen hadjárat az ország. / A mondatát a múltba lakatolták. / ... Kossuth szoborfeje, / s az én lüktető halántékom / az európai lábnyom. / Széttaposott. / Mégis átüt a horizonton – / egy évszázad a rokonom.” Az *Anyám szemébe zárva* költeményben pedig vállalja a tisztító katarzist, felismerve, hogy nincs más kiút: „Csak magamnak vehetek véget, / itt a perzsák, amott a médek, / megmérgetve és híjával is, / de élnem kell, végigélnem / anyám és hazám szemében.”

Vaderna Józseftől messze áll a lírai ellágyulás, ölelkező rímjeiben is a félvállról vett szenvedés bukik felszínre, egy percig sem érezhető az örömteli fény játéka, pedig a költő szereti, imádja az életet. A *Gyertya* az olvasó számára lehangoló vallomás az elmúlásról, ám biztosak lehetünk benne, hogy Vaderna erre is csak gyermeki csodálkozással, fanyar mosollyal, legyintéssel reagál: „Elalszanak mind a gyertyák, el, nemhiába – / csonkig ég az ember, csonkig a másvilága, / s kánócon pördül meg, füstöl az ég, / lélegzetemben ég a sötétség...”

A válogatott kötet második ciklusa a személyes sorsból és eszmei elkötelezettségből fakadó szikrázó, pattogó költemények sorozata. A *Veszprémi elégia*, a *Kossuth Lajos Orsovánál elhagyja Magyarországot*, a *Sontváry meditációi*, a *Balassi Bálint utolsó ugratása* és a *Magyar reinkarnáció* sűrölja az irodalmi halhatatlanság elérhetetlen mennyboltját. S Vaderna József mindeddig elismerés nélkül kullog a Parnasszus ösvényein, hóna alatt az *Éjféli ige* (ki tudja, hol kapható) példányaival. Egyedül önben bízom, kedves ismeretlen olvasó, hogy valahol majd ráakad – mert rá kell! – a költő verseire, és megismeri a *temetetlen temetőért*, a *döntetlenre mentett hazáért*, a *határokat sértő harangszóért*, az *úrfelmutatásos szabadságért* és a *félelem pörgette forradalomért* lelkét, kétségeivel, félelmeivel együtt. Levelem tulajdonképpen ezért az öntől várt áldozatos lépésért íródott.

(*Éjféli ige*. Válogatott versek, 1975–1992. Liliom Aurum Kft. Dunaszerdahely. 1992. [1993.] 162 o.)

KELLEI GYÖRGY

VESZPRÉMI PANTEON

Laczkó Dezső

Veszprém megye művelődéstörténetének kiemelkedő tudósa, a vármegyei múzeum megalapítója és első igazgatója, Laczkó Dezső kegyesrendi főgimnáziumi tanár, a kiváló geológus Trencsénben született 1860. július 22-én. Gimnáziumi tanulmányait Nyitrán, Trencsénben és Kecskeméten végezte. A piarista rend tagjaként Nyitrán teológiai, a pesti Pázmány Péter Tudományegyetem föld- és természetrajz tanári képesítést szerzett. Tanári pályáját 1883-ban Privigyén kezdte, majd Debrecen és Kecskemét után 1888-ban Veszprémbe kegyesrendi főgimnáziumba került. 1912–1919 között a rendház főnöke és a gimnázium igazgatója is volt. 37 éven át oktatta az ifjúságot a természet szeretetére és megismerésére.

A táj szépsége az első pillanattól kezdve rabul ejtette a fiatal paptanárt, aki minden szabad idejét a környék mind tökéletesebb megismerésére és geológiai sajátosságainak tanulmányozására fordította. Először csak kuriózumként, majd egyre elmélyültebben kutatta, tanulmányozta Veszprém megye geológiáját.

Kutatásairól írott tanulmányai, előadásai, népszerűsítő cikkei adták hírül a tudományos világnak és a közönségnek, hogy a vidéki tanár önerejéből a Bakony és a Balaton-felvidék kiváló tudósává küzdötte fel magát.

Kutatásának eredményei Lóczy Lajos, a Magyar Földtani Intézet igazgatója figyelmét is felkeltették, s meghívta Laczkó Dezsőt abba a kutatócsoportba, mely a Balaton, mint Európa legnagyobb édesvízi tavának kutatására vállalkozott. A több évig tartó munka kitűnő gyűjtő tudóssá nevelte Laczkót, aki igen szerencsés kezű kutatónak bizonyult egész életében: pl. elsőként talált a hazai triászkorú rétegekben gerincesállat-maradványokat. E téren legnevezetesebb felfedezése a veszprémi Jeruzsálemhegy (Templom utca) kőfejtőjében talált kavicsfogú álteknős- és őshalkővületek.

Földtani kutatásait és geológiai gyűjtését több kedvező körülmény is segítette, melynek eredményeképpen közreadta Veszprém és tágabb környékének geológiai leírását. Az 1896-ban épülő Győr–Veszprém–Dombóvár vasút a Bakony hegységét teljes szélességben átvágta, miáltal a terület tektonikai és geológiai viszonyainak tanulmányozására nyílt lehetősége. A veszprémi víz- és csatornarendszer kiépítése pedig a város területéről szolgáltató rengeteg geológiai anyagot.

Déchy Mór 1902-ben meghívta Laczkó Dezsőt, hogy paleontológusként és geológusként vegyen részt kaukázusi expedíciójában. Gyűjtő-szerencséje a hegyióriások között sem hagyta el, páratlanul gazdag kővületanyaggal tért haza. Kutatásainak eredményét „Geológiai jegyzetek” címen publikálta. Szinte magától értetődő, hogy a Veszprém vármegyei Múzeumegylet a megalakítandó megyei múzeum élére 1903 márciusában Laczkó Dezsőt kérte fel. Az 1903-ban megkezdődött múzeumi anyaggyűjtés rohamosan szaporodott, 1904-ben a Megyeház 10 termében megnyitották az első kiállítást, de a könyvtárat helyszűke miatt csakhamar be kellett zárni a nagyközönség előtt.

Egy önálló múzeumépület szükségessége a város vezetői előtt is nyilvánvalóvá vált, s kezdetben a Kaszinó átalakítására gondoltak, de az épület e célra nem felelt meg.

Laczkó Dezső a tervek elkészítésére Medgyaszay István műépítést kérte fel, de a szűkös anyagiak, majd az I. világháború nélkülözései hátráltatták a múzeum felépítését. Az épület befejezéséhez Laczkó Dezső – közszeretetének köszönhetően – az egész várost

mozgósítani tudta, így a gyűjtemény 1923-ban a megyeházból új otthonába költözhetett. Az épület ünnepélyes felavatása és a kiállítás megnyitása 1925. május 24-én a Kormányzó jelenlétében zajlott le. Laczkó Dezső a múzeum érdekében kifejtett odaadó munkásságáért és tudományos érdemeinek elismeréséért tankerületi királyi főigazgatói méltóságra érdemesült.

Számos hazai és külföldi tudományos társulat fogadta tagjai közé. Őstörténeti adatok a Balaton környékéről c. székfoglaló értekezése, mellyel a Szt. István Akadémia rendes tagjai sorába választották, 1927. április 12-én hangzott el. Halála évéig fáradhatatlanul gyűjtött és ásatott egyre gyarapítva a múzeum gyűjteményét.

Mindenki szeretett „Dezső bácsija” életének 73. évében költözött az égi Múzsák otthonába. Temetésén ott volt az egész város, és a magyar tudományos élet képviselőinek, tanítványainak és tisztelőinek százai búcsúztak tőle.

Emlékére 1935-ben felavatták a Laczkó-forrást, majd közadakozásból halála 5. évfordulóján Medgyessy Ferenc által kőbe faragott egészalakos szobrát, mely a mai napig is szerepelt múzeuma mellett „örködik”.

CS. DAX MARGIT

A világhírű francia lágy sajtok
egyik legismertebbje
a Camembert sajt!

Camembert sajtok
a
VESZPRÉMTEJTŐL

